139341

11

К. О

М. ДОМОНТОВИЧ.

САМОНАВЧАТЕЛЬ

до гри на КОБЗІ або БАНДУРІ.

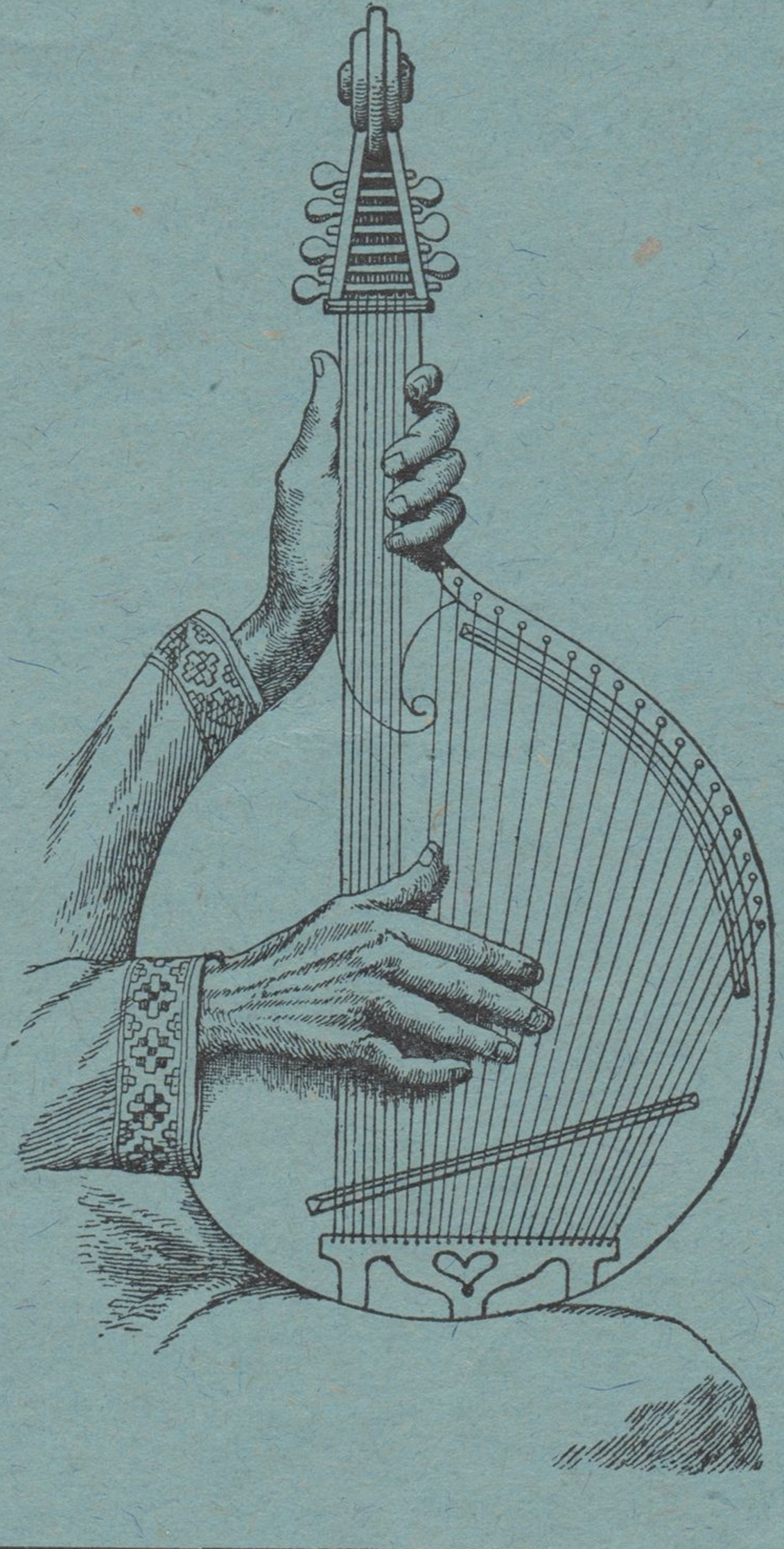

ОДЕСА.
Друкарня Є. Фесенка. Ришельєвська, власний буд. № 49.
1913.

ЗАРУБЕЖНАЯ
ЛИТЕРАТУРА

НЕ ВЫДАЕТСЯ
НА ДОМЪ.

САМОНАВЧАТЕЛЬ

до гри

НА КОБЗІ

або

БАНДУРІ.

Ч. I.

1158529

М. ДОМОНТОВИЧ.

Видавництво „Дніпро“.

ХАРЬКОВСКАЯ
ОБЩЕСТВЕННАЯ БИБЛІОТЕКА
16 ФЕВ. 1925
№ 139341.

ОДЕСА
Друкарня Є. Фесенка. Ришельєвська, власний буд. № 49.
1913.

Харьковская центральн. Государствен. библиотека

ПЕРЕДМОВА.

Трохи не у кожного народа є свій національний музичний інструмент, напр., у іспанців — гітара, у великоросів — балалайка, у італійців — мандоліна. Український народ має свій національний музичний інструмент — кобзу, або бандуру.

Коли саме вперше з'явилась на Вкраїн кобза—не відомо, але ж дуже давно. Інструмент, схожий на кобзу, був на Вкраїні вже за часів Ярослава Мудрого. Найбільшого значіння придбала собі кобза за часів козаччини. З українських козаків мало хто не вмів на їй грати і гарні мистці славилися по всій Україні. Козаки розважали себе кобзою не тілько дома, але й у походи брали її з собою, навіть у бій кидалися з нею.

Найбільше виросла слава кобзи й кобзарів у 17—18 століттях. Ся слава була такою, що Московські царі й цариці веліли засновувати у себе кобзарські гуртки й милувалися їх грою. Що ж до України—то тут кобзу вважали трохи не священним інструментом. Про кобзу ходила навіть легенда, нібито сам Бог навмисне зробив її для власної утіхи і завжде грає на нїй в гурті з своїми янголами й святими.

II

Назвисько „кобза“—дуже старе. Воно вживалося у сусід наших Половців уже в XII віці і прикладалося до струнного інструменту, дуже схожого на нашу кобзу, тілько з меншим числом струн, з шкуратяною дейкою і з волосяними струнами.

І тепер ще у ріжних азійських народів є струменти, схожі на нашу кобзу своєю конструкцією, і навіть звуться схоже: „кобоз“, „кобуз“, „кообоз“.

Таким чином можна було-б подумати, що пращури наші перейняли кобзу од своїх сусід, а сами тілько де-що переробили в ній: замісць шкуратяної дейки, стали набивати дощану, а волосяні струни заміняли кишковими та металичними. Але-ж певніше, що наш народ ні в кого не переймав свого національного струменту кобзи, а витворив його самостійно з загального тіпу струнного інструменту, що з давніх давен був відомий всим народам. Та й справді! Кобза складається з трьох частин: коряка, ручки й струн. З сих трьох головних частин складаються всі струнні інструменти всіх народів. Кожний майже нарід надавав корякові й ручці сього прімітивного струнного інструменту свою власну улюблену форму. Наші прадіди теж не одстали од инших і, окрім того,—додали до основних струн, що чіпляли на ручці, ще коротенькі бокові, що звуться приструнками. Позаяк сих приструнків нема ні в одному інструментові, окрім кобзи, то ми маємо право одкинути думку про запозику сього інструменту од сусід і вважати його нашою національною власністю, здобутком нашої самостійної культури.

III

В наші часи кобзу називають ще иншою назвою: бандурою. Се подвійне назвисько натякає на те, що колись або було два інструменти, дуже схожих між собою, які потім злилися в один, або-ж було дві ріжновидности одного інструменту, які мали ріжні наймення. Так воно було й справді. В західній Европі був струмент дуже схожий на сучасну гітару. Він звався у Англійців—pandorra, у італійців—pandora, а у іспанців—bandurria. З західної Европи сей інструмент дойшов у Польшу, а вже з неї зайшов і до нашої України. Та, як між кобзою й бандурою була дуже не велика ріжниця, то швидко сі дві назви почали плутатися і нарешті, коли сучасна форма кобзи міцно утвердилася, то й дві назви стали означати один струнний музичний інструмент — нашу національну українську кобзу.

Вигляд і стрій Кобзи.

Як уже казали ми, кобза складається з трьох головних частин: ручки або держална, коряка або пудла і струн.

Зверху кобза дуже схожа на миску, накриту дощечкою з приробленою збоку ручкою (держалном).

Кобзи бувають трьох сортів: чисто-народний тип—довбані з цілого шматка дерева, довбані й клеєні і зроблені з дощечок.

Кобзи робляться з усякого дерева, але на дейку завше беруть особливу тонкожилу та неситу ялину, або сосну.

Найкращі кобзи з кленини; потім з берези й окації, а нарешті з верби, тополі й иншого дерева.

Щоб краще з'ясувати собі, що таке кобза, ми подаємо повний її малюнок. Треба сказати, що у ріжних кобзарів, як тепер, так і колись, були і ріжні кобзи: у одного менша, у другого більша, у одного стілько струн, а у другого—стілько. Се добре видно по тих старих кобзах, що задержалися ще й до нашого часу.

На нашому малюнкові ми подаємо той розмір, що, здається, найбільше підхожим для строю струн кобзи. На кобзах більшого розміру, як виявили спроби, дуже трудно натягти струни, на менших же або приходиться задовольнятися тілько самими тоненькими голосничками, або струни будуть дуже м'які й хляпатимуть, коли їх занадто попустить, чи—не даватимуть гарного згуку, коли їх поставити дуже товстими, щоб дати кобзі потрібний стрій.

Форма кобзи теж не була скрізь однаковою і багато залежала від того, як держав її в руках кобзарь при грі.

Ми спинимося на тій формі кобзи, яку вживають черниговські та полтавські кобзарі (Пархоменко, Кравченко). Ся форма народна і при ній на кобзі можна грати тілько так, як грає кобзарь Пархоменко або Кравченко. Засоб же їхнёї гри

далеко легший і простіший од того, як грають харьківські та херсонські кобзарі (Кучеренко), що дуже користно для учнів.

Верхній вигляд кобзи добре видно з прикладеного тут малюнку.

Малюнок І.

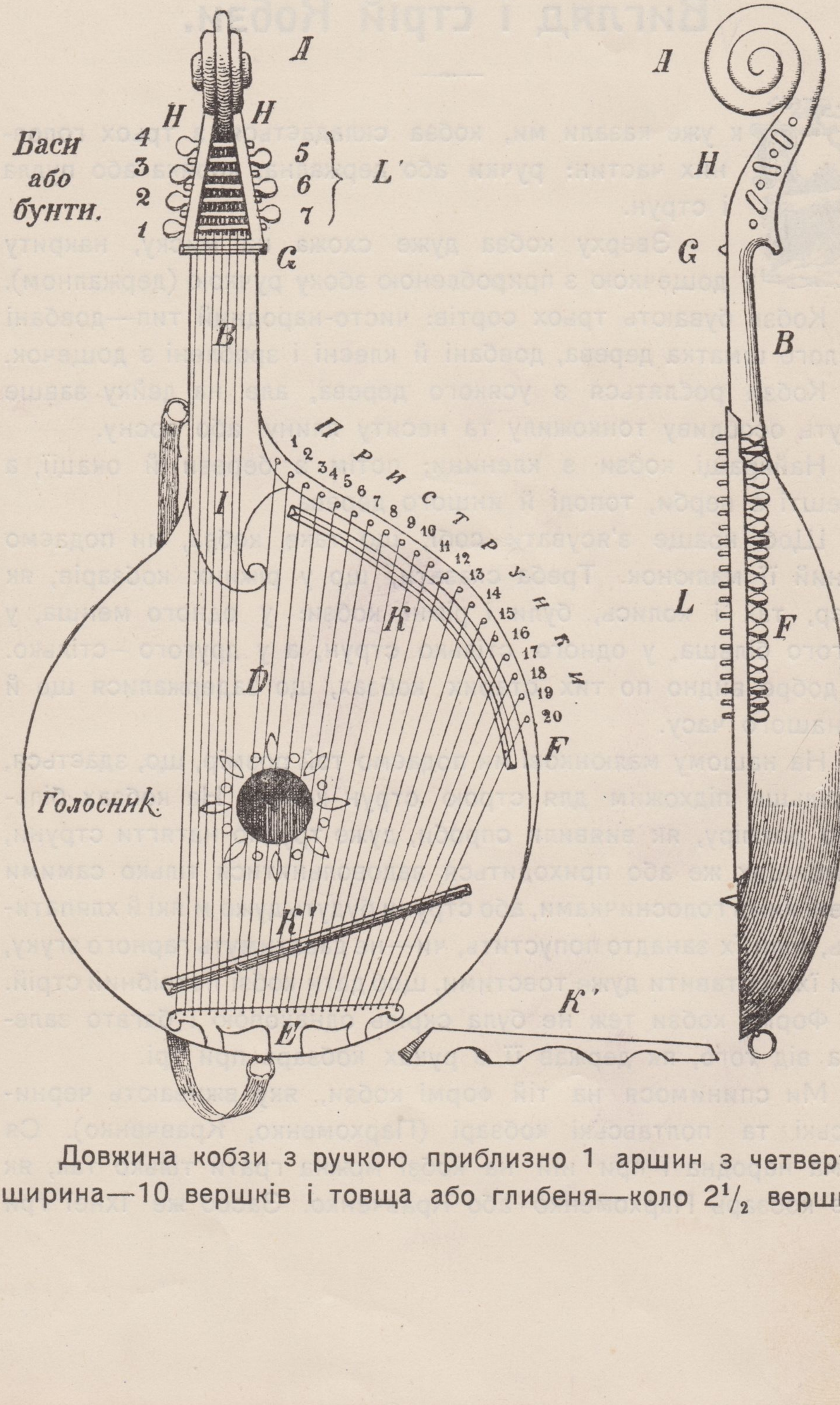

Довжина кобзи з ручкою приблизно 1 аршин з четвертю; ширина—10 вершків і товща або глибеня—коло $2^1/_2$ вершків.

Правий бік кобзи, де лежять приструнки, робиться звичайно трохи більшим, ніж лівий. Назва окремих частин кобзи така:

A)—головка,
B)—ручка, або держално,
C)—спідняк, або коряк,
D)—дейка, або верхняк,
E)—гріт,
F)—набойка, або брямка,
G)—поріжок,
H)—щоки,
I)—гріф, (дощечка, що покриває ручку—буває, на їй роблять лади),
K) і k')—кобилки,
L)—пристрункові кілочки,
L')—1—7—басові, або бунтóві кілочки.

Головки роблять ріжно, а здебільшого так, як показано тут. Коли бандуру довбають з цільного шматка дерева, то здебільшого й ручку зоставляють з того ж самого дерева. Одначе, краще робити ручку з якого-небудь дуже твердого дерева. Тоді вона і міцна, і вистругать її можна дуже тоненькою.

Спідняк, або коряк буває або довбаний, або клеєний. Його роблять з ріжного дерева і ріжної глибені. Мільче вершка і глибче 4 вершків він не буває. Ріжні глибені дають і рижний згук. Глибокі бандури взагалі мають густіший тон, ніж мілкі, але зате мілкі дають чистіший згук. Чим крутіший коряк, тим гучніше реве кобза зблизу і здається глухою здалека. Мілкі кобзи навпаки: зблизу здаються тихими, але трохи далі і згук їх міцнішає й здається далеко гучнішим, ніж коло самого інструменту.

Дейка завжде робиться з ялинового або соснового дерева і потім наклеюється на коряк. Чим тонша дейка, тим чистіший і приємніший згук, але слабенький, і такі кобзи дуже ніжні, бояться мокроти й одвологи і взагалі непрактичні. Найкраще робити дейку з виписних резонансів і робить не тоньше $^1/_2$ сентіметра.

Гріт краще всього робити або з мідної дощечки, або з зогнутого залізного прутка (див. ст. 9, мал. E и E').

Брямку краще всього робити окремо і потім приклеїти до спідняка. Робить її треба з дуже твердого дерева, та такого, щоб не росколювалося. Кобилка K робиться низькою й широкою. Кобилка K' завжде робиться трохи вищою й тоньшою. Внизу вона широченька, а в горі майже зовсім гостренька. З боку басів вона вища, а чим далі то нижчає.

Пристрункові кілочки роблять з дерева, але краще вставляти залізні цітрові кілочки.

Басові кілочки теж робляться з дерева, але їх можна робити і залізними. Їх можна заміняти також механичними кілочками од гітари або балалаєчного контрабаса.

Окрім того до кобзи чипляють ще ремінь, щоб було легше носити її і держати при грі.

Струни на кобзу чіпляють не однакові. На пристрункові кілочки, окрім двох перших, або трьох, ідуть тонкі і товщі стальні струни. На держальні кілочки чіпляють баси або бу́нти. На баси, а також і на два перших приструнки йдуть стальні струни, обмотані сухозлотицею. І на нижчі приструнки, і на баси годяться всі гітарні струни, але на високі приструнки треба брати тонесенькі мандолінні, а для перших двох, а иноді й трьох басів гітарні струни бувають дуже тоненькими і замісць їх треба чіпляти баси балалаєчних басів та контрабасів.

Раніше старі кобзарі вживали струни з кишок та жил. Коли кобза величенька, то можна брати й кишкові струни, але коли вона мала, то при кишкових струнах згук її буде глуховатий. Окрім того кишкові струни через те вже не гарні, що часто рвуться і згук їх дуже залежить од погоди.

Иноді замісць стальних струн можна брати й мідні. Згук їх не такий дужий, але приємніший.

Тепер перейдемо до строю кобзи. Перше ніж говорити про стрій, скажемо де-кілька слів про число струн на кобзі. Не всі кобзи мають однакове число струн.

Були кобзи та здається ще й тепер є, що мали всього 4 баси та 6 приструнків. Були й такі, що мали 4 баси 13 приструнків, число котрих иноді доходило до 20 й більше.

Нині є кобзи що мають 6 або 7 басів і од 16 до 20 приструнків. Ми будемо казати про кобзу з 7 басами і 20 приструнками.

Кобза має ріжні строї, але один з її строїв є головний, з якого ми вже робимо инші, підтягаючи, чи попускаючи ту чи иншу струну.

У Вересая головним строєм був (як записано те шановним М. В. Лисенком) такий стрій:

на приструнках: (в його їх було всього 6):

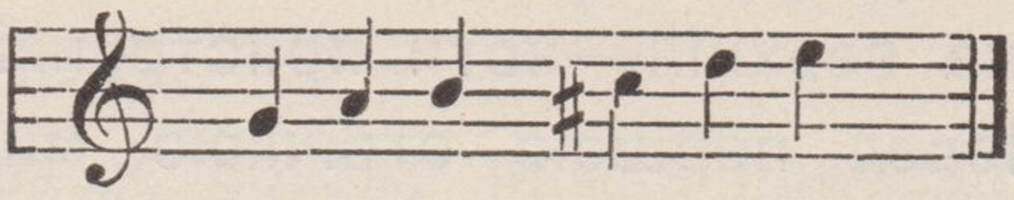

і на басах, яких було теж 6:

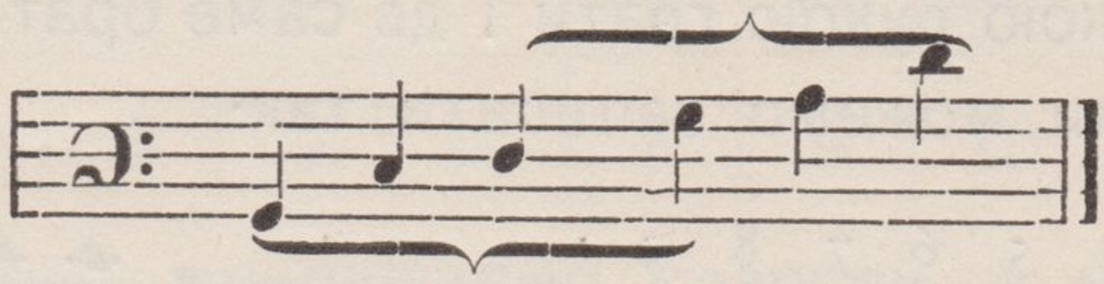

На кобзі, яку бачив д. Рубець, що мала 11 приструнків, стрій басів був точнісінько той же самий, а приструнки мали такий стрій:

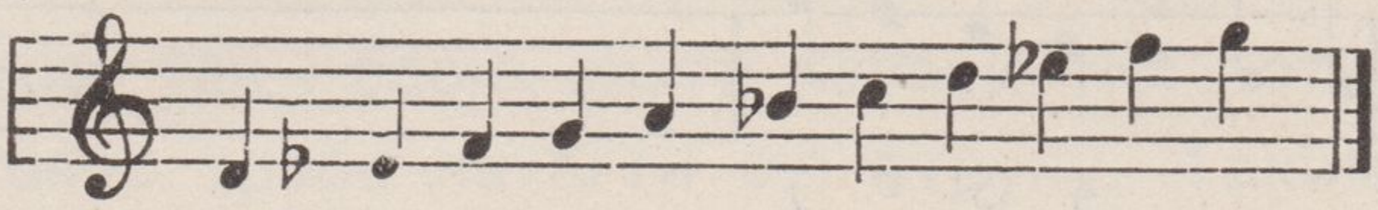

З певністю можна сказати, що на кобзі, яка має всього 6 приструнків, коли не придушувати пальцями довгих струн на ручці і таким побитом не здобувати потрібних недостаючих згуків, то нічогісінько заграти не можна. Сучасні кобзарі не придушують довгих струн, позаяк приструнків у їх багато більше і потрібні згуки вони мають готовими.

Подаючи нижче стрій сучасних кобз, ми й будемо мати на меті сучасні кобзи, у яких є багато приструнків і через те можна грати, не користуючись ладами.

Стрій кобзи.

Сама більша біда кобзи—се брак хроматизму і мале число струн. Першому лихові трудно зараз запобігти, хоч і робилися вже де-які спроби в сьому напрямкові. Що ж до другого, то се лихо не велике.

Щоб його більш-менш здихатися, ми радимо чіпляти на кобзу більше число струн, а разом з тим і давати стрій, який покажемо нижче і який, як показали спроби, підходе краще всіх.

Ми радимо брати 7 басів і ні одного не ставити другому в октаву, а приструнків брати не менш двадцяти.

На кобзі грають двома руками: ліва рука грає на басах, а права — на приструнках. Ноти до кобзи ми будемо писати на двох стрічках: на верхній—ноти приструнків, а нижній—для басових струн. Перед першою стрічкою ми будемо ставити знак 𝄞 (віоліновий ключ), а перед другою—𝄢 (ключ басовий), щоб знати, якою рукою грати і де саме брати показані ноти.

Наш стрій ми можемо записати так:

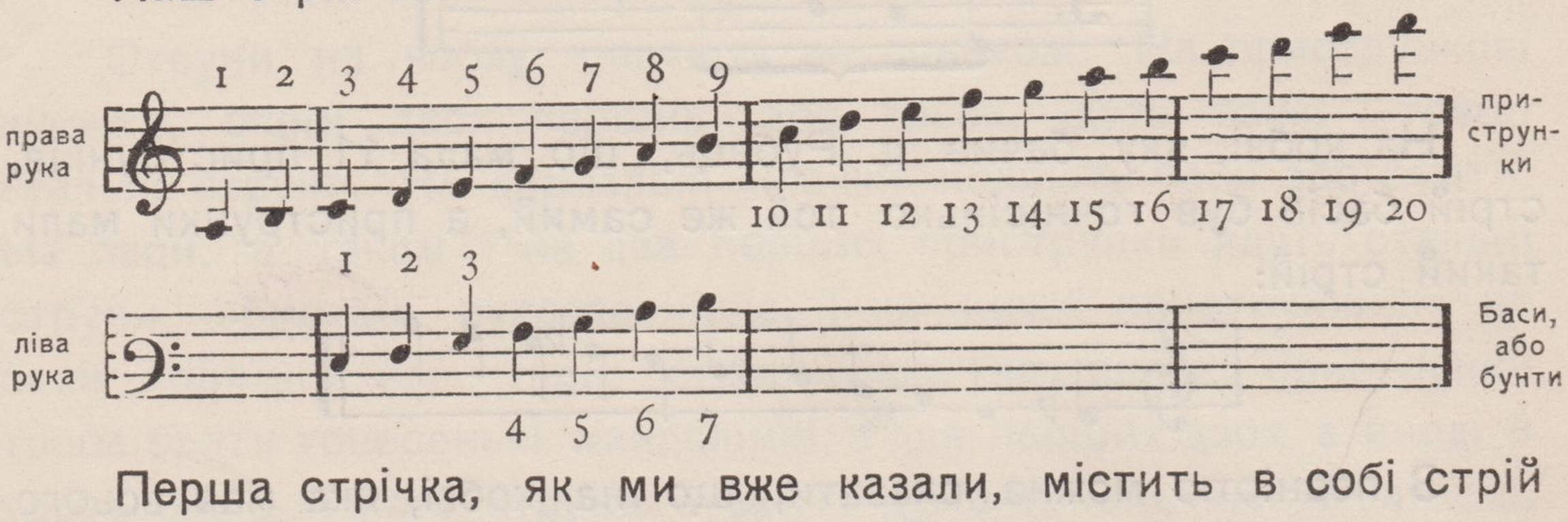

Перша стрічка, як ми вже казали, містить в собі стрій приструнків, а нижня—стрій довгих басових струн.

Числа, що стоять зверху кожної ноти, показують, яку з струн саме треба натягати на той тон, що показує нота.

На малюнкові № 1 ми показали назву струн, їх розклад і числа, під якими вони мають свою назву.

Коли хто знає музику хоч трохи, хоч навіть самі тільки ноти, тому вже видно, як треба строїти кобзу. Коли ж хто, а таких напевне велика більшість, не знає нот, то тому ми радимо строїти кобзу ось яким чином. Перше всього треба купити камертон „До“. Сьому камертонові буде одгукуватися 10-та струна приструнків, тоб то 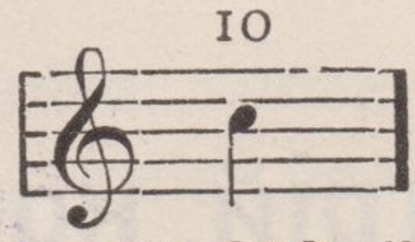

. Коли ми сю струну натягнемо так, що згук її буде такий самий, як і у нашого камертона, то тоді починаймо натягати 3-тю струну доти, доки вона придбає згук однакового голосу з першим, але далеко товщий. Коли се у нас буде готове, то ми вже матимемо настроєними дві струни: 3-тю й 10-ту: 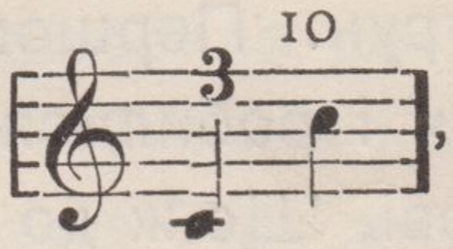

, настроєними, як то кажуть, в октаву одна другій. Настроївши, як слід, отсі дві струни, пригадаймо собі пісню: „По за гаєм-гаєм“, що мало кому не відома на Вкраїні, і починаймо її співати з того наголосу, що дає 3-тя настроєна нами струна. Потім під-

тягнемо 4-ту струну приструнків так, щоб згук сієї струни був такий самий, як в отій пісні згук слоги „за“, як ми беремо його співом у нашій пісні. 5-ту струну строємо в наголос слоги „га“ і так далі.

Се все найкраще покаже нижче приведена схема:

По	за	га-	єм	га-	єм	га-	єм	зе-	ле-	нень-	ким
3	4	5	6	7	10	8	9	10	8	7	5

Першу стрічку ми співаємо голосом, а нижня стрічка показує, яка струна повинна одповідати згуку тої чи иншої слоги нашої пісні.

Нотні значки звуться не однаково. Ми будемо кожну струну, як приструнків, так і басів, звати назвою тієї ноти, яка показує, на який наголос треба натягти сю струну. Таким чином наші струни будуть зватися так:

	I октава								II октава										
приструнки: 1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
приструнки: la	si	Do	re	mi	fa	sol	la	si	do	re	mi	fa	sol	la	si	do	re	mi	fa

баси:	1	2	3	4	5	6	7
	Do	re	mi	fa	sol	la	si.

Коли ми вже настроїли од 3-ої до 10-ої струни, то тепер строїмо в октаву їм і останні струни приструнків.

В октаву 3-й буде 10-та й 17-та струна приструнків, а також 1-й бас
„ 4-й буде 11-та й 18-та „ „ „ 2-й бас
„ 5-й буде 12-та й 19-та „ „ „ 3-й бас
„ 6-й буде 13-та й 20-та „ „ „ 4-й бас
„ 7-й буде 14-та „ „ „ 5-й бас
„ 8-й буде 15-та й 1-ша „ „ „ 6-й бас
„ 9-й буде 16-та й 2-га „ „ „ 7-й бас

Треба зауважити, що перший раз настроїти кобзу дуже трудно, бо дерево подається і стрій раз-у-раз розстроюється. Через се ми радимо тим, кому доведеться строїти зовсім нову кобзу, не занепадати духом од перших невдач, а невпинно кілько раз підряд підстроювати струни. Мине кілько часу, обтягнеться, як слід, кобза і тоді стане міцно держати свій стрій.

Як держати кобзу і грати на ній.

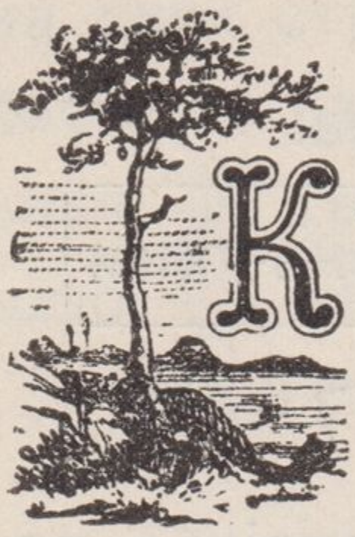

Кобзу держять в руках різно. Черниговьські кобзарі (Пархоменко) держять її так: ставлять сторч, обпіраючи нижнею частиною коряка на стулені коліна, а лівою рукою держучи за ручку, тоб-то, як гітару, тільки держять інструмент прямо, а не похило. Полтавські кобзарі держять кобзу майже так само (Кравченко). Вся ріжниця в тім, що черниговці пускають ліву руку по-за ручкою, а полтавці—зверх ручки.

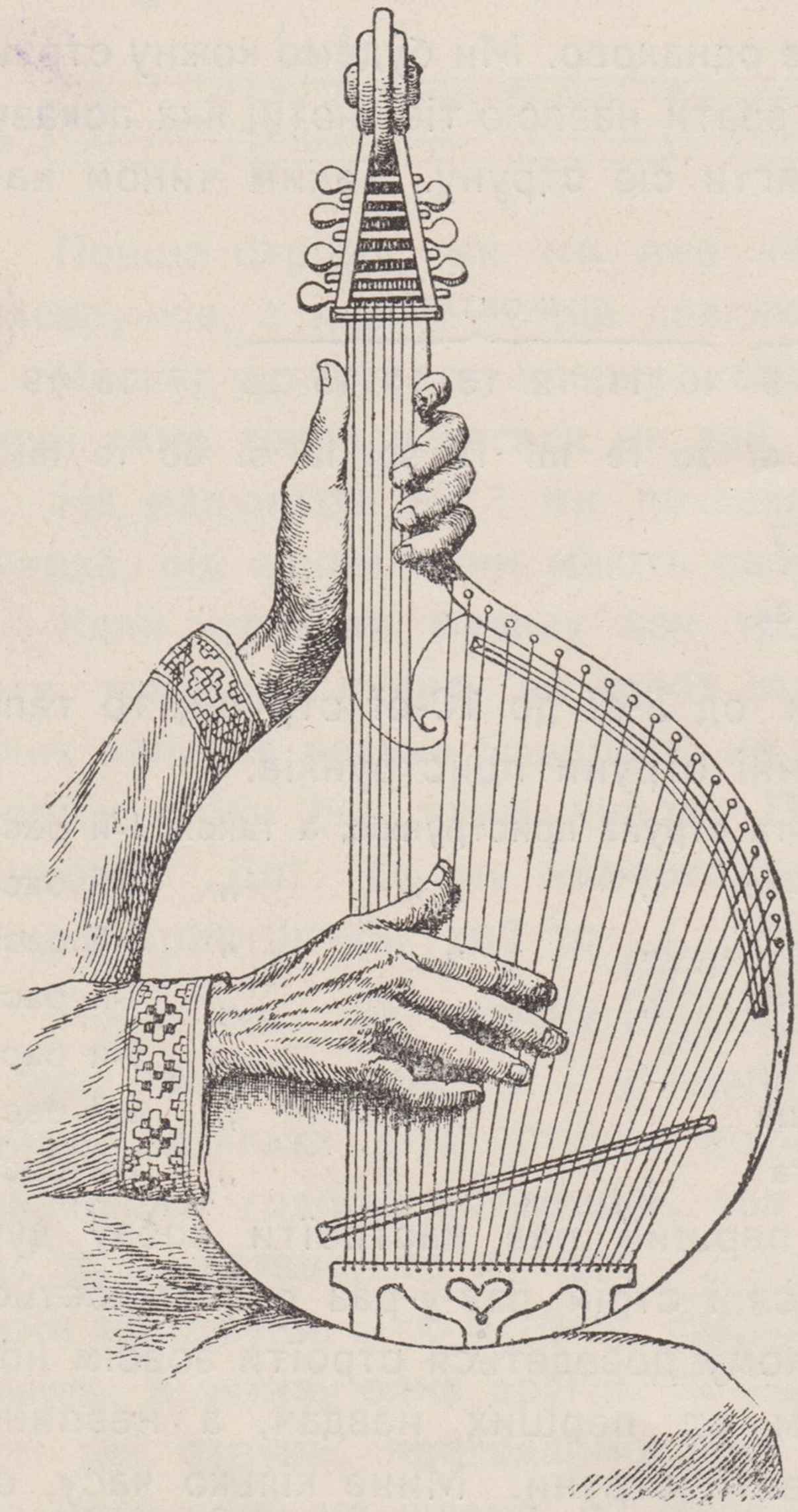

Ще є третій спосіб держання кобзи, коли її притулюють серединою коряка до грудей, а низ його обпірають на ліве коліно. Так грають Харьківські кобзарі (д. Кучеренко, д. Галайда). У них ліва рука грає на приструнках, а права на басах, хоч се не обов'язково.

Сей спосіб багато ріжниться од прийнятого нами і позаяк він далеко трудніший, то ми й залишимо його, одіславши охочих до підручника д. Хоткевича, де сей спосіб гри дуже гарно показано.

Перебіраючи басові струни пальцями лівої руки, ми відбиваємо басові згуки; б'ючи пальцями правої руки по приструнках, чи щіпаючи їх, як при грі на гітарі, ми будемо мати потрібні нам тоненькі згуки.

Коли ми візьмемо, чи то пак ударимо по струні нігтем пальця, то матимемо чистий різкий згук; коли ж ударимо м'я-

Малюнок 2.

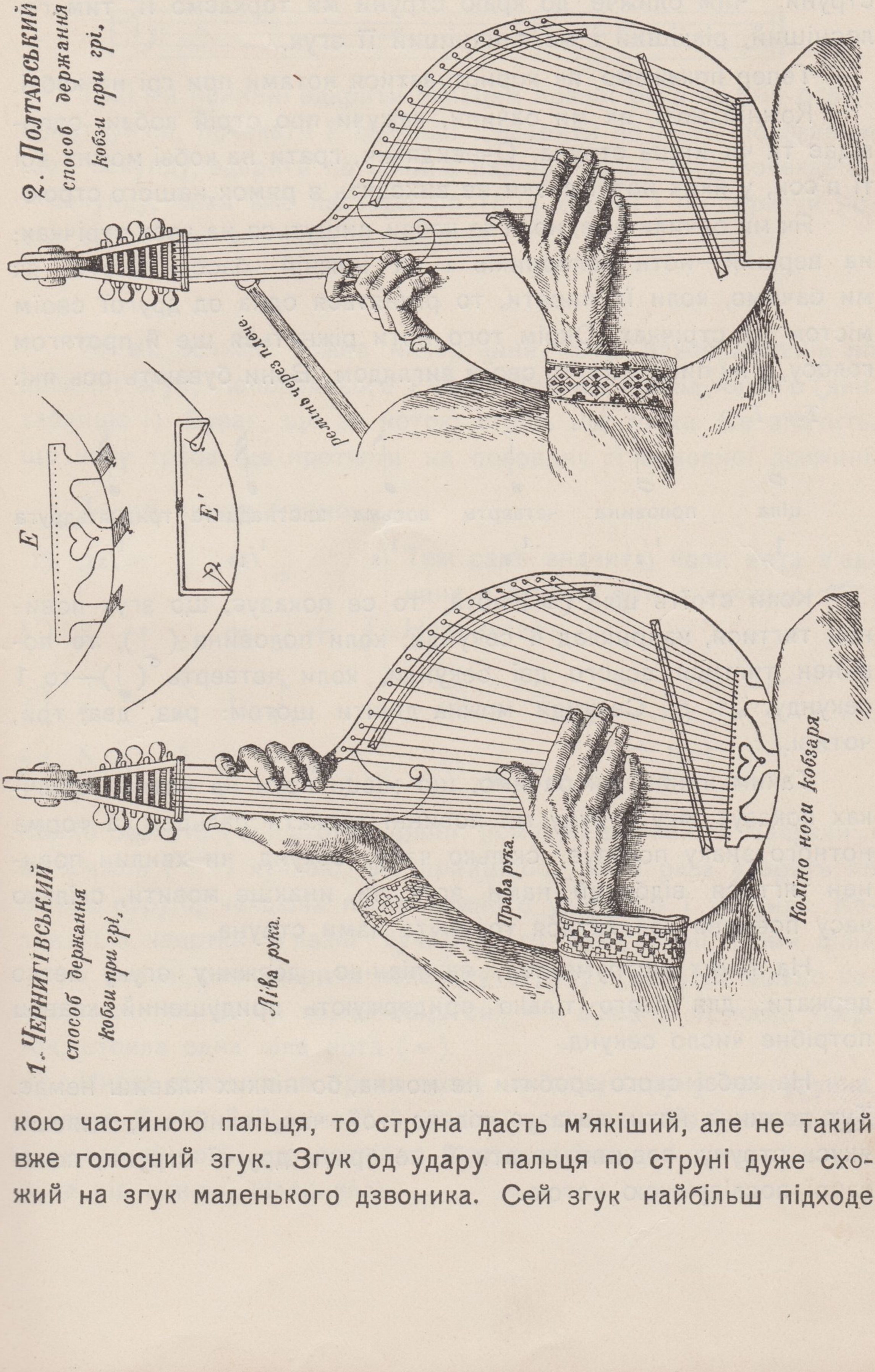

кою частиною пальця, то струна дасть м'якіший, але не такий вже голосний згук. Згук од удару пальця по струні дуже схожий на згук маленького дзвоника. Сей згук найбільш підходе

до кобзи. Згук щіпаної струни наближається до голосу струн гітари.

Коли ми будемо брати струну близько коло її краю, то згук буде трохи инший, ніж тоді, коли ми вдаримо по середині струни. Чим ближче до краю струни ми торкаємо її, тим голосніший, різкіший і металичніший її згук.

Тепер покажемо, як користуватися нотами при грі на кобзі.

Кожній ноті, як ми бачили, кажучи про стрій кобзи, відповідає та чи инша струна. Очевидячки, грати на кобзі можна всі ті п'єси, у яких нотні знаки не виходять з рямок нашого строю.

Як ми бачили вже, ноти до кобзи пишуться на двох стрічках: на верхній—ноти голосників і на нижній—басові. Ноти, як ми бачимо, коли їх писати, то ріжняться одна од другої своїм містом на стрічках. Окрім того ноти ріжняться ще й протягом голосу, а як писати їх, то своїм виглядом. Вони бувають ось які:

Таб. I.

ціла	половина	четверть	восьма	шістнадцята	тридцятьдруга
1	$^1/_2$	$^1/_4$	$^1/_8$	$^1/_{16}$	$^1/_{32}$

Коли стоїть ціла (𝅝) нота, то се показує, що згук повинен тягтися, наприклад 4 секунди; коли половина (𝅗𝅥), то повинен тягтися всього дві секунди, коли четверть (♩)—то 1 секунду, і т. д. Секунди можна лічити щотом: раз, два, три, чотирі...

Таким чином ми бачимо, що місце ноти на нотних стрічках показує, яку струну ми повинні торкати пальцем, а форма нотного знаку показує, скілько часу, секунд чи хвилин повинен тягтися відбитий нами згук, чи, инакше мовити, скілько часу повинна колихатися торкнута нами струна.

На таких інструментах, як піаніно, довжину згуку легко держати; для сього тілько придержують придушений клавіш потрібне число секунд.

На кобзі сього зробити не можна, бо ніяких клавиш немає. Тут довжина ноти показує тілько той час, який ми, взявши якусь струну, повинні чекати й не брати другої струни, показаної послідуючою нотою.

Так, наприклад, нехай у нас на нотних стрічках буде написано так:

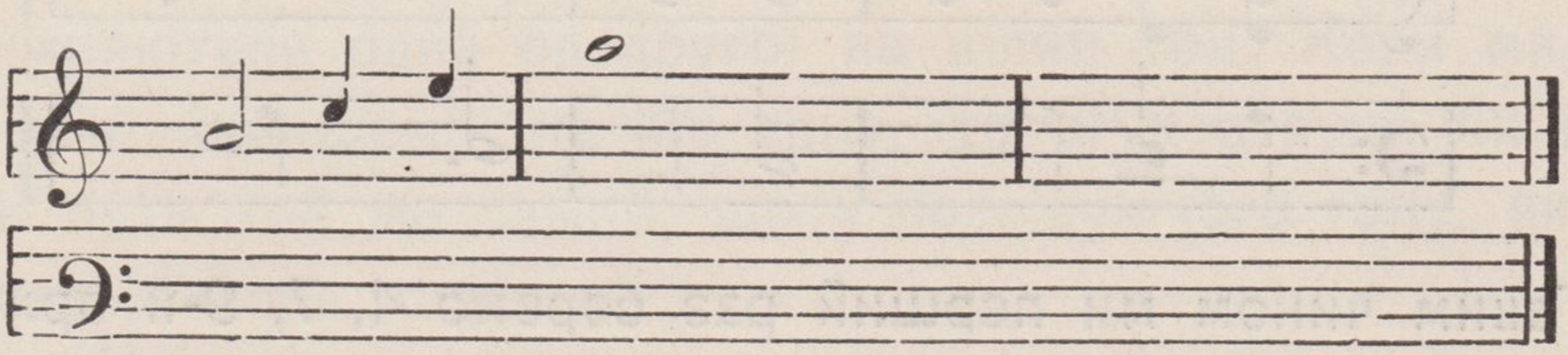

Тоді ми повинні вдарити пальцем правої руки по 8-ій струні приструнків, почекати 2 секунди і вдарити по 10-ій, почекавши ще 1 секунду, вдарити по 12-ій, а нарешті, знов таки почекавши 1 секунду, бити вже пальцем по 15-ій струні і не торкати нових струн вже аж цілих 4 секунди.

Як ми бачимо, кожне начертання ноти вдвоє меньше по довжині згуку попереднього і вдвоє більше послідующого (див. таблицю I). Буває, що за нотою стоїть ще точка. Се значить, що ноту треба ще протягти на половину її основної довжині.

Таким чином маємо:

1) 𝅝 = 𝅗𝅥 + 𝅗𝅥

1¹) 𝅝. = 𝅗𝅥 + 𝅗𝅥 + 𝅗𝅥

2) ♩ = ♪ + ♪

2¹) ♩. = ♪ + ♪ + ♪

Теж саме значить, коли нота з'єднана з другою нотою лучкою ⁀. Наприклад:

3) 𝅝 = ♩⁀♩⁀♩⁀♩

4) ♩. = ♪⁀♪⁀♪

Колиб замість (𝅝) стояли рівні йому по довжені 4 чвертки ♩ не з'язані (⁀) лучкою, то прийшпось би 4 раза ударить по якійсь струні, чекаючи після кожного удару по 1 секунді. Колиж сі 4 чвертки з'язані лучками, то вони рівні одній цілій (𝅝) і доволі раз ударити показану струну і дати їй вільно колихатися так, як би то, замісць сих 4-х з'язаніх лучками чвертток, стояла одна ціла нота (𝅝).

Иноді доводиться брати зразу не одну струну приструнка, а струн 2 або й 3, иноді й разом з басом. Тоді на нотних стрічках ті ноти, що потрібно брати заразом, будуть написані одна під одною. Наприклад:

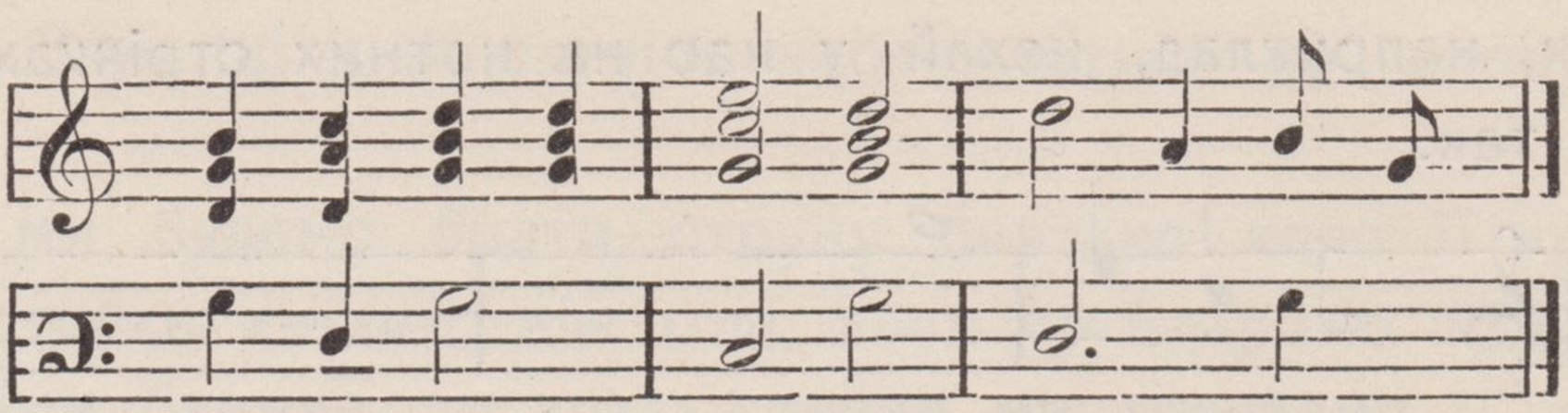

Таким чином ми перший раз беремо 4, 7, 9-й приструнки правою рукою і разом з тим лівою 5-й бас. Почекавши 1 секунду, беремо правою знов 3 струни (4, 8, 10) і лівою 2-й бас, і т. д.

Увага. Ноти восьмі, шістнадцяті, тридцятьдругі і т. д. пишуться ще трохи й инакше. Так:

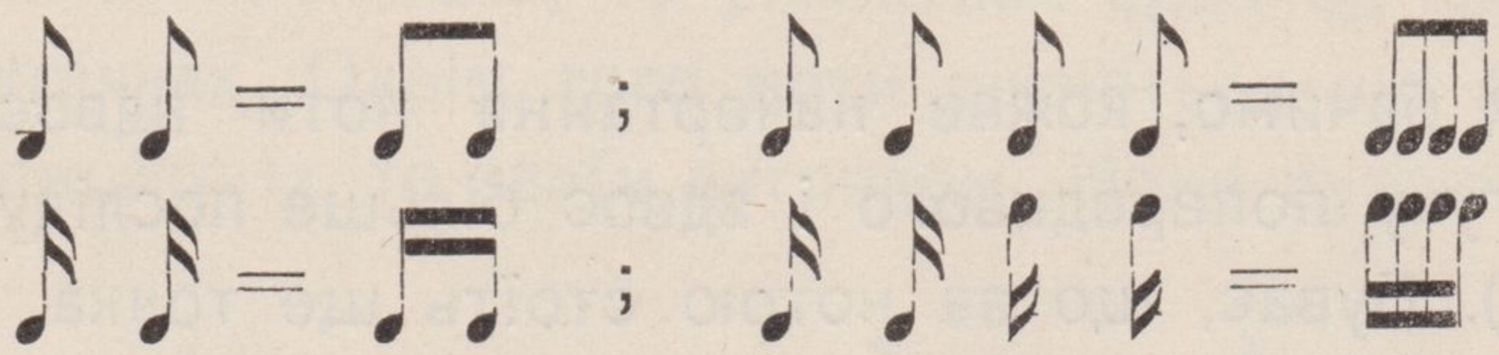

Се робиться для скорочення письма. Хвостики нот можна пускати і вгору і вниз, куди кому зручніше.

Півтони.

Досі ми казали про так звані „цілі тони“, але, окрім цілих тонів, ще є й другі згуки, що звуться *півтонами.*

Візьмемо наприклад отсю ноту. 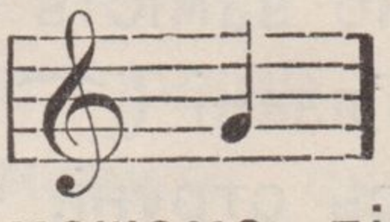 Коли ми піднімемо голос на цілий тон у гору, то получимо таку вже ноту: 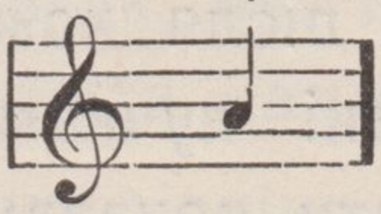 Але-ж можемо підняти висоту свого голосу не на цілий тон, а на пів тону—тоді будемо мати вже або таку ноту: 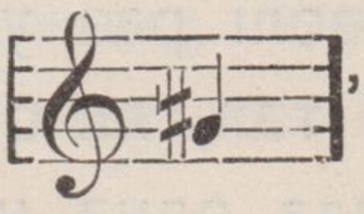 , або таку: 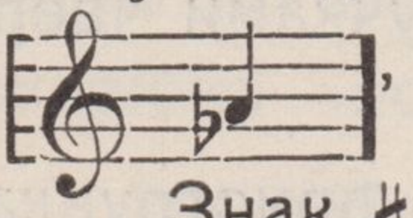 , обидві вони однакові.

Знак ♯ зветься *„діезом“*, і показує, що ноту, перед якою він стоїть, потрібно брати на пів тону вище.

Знак ♭ зветься *„бемолем“* і показує, що ноту, перед якою він стоїть, потрібно брати на пів тону нижче.

У повній октаві 5 півтонів, бо не всі ноти можна діезувати або бемолювати. Півтони бувають тілько меж тими нотами, які одріжняються одна од другої на цілий тон. Коли ми який-небудь тон підвищемо на пів тону, то згук струни чи голосу повинен бути той же самий, що у послідуючого тону, який ми понизчимо на пів тону.

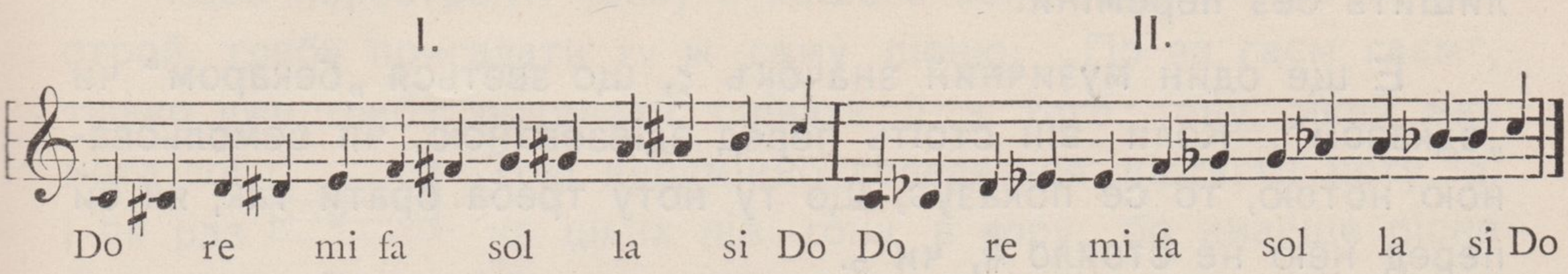

Як бачимо, на сій стрічці, меж mi і fa, si і Do немає півтонів. Колиб ми настроїли кобзу так, як показано на I половині рядка, а потім так, як показано на другій (II) половині, то побачилиб, що ніякої ріжниці між її згуками немає.

Коли перед якою нотою стоїть ♯, або ♭, то ми повинні перше, ніж починати грати на кобзі, підтягти чи спустить на півтону ту струну, що одголошує нашій діезованій чи бемольованій ноті.

♯ і ♭ ставляться на двох місцях: або з початку нотної стрічки (наприклад на 4-ій смужечці):

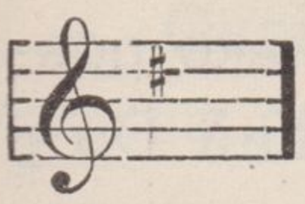 . . (I) або тілько коло однієї ноти, де-небудь у середині нотної стрічки: 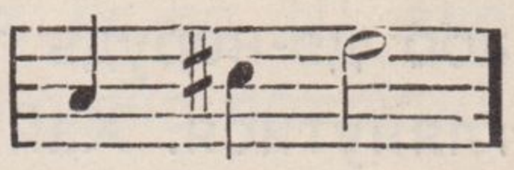

Коли ♯ або ♭ стоять з початку нотної стрічки, то тоді неодмінно треба перетягти на кобзі вгору чи вниз ту струну, нота якої припадає на ту смужечку, де стоїть ♯ чи ♭.

Так, на нотній стрічці (I) треба підтягти на пів тону у гору всі струни кобзи, що мають згук Re.

Такий ♯, чи ♭ знак, що стоїть з початку нотної стрічки, зветься **ключовим.** Такий ключовий ♯, чи ♭ діезує, чи бемолює не тілько ту струну, на місті ноти якої він стоїть, а й усі октави її.

Таке значіння має взагалі ключовий півтонний знак у музиці. При грі на кобзі такого широкого значіння його нам часто буває не треба. Того ради ми наперед умовимося, що коли знак ♯ чи

♭ буде стоять так, як то показано на стрічці (I), то він діезує всі Re, які тільки є на нашій кобзі: колиж ми сей ♯ підкреслимо:

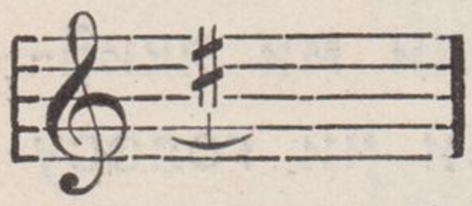

то тоді він буде показувати, що треба підтягти на пів тону у гору тільки те *Re*, на місті якого він стоїть (тобто 11-ту струну), та й тільки, а всі останні струни, що теж мають згук *Re*, вищий чи нижчий на октаву, лишить без переміни.

Е ще один музичний значокъ ♮, що зветься „бекаром“ чи „одказом“. Коли він стоїть перед здіезованою, чи бемольованою нотою, то се показує, що ту ноту треба брати так, як би перед нею не стояло ♯, чи ♭.

Так, знак бемоля, що стоїть на нашій стрічці, показує,

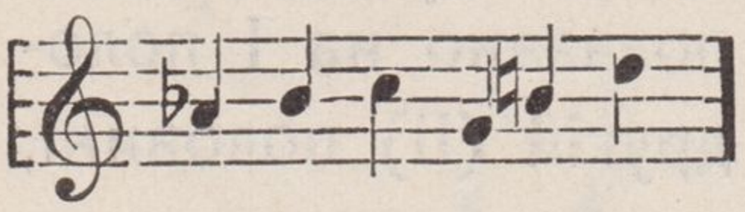

що всяку ноту si треба брати на пів тону нижче.

Перед п'ятою нотою стоїть ♮ і того ради її потрібно брати чисто, не понижаючи на пів тону.

Взагалі радимо перше, ніж починать грати яку-небудь пьесу з нот, роздивиться сі самі ноти. Коли у їх нема ні ♯, ні ♭, ні ♮, то можна зараз же і грати починать; коли-ж у нотах е ♯ або ♭ ключові знаки, то перше, ніж грати, треба перетягти ті струни кобзи, на смужечках яких стоять сі півтонні знаки, на пів тону вниз, чи в гору, як то показано сими знаками, а тоді вже—починать гру. Коли ж у нотах стоять ♯ або ♭ не ключові, або де-небудь трапляться ♮, то тоді вже треба багатенько розглянутися. Хай, наприклад, у нотах трапиться не ключовий Do ♯

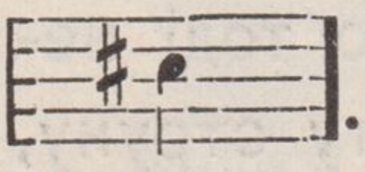

. Тоді ми повинні роздивиться, що частіше трапляється у нашій пьесі, чи Do ♯, чи чисте Do

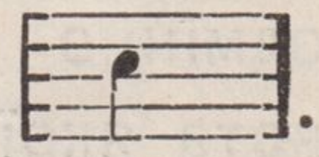

. Коли Do ♯ трапляється частіше, то ми повинні перетягти ту струну, на місці якої стоїть знак ♯, на пів тону в гору; коли ж нам доведеться у тій же самій пьесі брати уже чисте Do, то ми або минемо його зовсім, або візьмемо октавний йому згук

. Коли ж чисте Do трапляється частіше Do ♯, то тоді нам не треба підтягати нашого Do в гору, а коли доводиться брати ноту Do ♯, то вже її не беремо.

Тепер розгляньмо де-які перестройки, що найчастіше трапляються, і покажемо, як то найлегше можна перестроїти кобзу з одного строю на другий.

1) 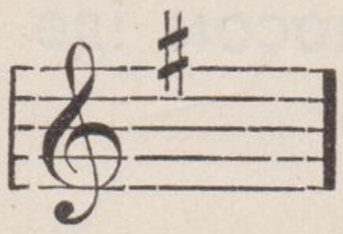 Стрій Fa ♯ (fa діез).

Щоб перестроїти кобзу з нашого основного строю на сей строй, треба пригадати ту ж саму пісню: „По за гаєм гаєм“, тільки вже треба починати співать її з того тону, який має нота sol 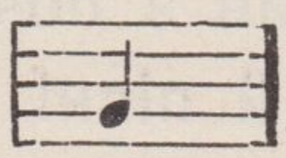 Тоді неодмінно доведеться підтягти ноту fa, і як раз на цілих пів тону в гору, бо инакше пісня не вийде. Останні fa, коли їх теж треба здіезувати, підстроюються в октаву нашому вже настроєному fa ♯.

2) 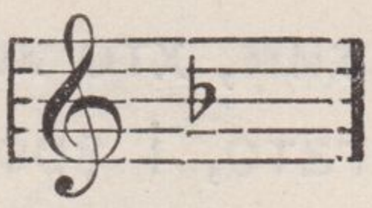 Стрій Si ♭ (si бемоль).

Коли хто схотів би настроїти кобзу так, щоб перетягти *si* на *si* ♭, то можна теж користуватися піснею „По-за гаєм, гаєм“, але вже треба починати її грати з ноти fa, чи то з 6 ої струни. Тоді неодмінно доведеться перетягти *si* на *si* ♭, щоб пісня вийшла.

При сьому строї треба перестроювати й баси, а саме 7-й бас *si*. Його теж треба попустити на пів тону, чи, як кажуть, настроїти в октаву до *si* ♭.

Окрім сих строїв, е ще багато инших. Усих їх до 10, але можна обмежитися і двома сими, бо останні дуже рідко потрібні.

Кобза — се інструмент мов навмисне пристасований до аккомпаніменту. Для того, щоб грати на кобзі які-небудь пьеси чи танці, треба таки багатенько попрацювати. А щоб навчитися тільки аккомпанувати — то на се доволі 2-х, 3-х місяців науки. Коли в людини є хоч трохи музичного хисту та сякий-такий слух—то для неї цілком можливо швидко вивчитися підгравати на кобзі співцеві і навіть хорові.

Майже весь сучасний репертуар кобзарський складається з аккомпаніментів до дум та пісень та невеличкого числа танців та маршів. Але аккомпанімент кобзи ріжниться од того,

що звуть аккомпаніментом сучасні музики. Тоді як аккомпаніментом взагалі одтіняють і підкреслюють голос співака—кобза сама веде мотив (наголос) і хоч і піддержує частенько голос співака, але не рідко співак своїм голосом їде за кобзою, мов би аккомпануючи їй.

Складаючи сю невеличку книжечку, здобуток майже трьохрічної праці та знаємства з кобзарями, я думав з початку додати ще й де-які записані од кобзарів думи й пісні з аккомпаніментом до їх. Але-ж через де-які обставини ся думка поки що так і зостається не виконаною думкою. Додаток дум і пісень з нотами задержав би ще надовго се видання.

Щоб яко мога швидче допомогти тим, хто хоче навчитися грати на кобзі, а таких тепер дуже багато, і зробити сей підручник як найдешевшим—випускаю його без дум і нот до їх.

Пильнуватиму, щоб як найшвидче випустити ті пісні та думи з аккомпаніментами, які довелося мені записати.

Щиро прошу шановних читачів пробачити, коли трапиться яка помилка чи огріх. За всяку увагу чи пораду буду щиро вдячним.

М. Домонтович.

ЗМІСТ.

Стор.

Передмова I

Вигляд і стрій Кобзи I

Стрій кобзи 5

Як держати кобзу і грати на ній 8

Півтони 12

Российская Центральн. Государствен. Б...

Ціна 30 коп.

Продається: въ ОДЕСІ—книгарня „Діло“, Преображенська 11.

в КИЇВІ—„Українська книгарня“, Безаківська 8.

М. ДОМОНТОВИЧ.

САМОНАВЧАТЕЛЬ

ДО ГРИ

НА КОБЗІ АБО БАНДУРІ.

ПІСНІ З НОТАМИ

ДЛЯ СПІВУ Й ВИКОНАННЯ НА КОБЗІ.

Ч. II.

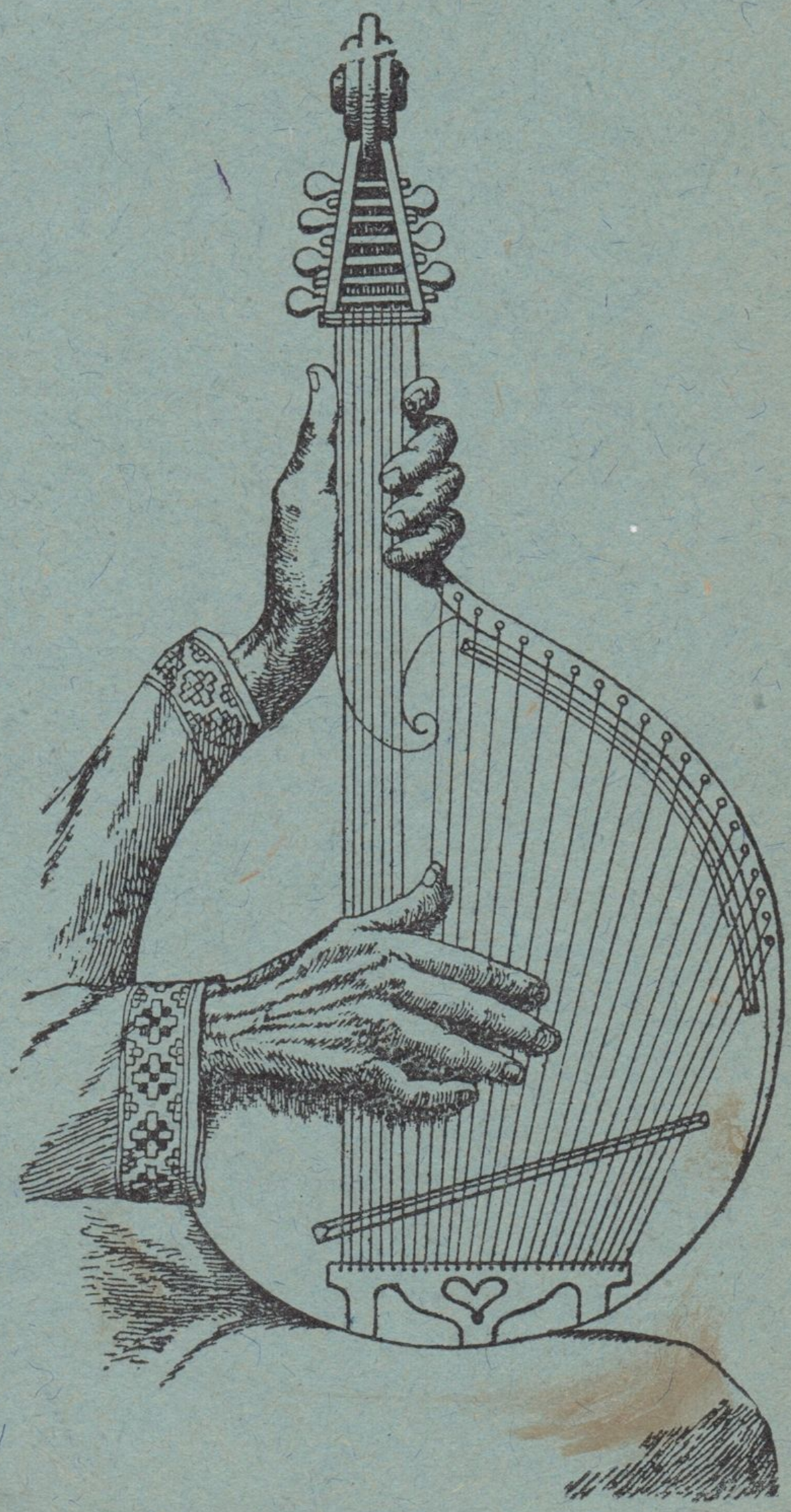

№
ХАРЬКОВСКАЯ ОРДЕНОНОСНАЯ ОРДЕНА ЛЕНИНА

М. ДОМОНТОВИЧ.

САМОНАВЧАТЕЛЬ

до гри

на кобзі або бандурі.

ПІСНІ З НОТАМИ

для співу й виконання на кобзі.

Ч. II.

ХАРЬКОВСКАЯ ОБЩЕСТВЕННАЯ БИБЛІОТЕКА
16 ФЕВ 1925
№ .....

Е. И. Фесенко. Одесса.—1914.

Харьковская Центральн. Государствен. Библиотека
имени В. Г. Короленко

В першій частині самонавчателя до гри на кобзі („С. до гри на Кобзі або бандурі“, Одеса. Друкарня Є. Фесенка, 1913 р. Видавництво „Діло“) нами були подані відомости про стрій кобзи та про те, як грати на їй і користуватися нотами при грі. Подаемо тепер де-кілька українських пісень з нотами для співу під аккомпанімент кобзи, а також де-кілька річей для виконання на кобзі. Навмисне починаемо з вищезгаданної, всім відомої пісні „По за гаем, гаем“, по якій ми радили вчитися строїти кобзу. Щоб швидче допомогти учням, подаемо три записи циеї пісні для трьох ріжних строїв кобзи: для діатоничного, або такого, коли кобза не мае півтонів; для строю „Si ♭“, тоб-то такого, коли 2 й 9 струна приструнків кобзи, що одповідають нотам 2 9, спускаються на пів тона у низ; і для строю Fa ♯, або такого, коли 6 й 9 струни кобзи, що одповідають нотам 6 9, підтягаються на пів тона у гору.

При діатоничнім строї ця пісня починається співатися з тону do (на кобзі це буде 3-я струна); при строї Si ♭ вона починаеться з тону fa (на кобзі це буде 6-а струна); при строї Fa ♯, треба починати співать її з тону sol (на кобзі 7-а струна).

IV

При діатоничному строї і строї Fa ♯ на басах кобзи нема півтонів, при строї ж Si ♭ басова струна кобзи Si (7-й бас.) попускается на пів тону, строючись в октаву 2-му або 9-му пристрункові, після того, як ми його вже попустимо на пів тона у низ.

Коли з боку нотного рядка буде написано „голос“, то се означатиме, що на сій стрічці написані ноти для співу; коли з боку двох нотніх рядків, з'єднаних смужечкою, буде написано „кобза“, то се значить, що на сіх нотніх стрічках написані ноти для виконання на кобзі. На верхній з ціх двох стрічок, одміченій значком (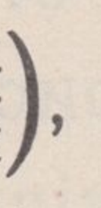), пишуться ноти для приструнків, а на нижній, одміченій значком (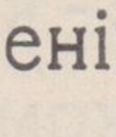), пишуться ноти для басів кобзи.

I. „По за гаем, гаем“.

1. Діатоничний стрій.

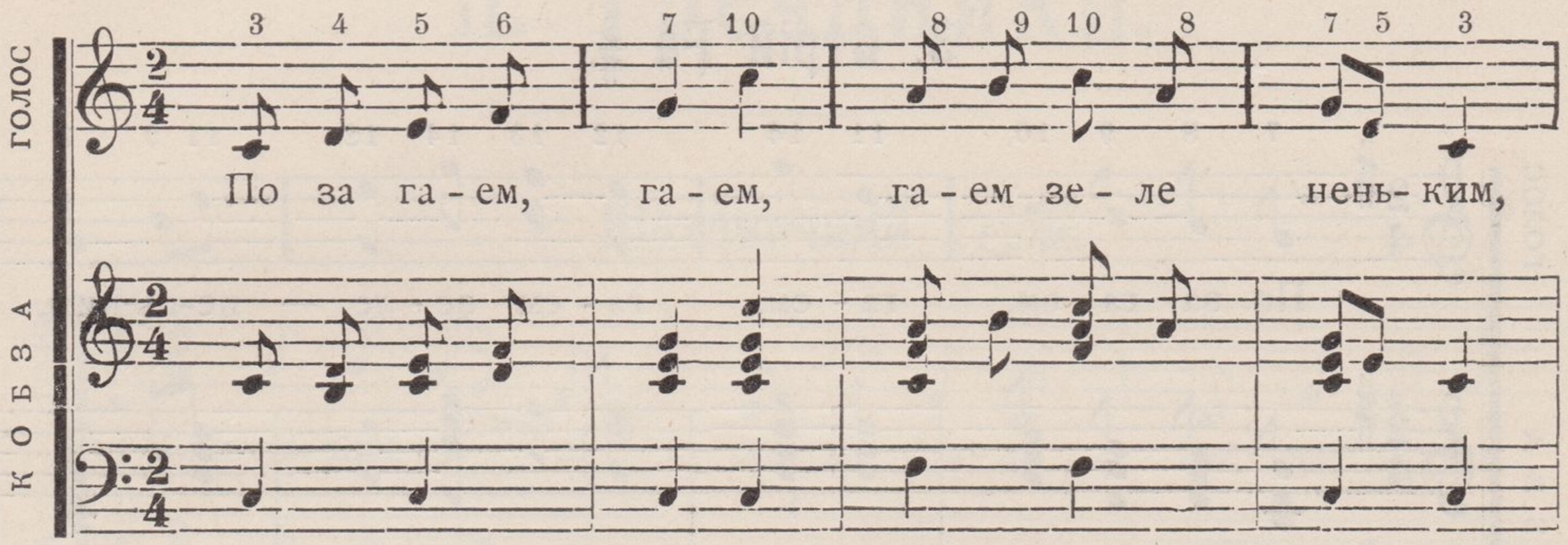

2. Стрій Si ♭.

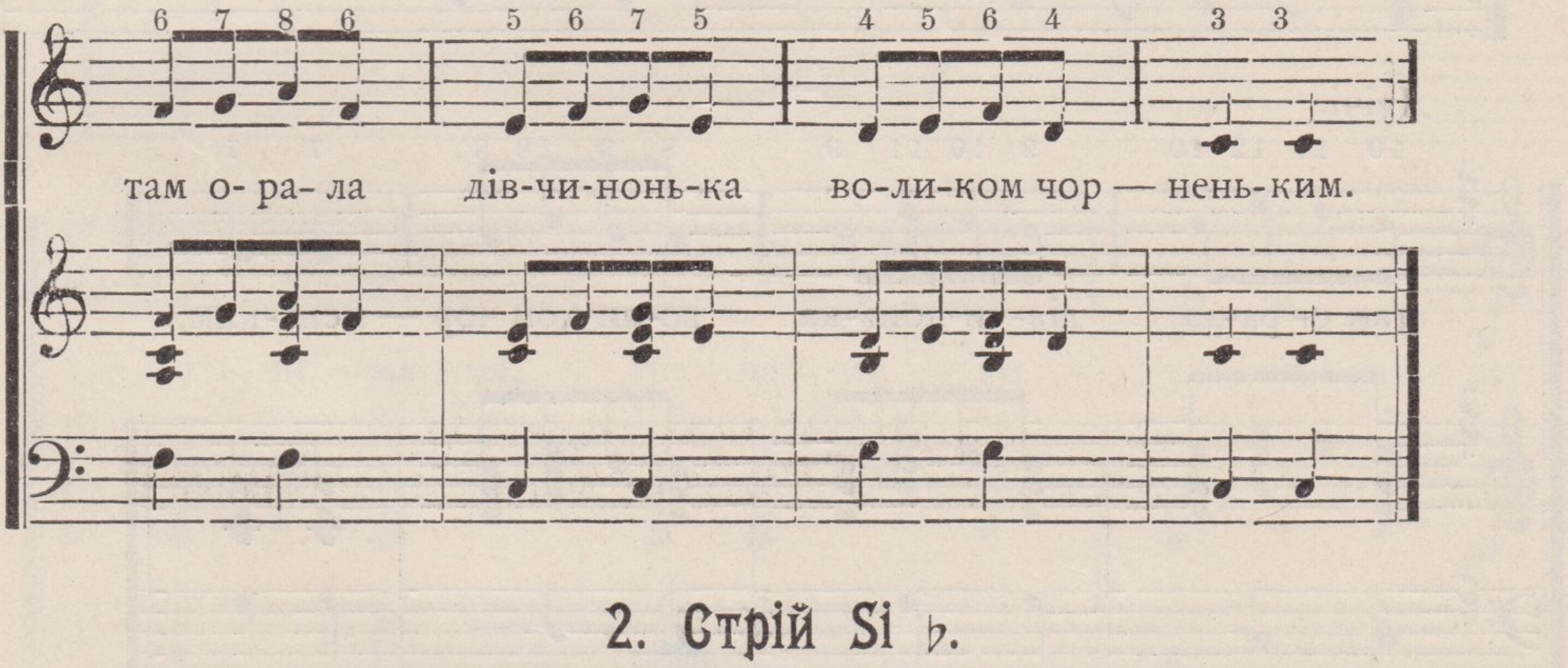

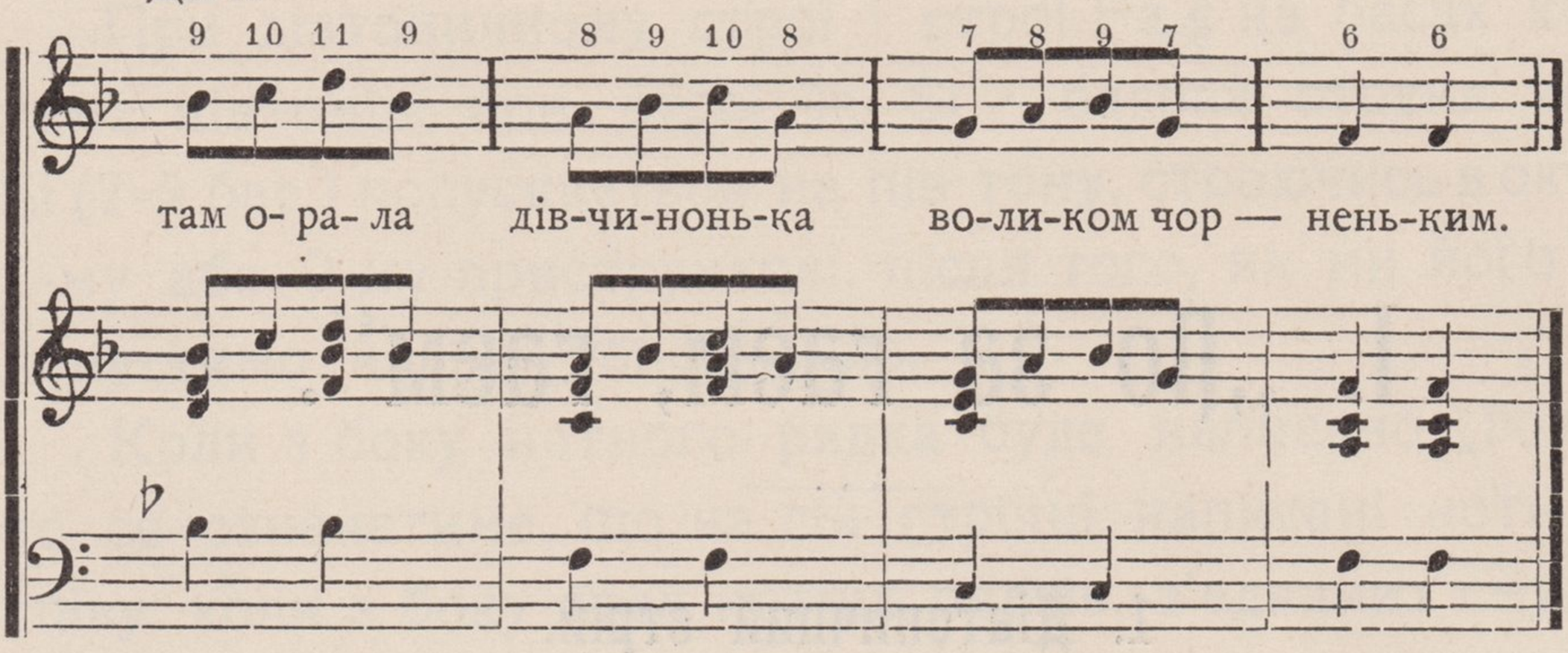

3. Стрій Fa ♯.

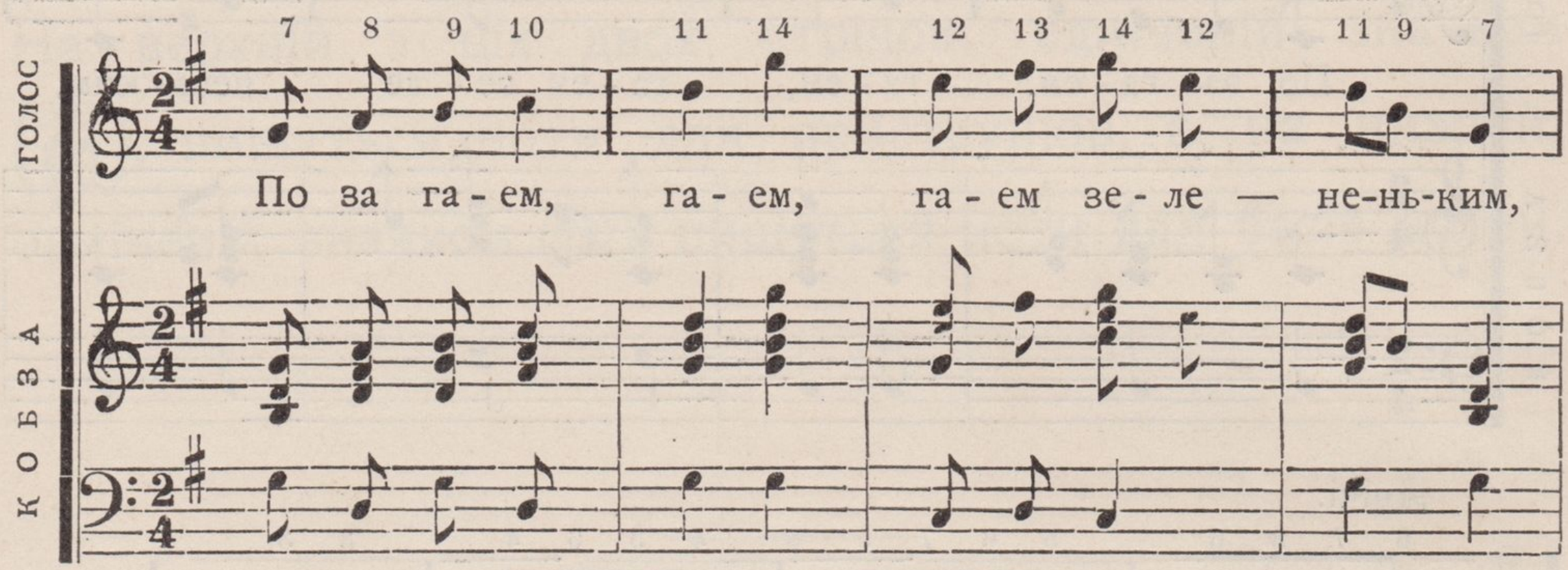

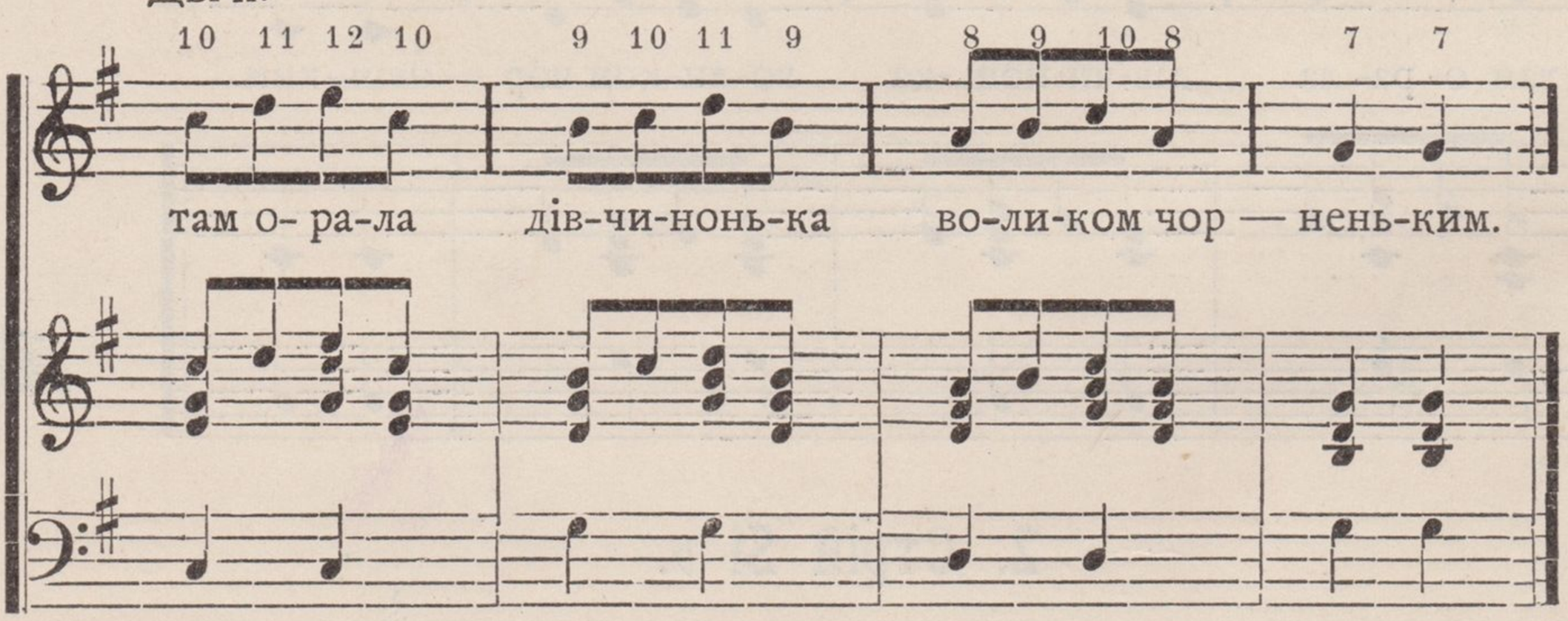

Слова до пісні „По за гаем, гаем“.

По за гаем, гаем,
Гаем зелененьким,
Там орала дівчинонька
Воликом чорненьким.

Орала, орала,
Не вміла гукати
Та й найняла козаченька
На скрипочці грати.

Козаченько грає,
Бровами моргає,
Вражий його батька знає,
На що він моргає!

Чи на мої воли,
А чи на корови,
Чи на мое біле личко,
Чи на чорні брови.

Чорні брови маю
Та й не оженюся,
Хіба піду до річеньки
З жалю утоплюся.

Не топись, козаче,
Бо душу загубиш,
Ходім краще повінчаймось,
Коли вірно любиш!

II. Гречаники.

1. Діатоничний стрій.

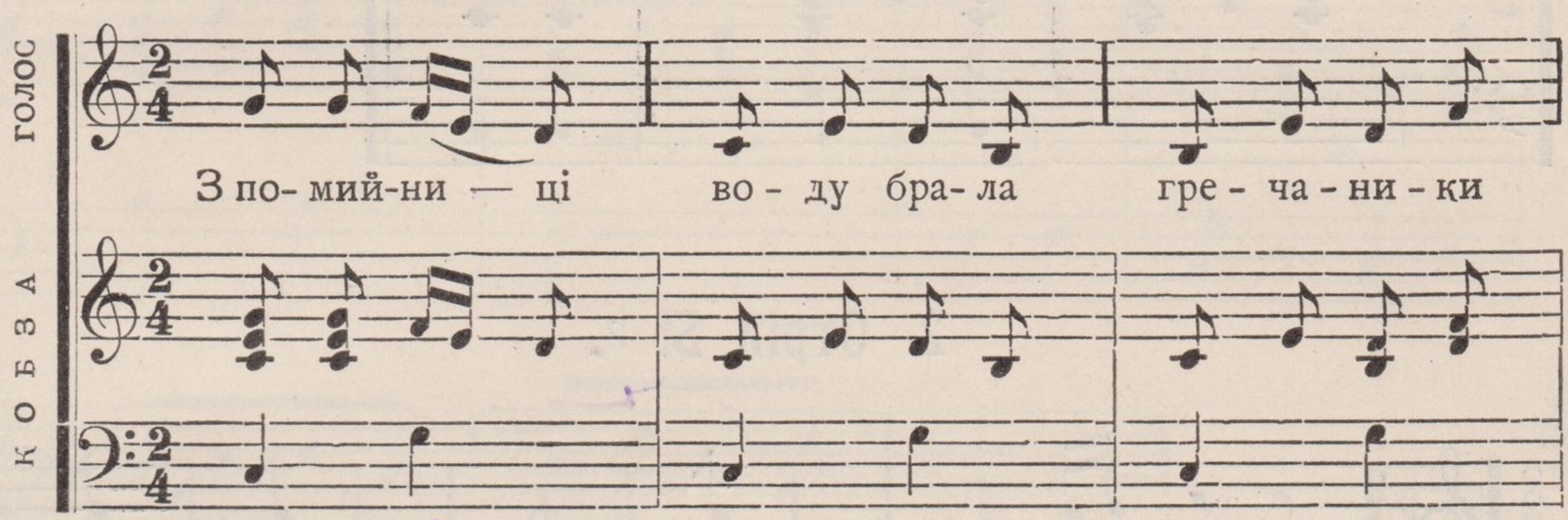

Двічі.

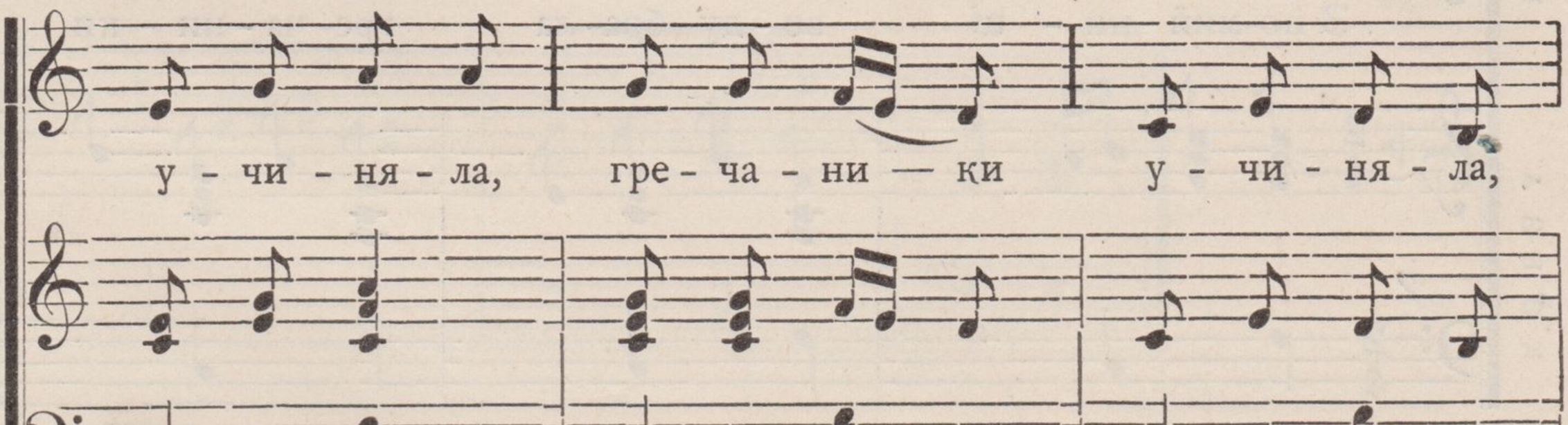

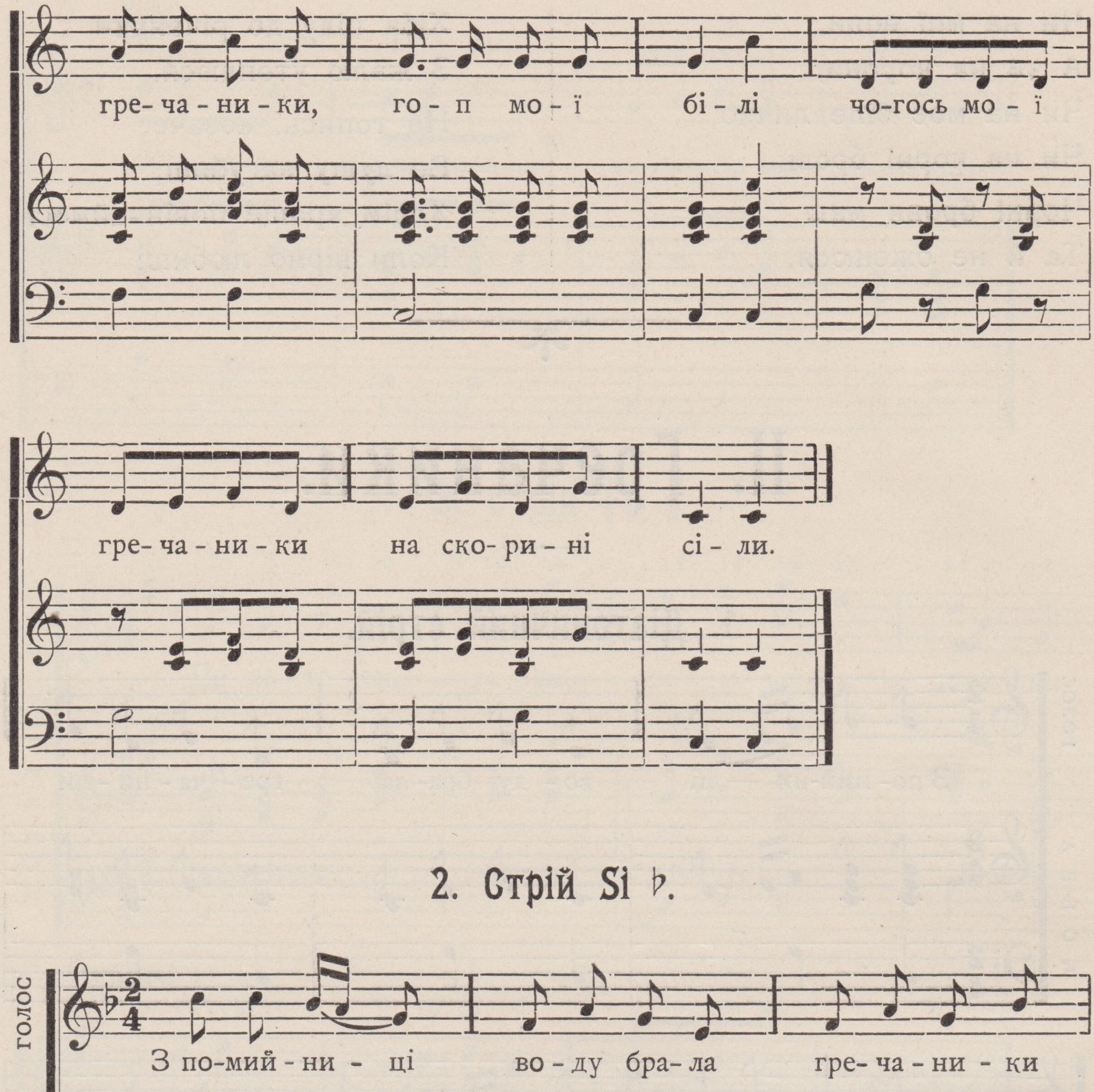
гре- ча - ни - ки, го - п мо - ї бі - лі чо-гось мо - ї
гре- ча - ни - ки на ско- ри - ні сі - ли.

2. Стрій Si ♭.

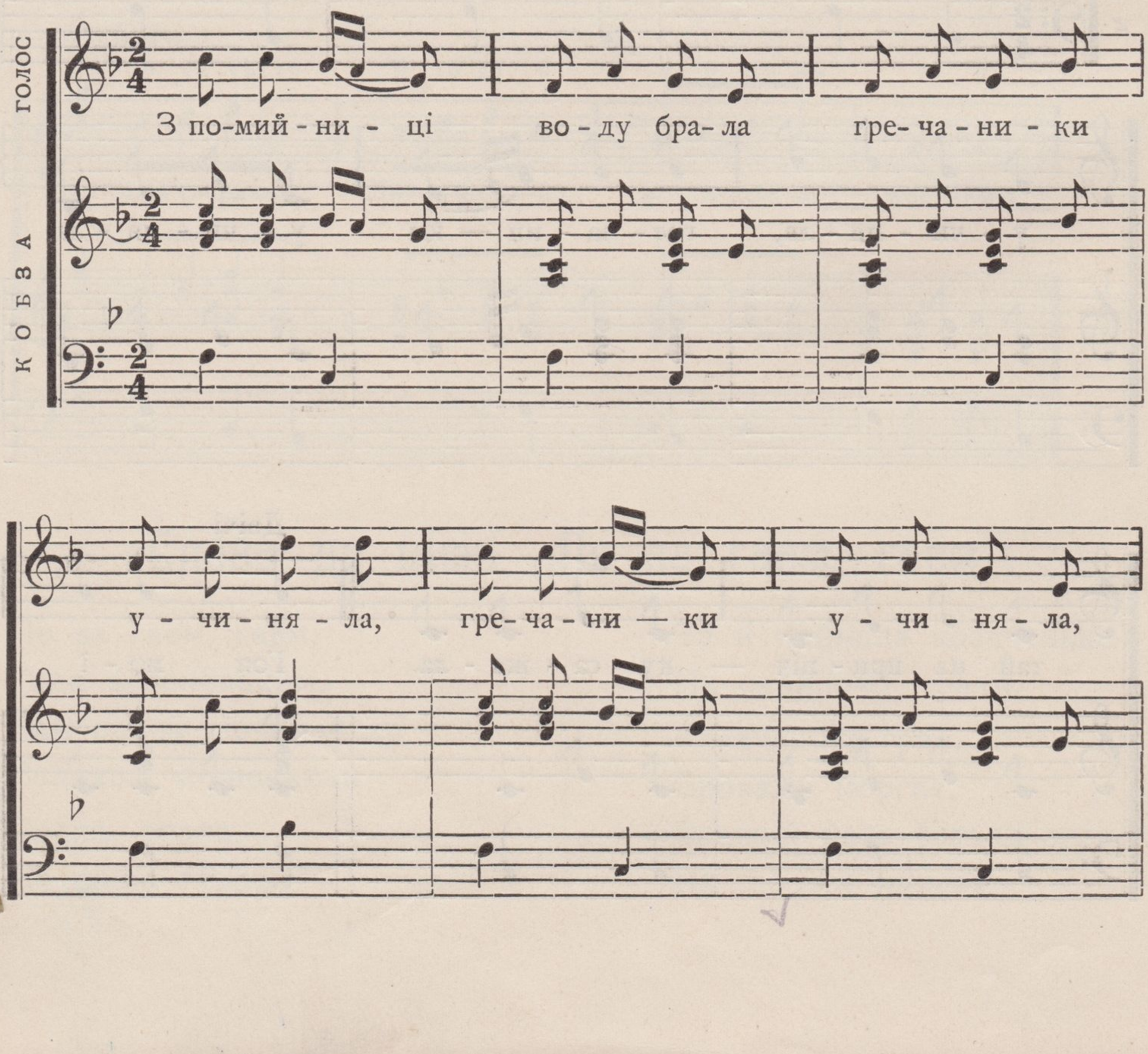
голос
кобза
З по-мий - ни - ці во - ду бра- ла гре- ча - ни - ки
у - чи - ня - ла, гре- ча - ни — ки у - чи - ня - ла,

Двічі.

тай на при - піч — ку са - жа - ла. Гоп мо - ї

гре- ча - ни- ки, го - п мо - ї бі - лі, чо- гось мо - ї

гре- ча - ни - ки на ско- ри - ні сі - ли.

3. Стрій Fa ♯.

голос

З по-мий- ни — ці во - ду бра - ла гре - ча - ни - ки

кобза

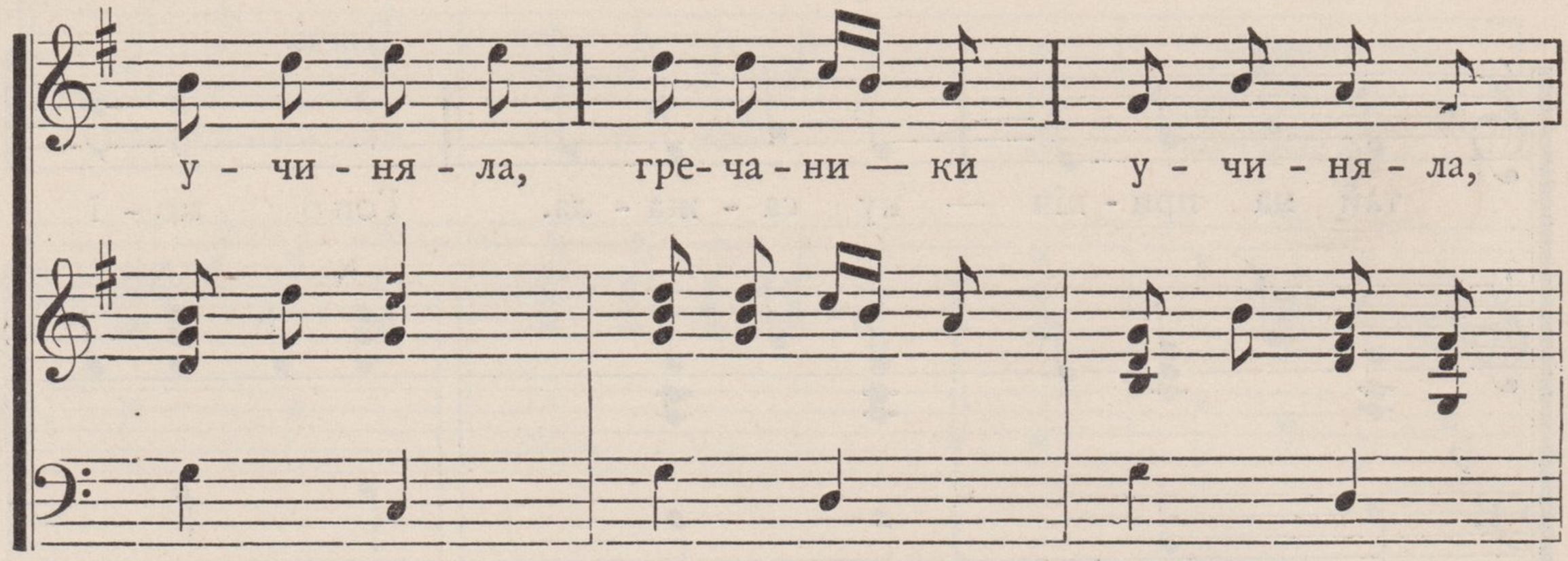
у - чи - ня - ла, гре- ча - ни — ки у - чи - ня - ла,

Двічі.

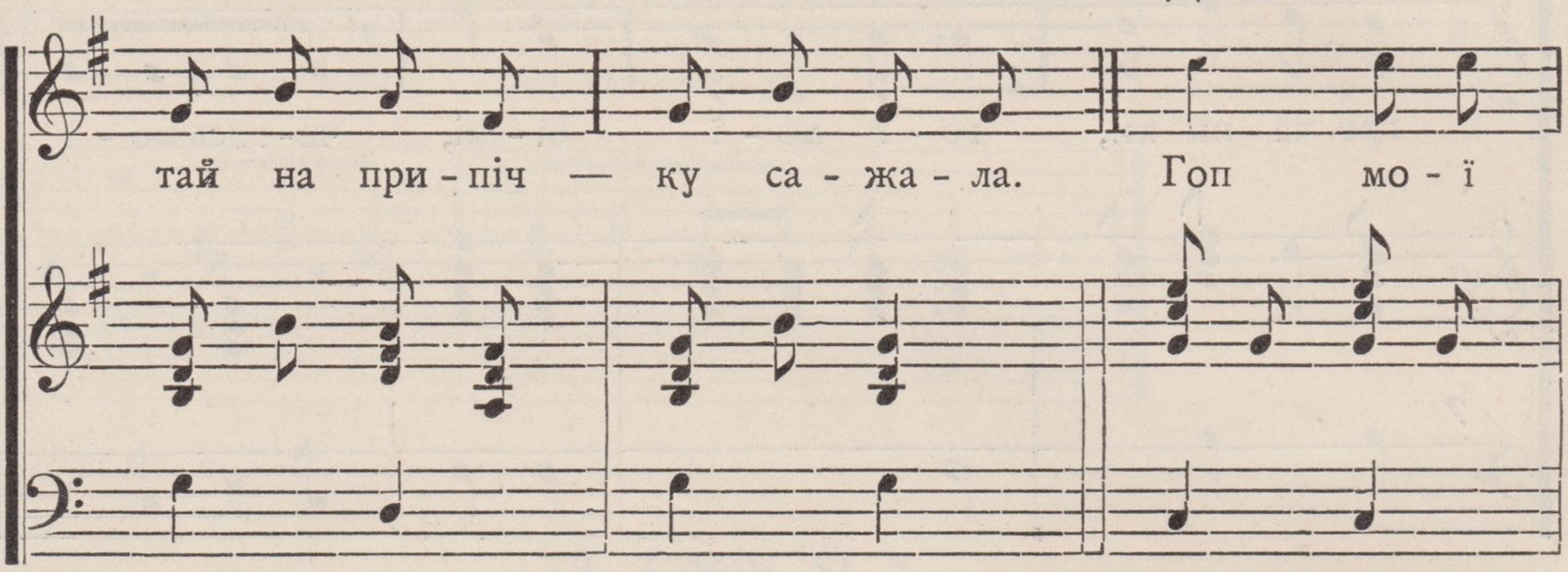
тай на при - піч — ку са - жа - ла. Гоп мо - ї
гре- ча - ни - ки го - п мо - ї бі - лі, чо-гось мо - ї
гре- ча - ни - ки на ско- ри - ні сі - ли.

Слова до „Гречаників“.

З помийниці воду брала,
Гречаники учиняла,
Та й на припічку сажала!

Гоп, мої гречаники,
Гоп, мої білі!
Чогось мої гречаники
На скорині сіли!

Молов батько невіяне,
Пекла мати несіяне,
А я тільки помагала,
Гречаники учиняла.

Гоп, мої гречаники!
Гоп, мої білі! і т. д.

Наїхали паничі
Та не в день, а вночі,
Та й поїли гречаники,
За пшенишні калачі!

Гоп, мої гречаники! і т. д.

Часто на голос „Гречаників“ співаються ріжні юмористичні куплети, після кажного з яких приспівують (хор), „Гоп, мої гречаники“. Подаю тут де-які з цих куплетів. Більша половина їх записана власноручно мною од селян та й инших мешканців Полтавщини, Київщини і почасти Поділля, а де-які взяті з ріжних збірників. Ці куплети завжде співа один співак.

Куплети до „Гречаників“.

1) Ой якби ж ти, вража бабо,
Не задрипана така,
Разміняв би карбованця
Та вгостив на п’ятака!

Хор. „Гоп, мої гречаники“!...

А то з-заду бруньки висять,
У сажі вся пика,
Косі очі, гнилі зуби,
Та ще й ніс великий!
Хор. „Гоп, мої гречаники“!...

(Полтавщина).

2) Через річку, через став
Казак дівці дулю дав,
Друга біжить та й плаче:
„Дай і мені, козаче“!

(Полтавщина).

3) Три діди, три діди,
Полюбили бабу,
А четвертий, малісінький,
Причепився з-заду!
Трем дідам, трем дідам,
Баба дулі тиче,
А четвертого малого,
За чуприну смиче!

(Полтавщина).

4) Ліз швець по драбині,
Та й упав швець меж свині,
Свиня ему шепче, шепче:
„Сватай мене, милий шевче“!

(Київщина).

5) І твій батько, і мій батько
Були славні козаки,
Посідали серед степу,
Та й ревіли як бики!

(Київшина).

6) Як була я молоденька,
Колихала мене ненька,
А як стала підростать,
Стали хлопці колихать!

(Полтавщина).

7) Ой приснилась мені, мамо,
Потороча уночі,
В поторочі чорні очі
Мушкатер на печі!

(Полтавщина).

8) Оженився дурень,
Та взяв дурновату,
Та не знали, що робить—
Підпалили хату.
Дурний воду носе,
Дурна Бога просе:
„Гори, гори, ясно,
Дивиться прекрасно“!

(Полтавщина).

9) Ой дівчино, дівчино,
Нащо ти подобна,
Оченята як гарбуз,
Голова як довбня.

(Київщина).

10) Ой ти старий, бухи, бухи!
Я молода хи-хи, хи-хи!
Ой ти старий, я молода,
Од того в нас незлагода!

(Полтавщина).

11) Ой дівчата, молодиці,
Скиньтеся по грошу!
Нехай куплю нові штани,
Най дрантя не ношу!

12) Ідіть хлопці танцювати,
Беріть рукавиці,
Бо удови, як корови,
Дівки, як телиці!

13) От гуляв, так гуляв,
Ні чобіт, ні халяв!...
Одна була халява,
Та й ту мати сховала.

14) Ішов Гриць з вечерниць
Та впав у помиї,
Аби дівки не витягли —
Були б свині ззіли!

15) Що ж то буде, що ж то є,
Що дід бабу продає,
За великую ціну —
За папушу тютюну!

16) Не дивуйтеся дівчата,
Що я обірвався,
То мій батько робив гладко,
А я в його вдався!

Не дивуйтеся дівчата,
Що я такий вдався,
Мого батька повісили,
А я одірвався!

17) І дощ іде, і хмариться
Коростява чухмариться.....
З коростявим погуляла,
То й короста напала.

(Полтавщина).

18) Гей, грай, та доладу,
А я в батька штани вкраду
Та тоби їх подарую,
Що грав мені веселую!

19) Оженився молодець,
Взяв жінку не просту,
Куди йде воші б'є,
Ще й чеше коросту!

20) Як була я у батенька,
То була я чубатенька,
А як стала у свекрухи,
То об'їли чуба мухи!

(Полтавщина).

III. Про Морозенька.

(Записано від кобзаря Т. Пархоменка. В цій історичній пісні співається про Морозенька, одного з казацьких полковників за часів Гетьмана Богдана).

Раніше, ніж починать співати під проводом (аккомпанімент) кобзи, кобзарі грають маленьку прелюдію. Ця прелюдія буває або варіант голосу думи, чи пісні, яку зараз співатимуть, або маленька композіція. Подаю тут зразок прелюдії до їсторичної пісні про Морозенька.

Прелюдія.

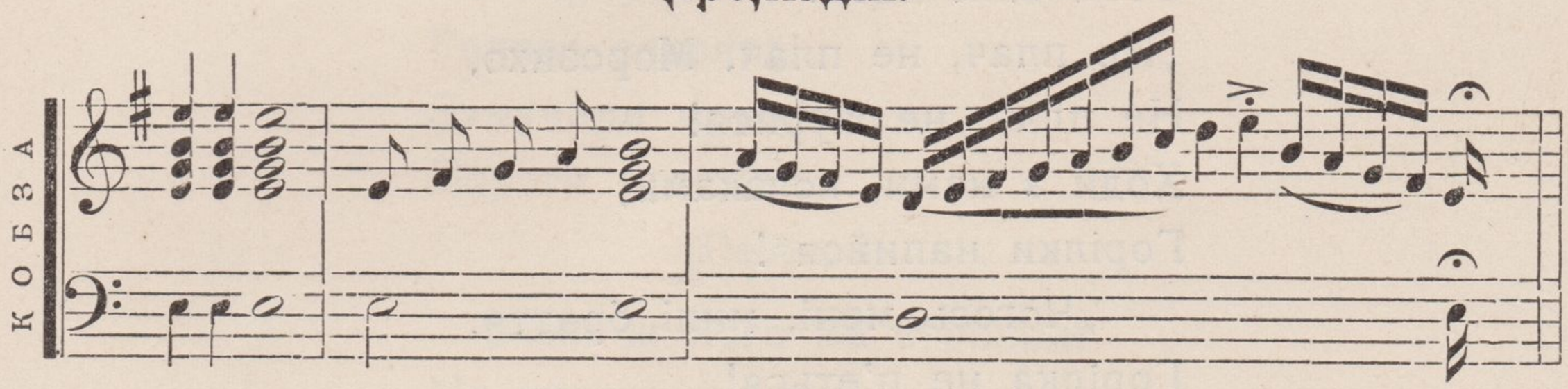

Зараз же після сиеї прелюдії кобзарь починає співати, супроводючи (аккомпануючи) голосу на кобзі.

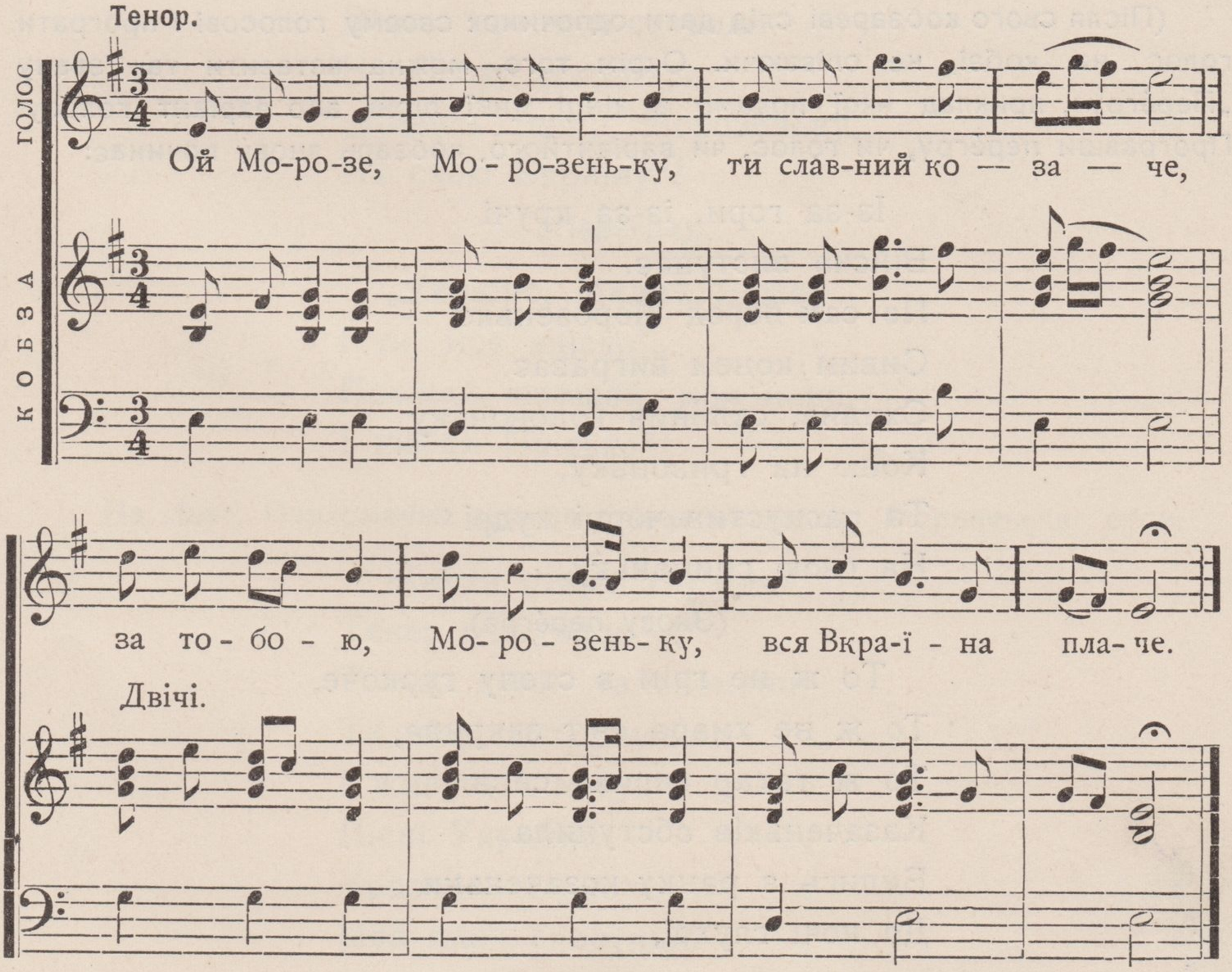

Після двох-трёх куплетів, а то й після кожного, можна на кобзі заграти другу частину пісні уже без співу, а потім знову співати.

Слова до историчної пісні „Про Морозенька“.

Ой, Морозе, Морозеньку!
Ти славний козаче!
За тобою, Морозеньку,
Вся Вкраїна плаче.
Не так тая Україна,
Як рідная мати...
Заплакала Морозиха,
Стоя біля хати.
„Не плач, не плач, Морозихо,
Не плач, не журися!
Ходи з нами, козаками,
Горілки напийся“!
— „Чогось мені, милі браття,
Горілка не п'еться!
Десь синок мій, Морозенько,
З татарами б'еться“!

(Після сього кобзареві слід дати одпочинок своему голосові і програти голос на кобзі, не співаючи. Окрім того, можна вставити так звану „Перéгру“, приклад якої подамо в кінці цієї пісні, або варіант голосу. Програвши перéгру, чи голос, чи варіантйого, кобзарь знову починає:

Із-за гори, із-за кручі
Військо виступає,
По сам-перед Морозенько
Сивим конем вигравае.
Схилив, склонив головоньку
Коню на гривоньку,
Та распустив чорні кудрі
На свою спиноньку.

(Знову перéгра).

То ж не грім в степу гуркоче,
То ж не хмара світ закрила,
То ж татар велика сила
Казаченьків обступила.
Бились з ранку козаченьки
До ночі глухої,

139341

Козаків лягло чи мало
А татар утроє.
На славному Морозеньку
Червоная стрічка,
Де не пройде Морозенько
— Кровавая річка.

(Перéгра).

Ні один козак завзятий
Не здавсь живим у неволю;
Полягли всі, не вернувся
Ні один із їх додому.
Не вернувся й Морозенько,
Голова завзята,
Замучили молодого
Вороги прокляті.

(Перéгра).

Вони ж його не стріляли
На чверть не рубали;
Тільки з його молодого
Живцем сердце виривали.
Взяли потім поставили
На Савур могилу...
„Дивись тепер, Морозеньку,
На свою Вкраїну“!

(Перéгра).

„Україно, Милий Боже!
І ти, моє військо!...
Прощай, прощай, моя нене,
І любая Прісько“!

На „bis“, Пархоменко завжде співав на голос „Морозенька“ отсе:

Життя старе України
Тепер минувало —
Тільки думи, та спомúни,
Та пісні зостались.
І живучі, і могучі
Пісні України!
Уразлúві, і унилі,
Мов плач сиротини.

Породив їх степ широкий,
— Та Дніпро, та море!
Вони з серця виливались
Од тяжкого горя.
Розлилося по всіх піснях
Горенько козаче...
І в веселих, і у сумних,
Співаючи, плаче.

(Перéгра).

Та як весело співати
Тобі ж, наша Україно!
Ти ж ніколи не зазнала
Ясної години.
Товкли тебе з усіх боків,
З усієї сили
І хрещені й не хрещені
Сусідоньки милі!
Хоч не хоч, а довелося
Весь вік горювати
І за віру, й за родину,
Й за правду стояти!
І стояли й не внивали
При лихій годині,
І усім давали здачі
Орли України!

(Перéгра).

Вся ти наша, Україно,
Славою покрита,
Лютим горем, та сльозами,
Та кров'ю полита.
Але ж покіль по над миром
Світить сонце буде,
Нашу пісню, нашу думу
Не забудуть люде!

Подаємо тут зразок пере́гри до пісні „про Морозенька“. Цю пере́гру вживав кобзарь Т. Пархоменко. Пере́гра взагалі не є що-небудь постійне; вона цілком залежить од кобзаря і часто буває його власною композіцією.

Пере́гра до „Морозенька“.

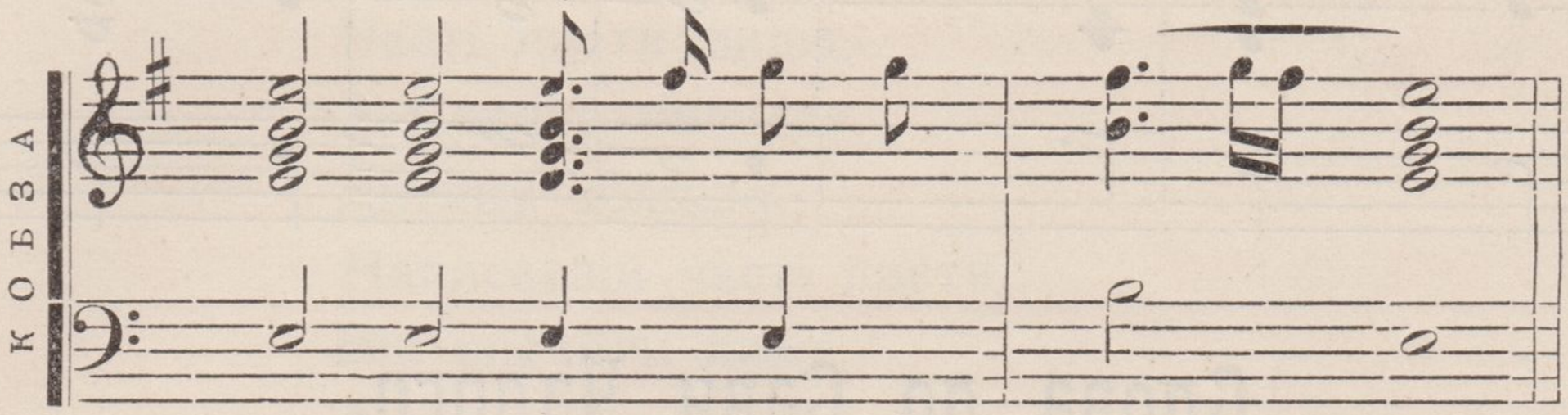

IV. Про Саву Чалого (Історичня пісня).

Частина записана од кобзаря Т. Пархоменка, частина од С. В. М.-Г.

Прелюдія.

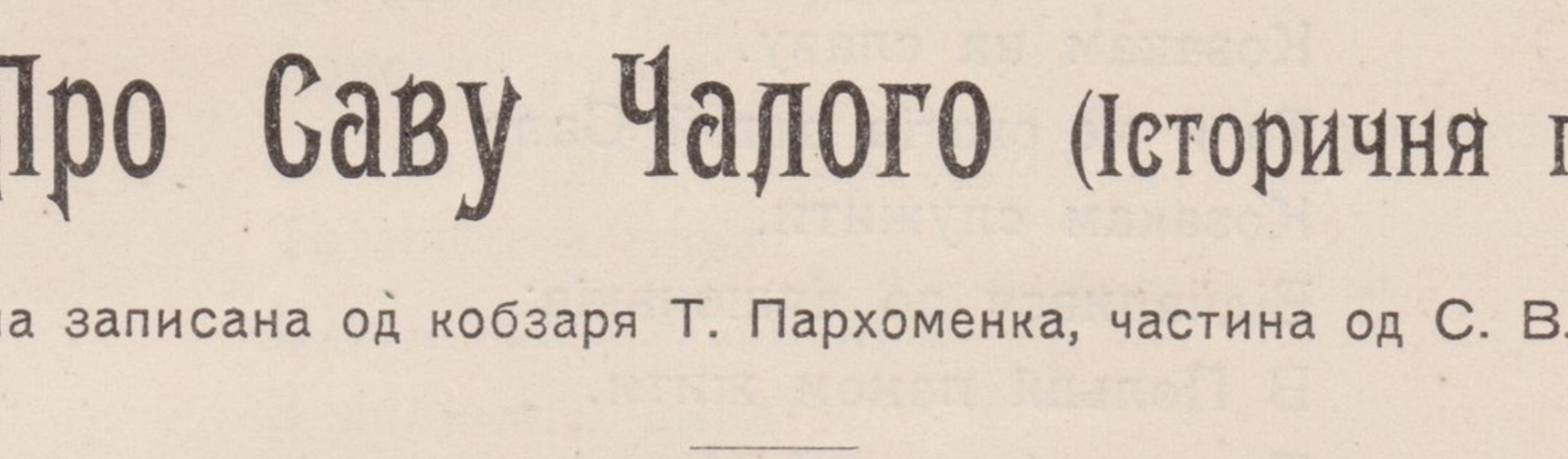

Тенор або барітон.

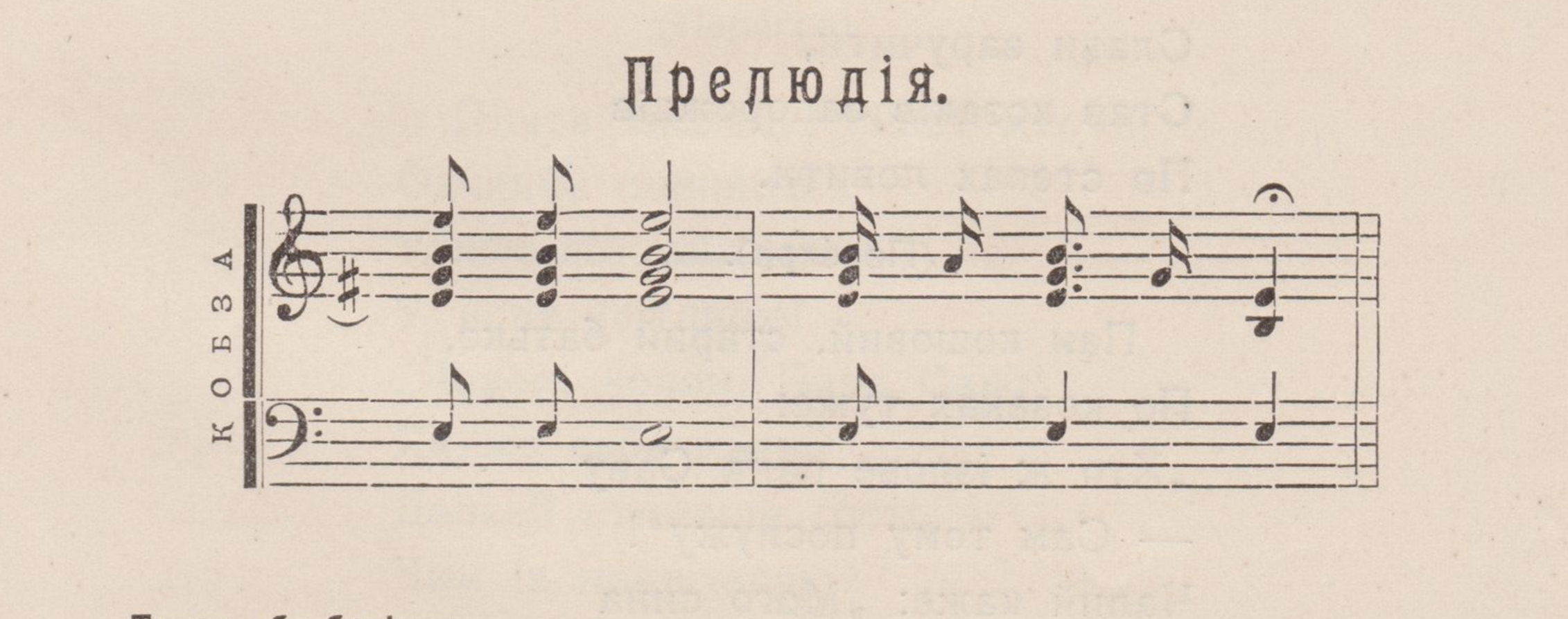

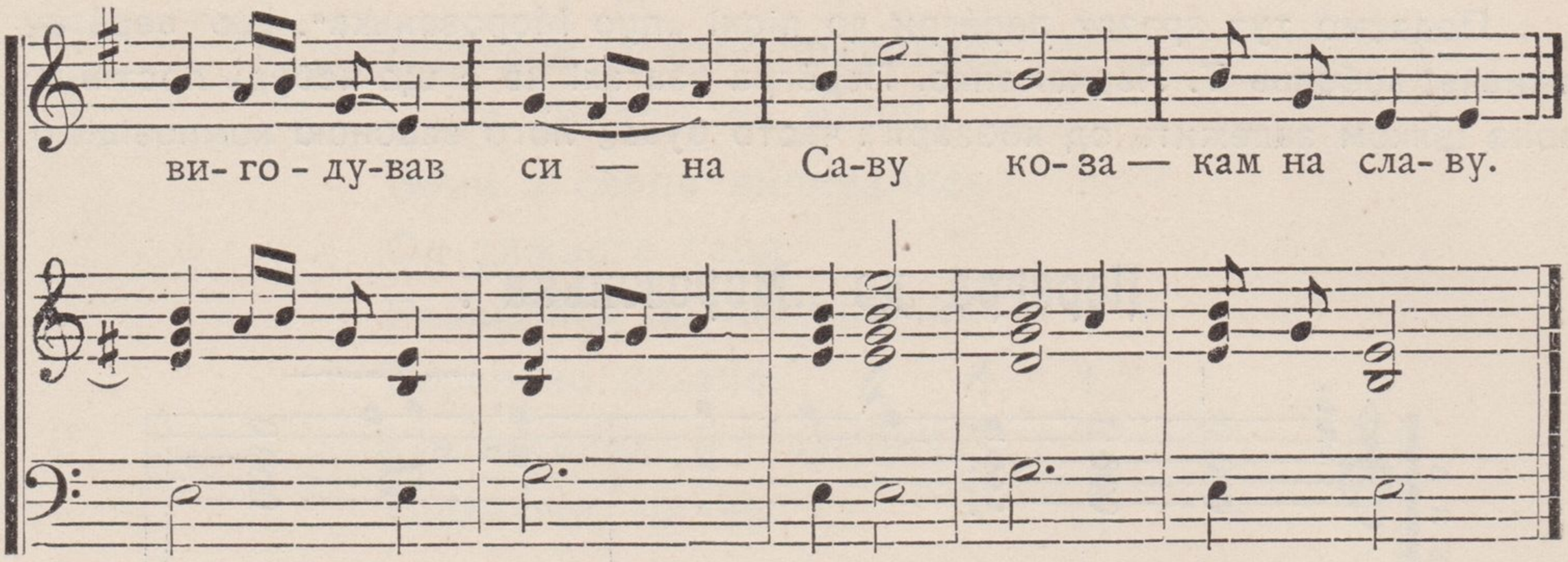

Слова до Сави Чалого.

Жив у Січі старий козак,
По прозванню Чалий,
Вигодував сина Саву
Козакам на славу.
Та й не схотів оттой Сава
Козакам служити,
Відчалився до ляшеньків:
В Польші паном жити.
Та захотів оттой Сава
Слави заручити,
Став козаків запорожців
По степах ловити.

(Перéгра).

Пан кошовий, старий батько,
По козаках туже:
„Хто ж ізлове пана Саву
— Сам тому послужу“!
Чалий каже: „Мого сина
Нікому зловити,
Хіба Гнатко та Кравчина
Зможуть піддурити“!
„Ой ти Гнатку, ти Кравчино!
Як Сави не зловиш,
— Сам же свою головоньку
За його ізложиш“!
Пішов Гнатко з Кравчиною
Саву підмовляти,

Як не схоче іти з Польші,
То смерти предати.

(Перéґра).

Сидить Сава в кінці столу
Часті листи пише,
А Савиха молодая
Дитину колише.
Написавши часті листи,
Він спочити ляже,
А хтось йому у віконце,
„Добри́ вечір“! каже.
Затрусився Сава Чалий,
Із ліжка скакає,
Та на джуру маленького
Голосно гукае:
„Піди, хлопче, піди малий
Та наточи пива!
Щось голова заболіла
З великого дива“!

(Перéґра).

Пішов хлопець, пішов малий,
Одчинив пивни́цю...
Ускочили гайдамаки
У нову світлицю!
„Чолом, чолом, Пане Саво!
Як же себе маєш?
Далекії прийшли гості,
Чим їх привітаєш“?
Хотів Сава доскочити
До стального меча...
Беруть його гайдамаки
За обидва плеча.
„Постій, пане, постій, Саво!
За меч не хапайся!
Це ж ми твої брати рідні,
Нас ти не цурайся“!
Хотів Сава ухватиться
За свою булаву...

— Кладуть його гайдамаки
На дубову лаву.
Та й підняли пана Саву
На три списи в гору,
Та й кинули пана Саву
Звисока додолу.

(Перéгра).

„Оцеж тобі, пане Саво!
Сукна — єдамашки!
Нажив єси у козаків
Великої ласки!
Краще ж тобі, пане Саво,
В сирій землі гнити,
Ніж з врагами України
В білім світі жити“!
Прилетіли к пану Саві
Вкраїнські ворони,
Задзвонили пану Саві
Разом у всі дзвони.

Зложено цю пісню за часів гайдамаччини. Сава Чалий був один з гайдамацькіх ватажків, який потім зрадив товариству, передавшись до Ляхів.

Перéгра до „Сави Чалого“.

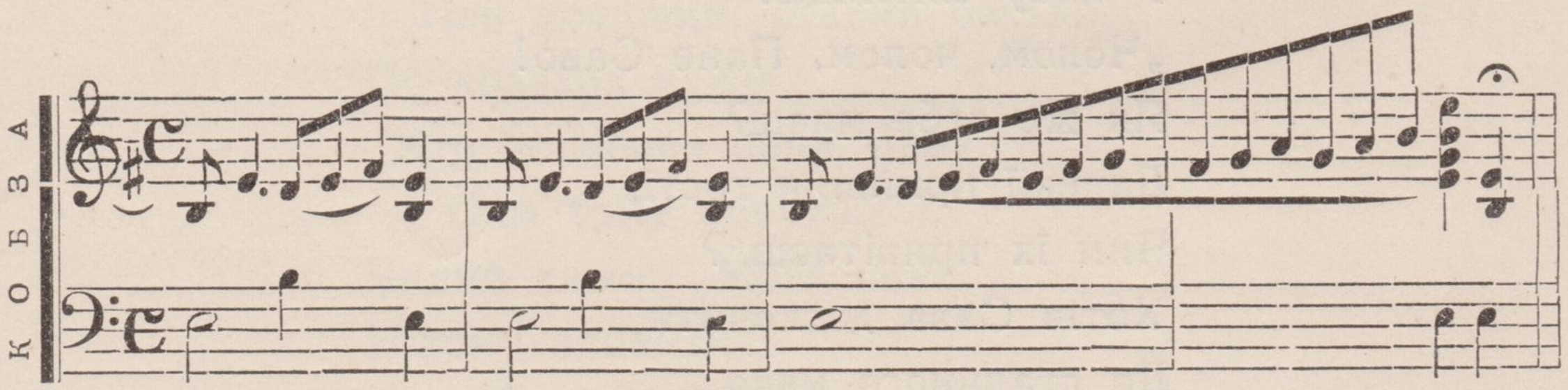

V. Про Нечая.

Записано від Т. Пархоменка. Ця історична пісня зложена козаками, чи кобзарями за часів гетьмана Богдана Хмельницькаго. Нечай, про якого тут співається, був одним з полковників гетьмана Богдана. Воювався з ляхами на Поділлю. Після приєднання України до Московського царства Нечай починає неслухати гетьмана Богдана і де-який час, навіть після замирення, веде війну з супротивниками на свій страх. Своєю безкраєю одвагою, завзяттям та добрим відношенням до простого люду Нечай придбав собі велику славу і любов народу.

Голос до пісні „Про Нечая".

Прелюдія.

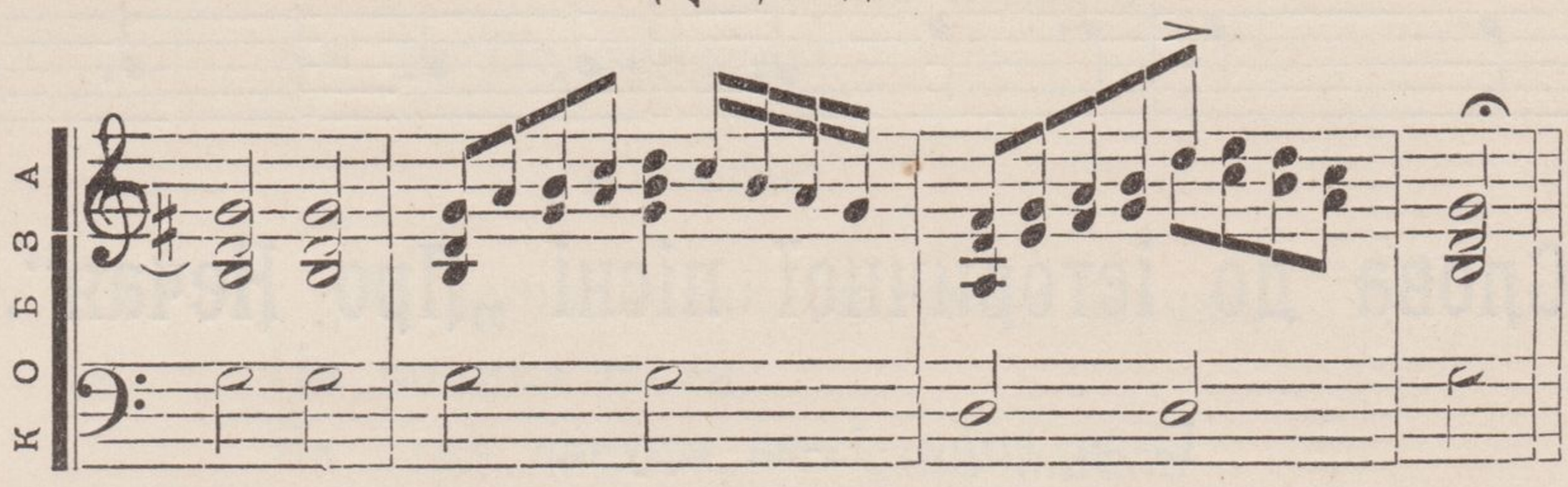

Allegretto (Тенор).

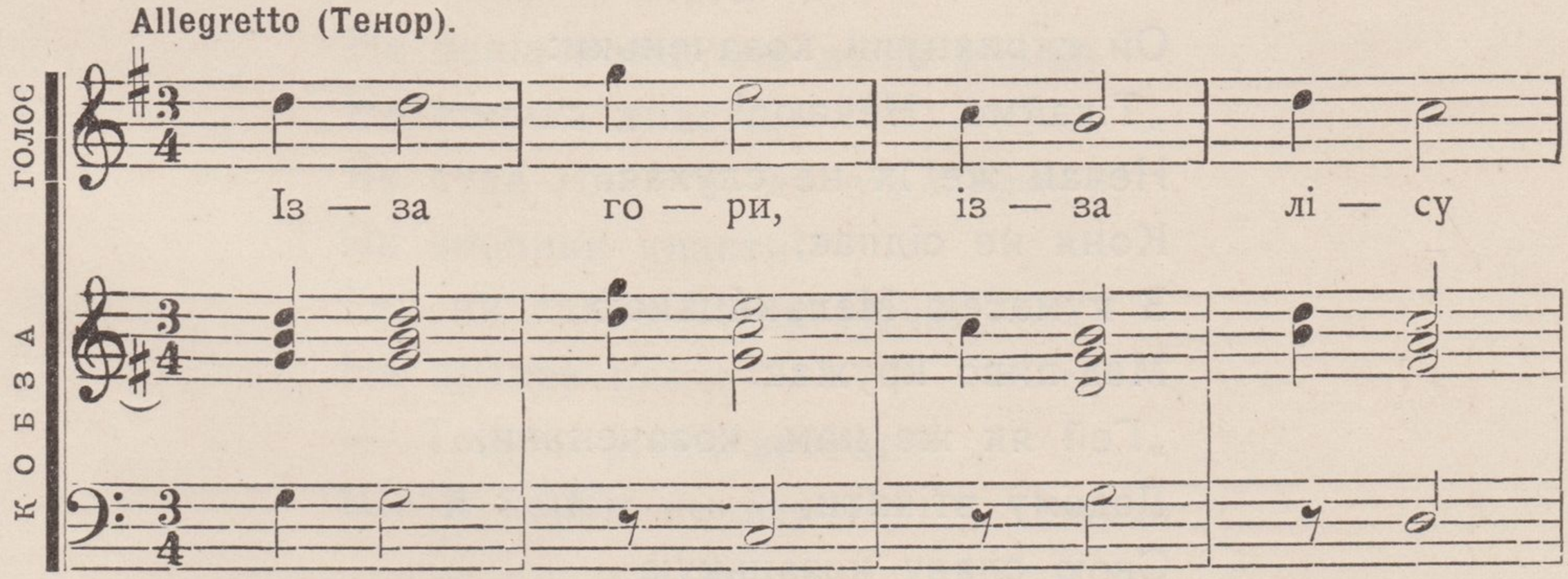

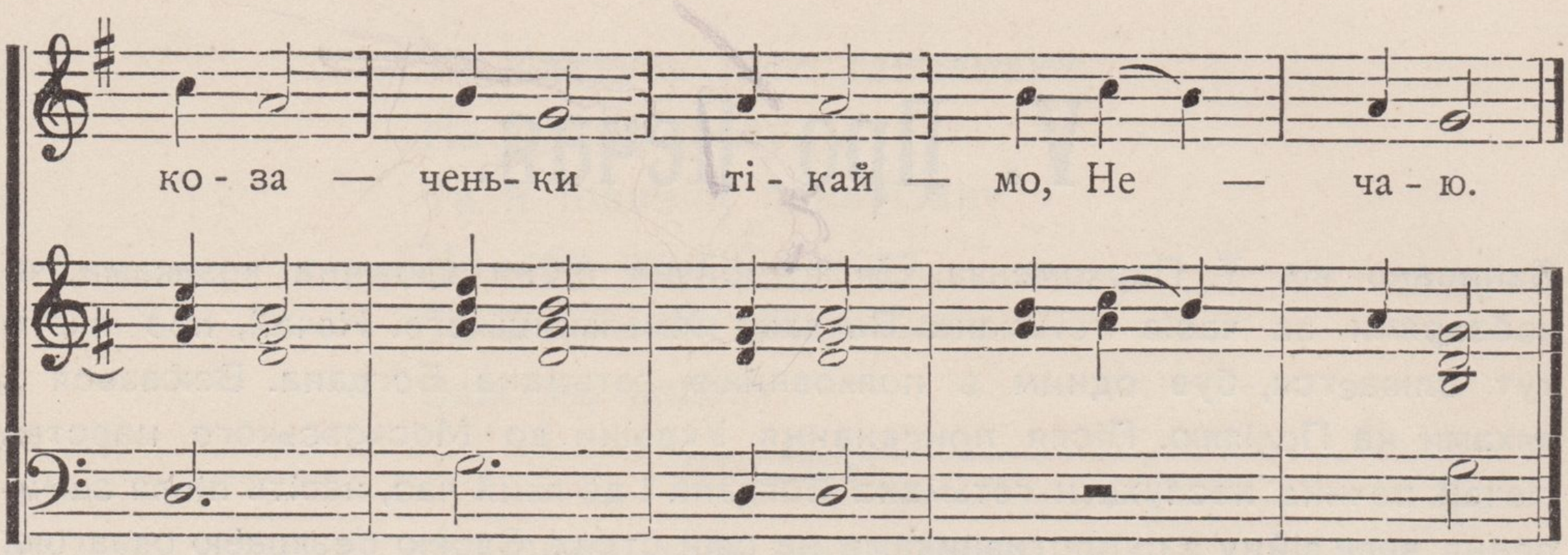

Перéгра

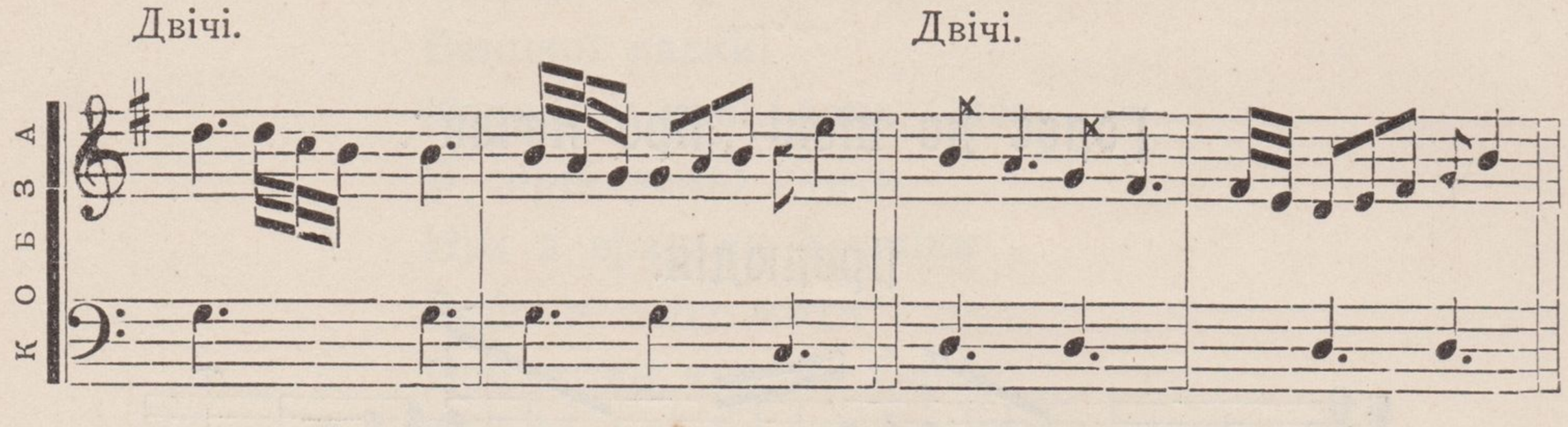

Слова до історичної пісні „Про Нечая“.

Із-за гори, із-за кручі,
З-за темного гаю,
Ой скрикнули козаченьки:
„Тікаймо, Нечаю“!
Нечай же їх не слухає,
Коня не сідлає,
З кумасею Мельни́цькою
Мед-пиво кружає.
„Гей як же нам, козаченьки,
Додому втікати,
Свою славу козацькую
Під ноги топтати!
Есть у мене та хлопець Шпак,
Мій вірненький козак,
Він дасть мені в пору знати,
Коли виступати“!

(Перéгра).

Ой як гляне козак Нечай
У яснее віконце...

— А вже ляшків, а вже панків...
— Потемніло й сонце!
Ой як гляне козак Нечай
У ясну кватирку...
— А вже ж ляшків, а вже панків ..
— Що волів на ринку!

(Перéгра).

Гей як крикне козак Нечай
На джуру малого:
„Сідлай, сідлай, малий хлопче,
Коня вороного!
Бери собі вороного,
Мені буланого!
Та й заженем вражих ляшків
Аж до Полонного“!

(Перéгра).

Не вспів козак, не вспів Нечай
На коника сісти,
Як став ляшків, як став панків
На капусту сікти!
Не вспів козак, не вспів Нечай
На коника впасти,
Як став Ляшків, як став панків,
Як снопики класти!
Гей як гляне козак Нечай
На правее плече
— Течуть річки кровавії,
Що й конем не втече!

(Перéгра).

Ой як гляне козак Нечай
Од шинку до ринку —
— Покотилась Нечаева
Головка в долинку.

(Перéгра).

Гей станемо, миле браття,
Думати й гадати,

Де ж нам тую головоньку
Нечая ховати.
Поховаєм головоньку
У церкві Миколи!
Та не буде в нас Нечая
Ніколи ніколи!

VI. „На смерть Т. Г. Шевченко“ (Дума).

Записано од кобзаря Т. Пархоменка.

Прелюдія.

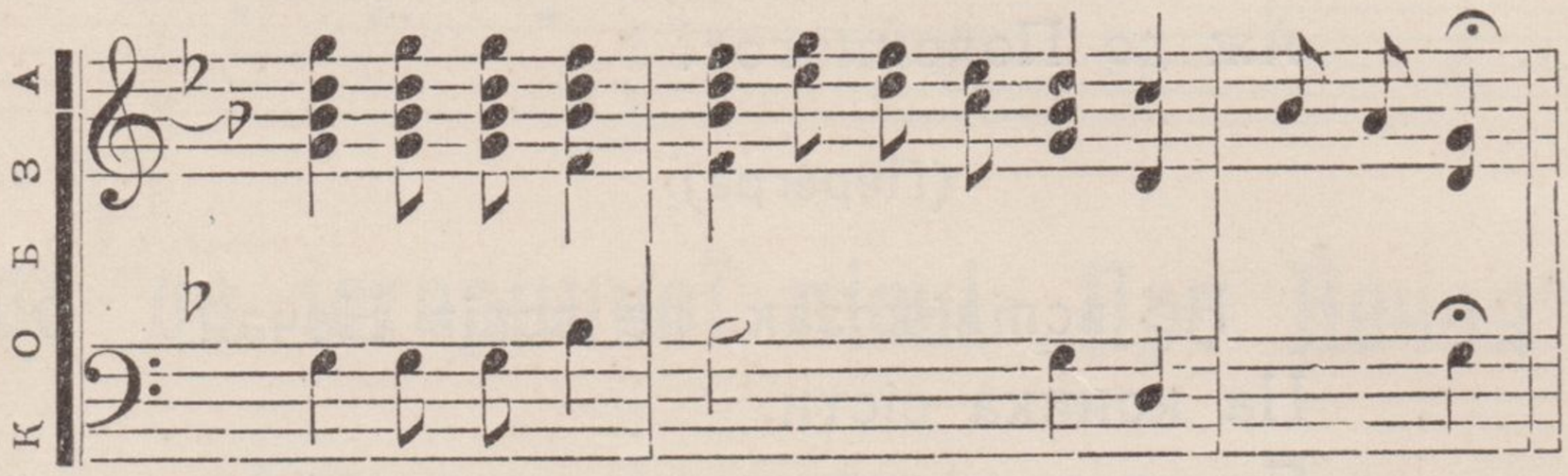

Голос до думи „на смерть Т. Г. Шевченка“.

Тенор.

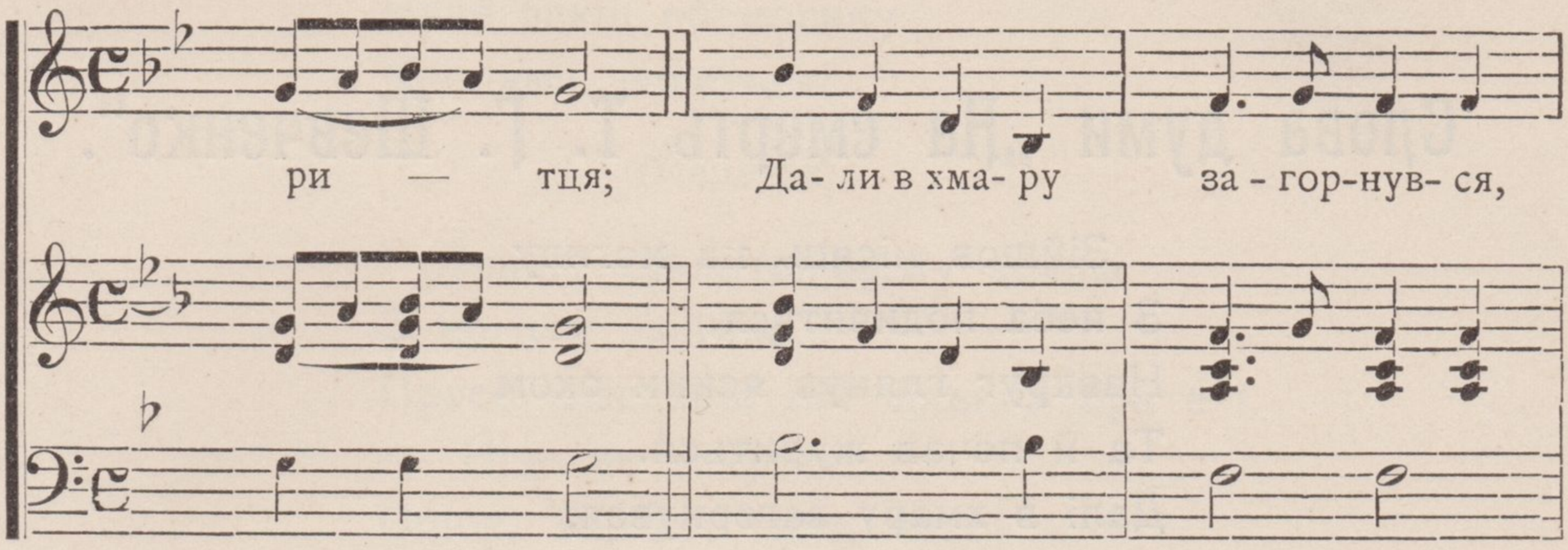

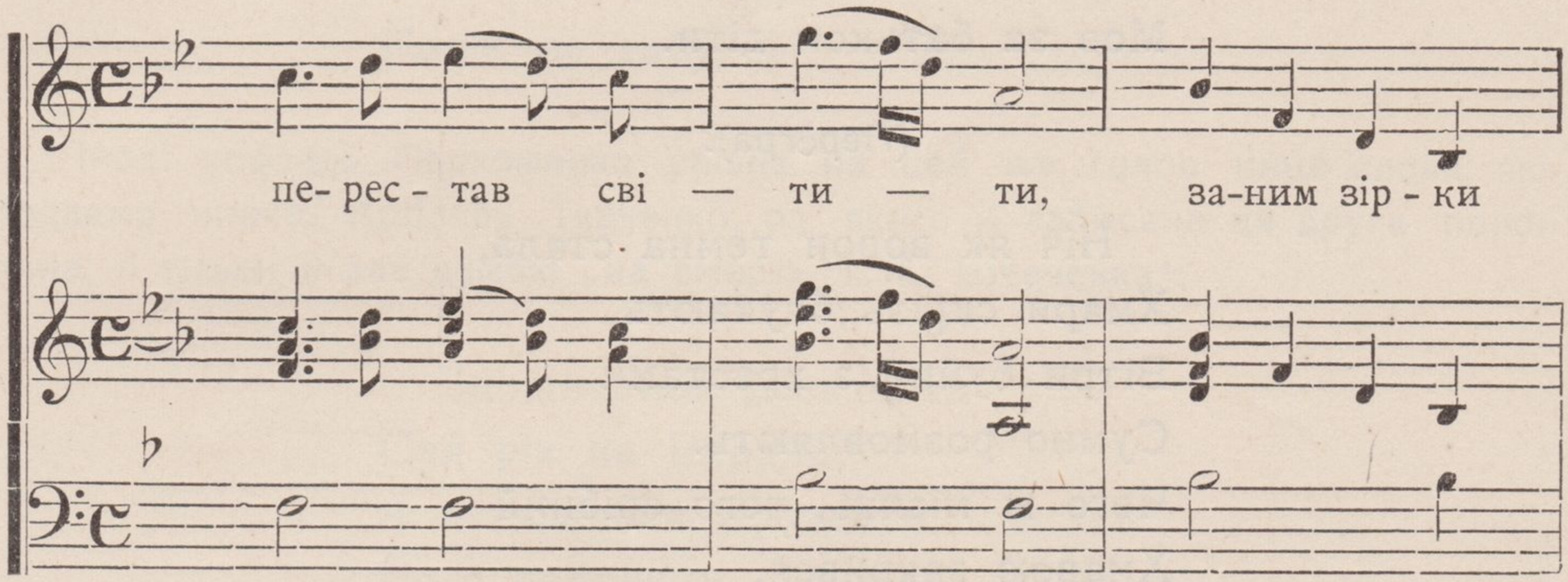

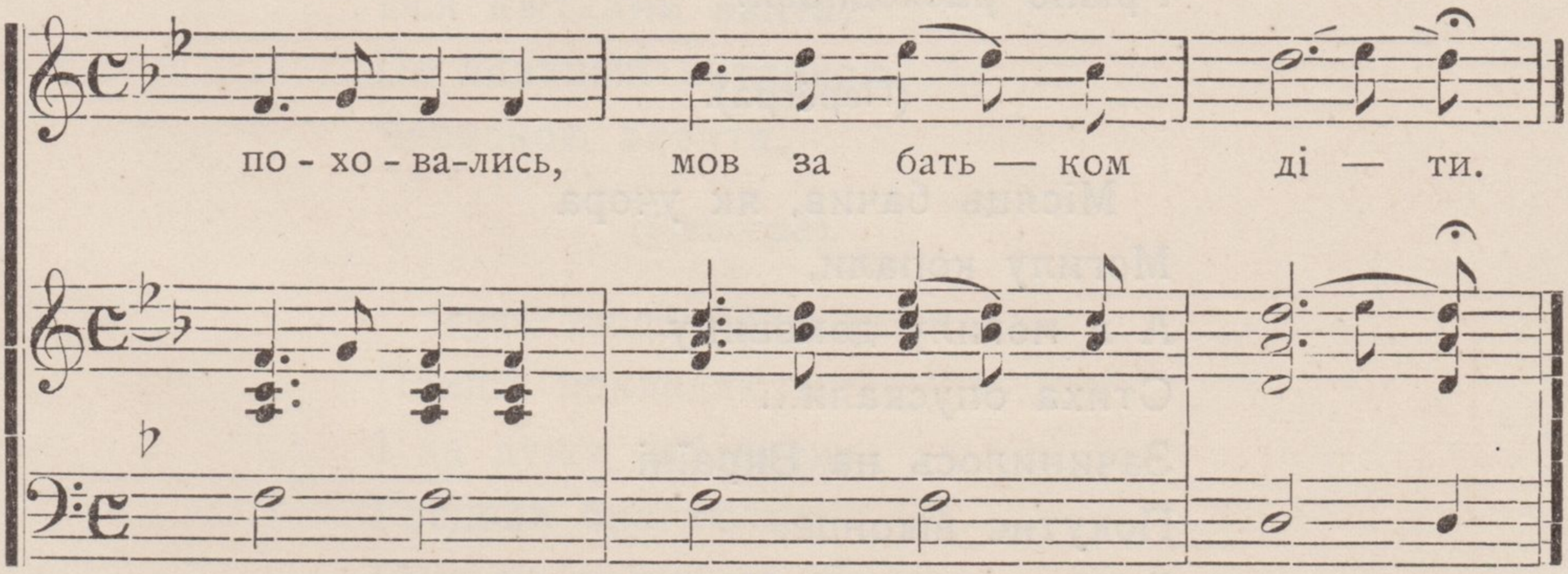

Перéгра.

Найкраще цю перегру виконувати всякий раз після кожного куплету.

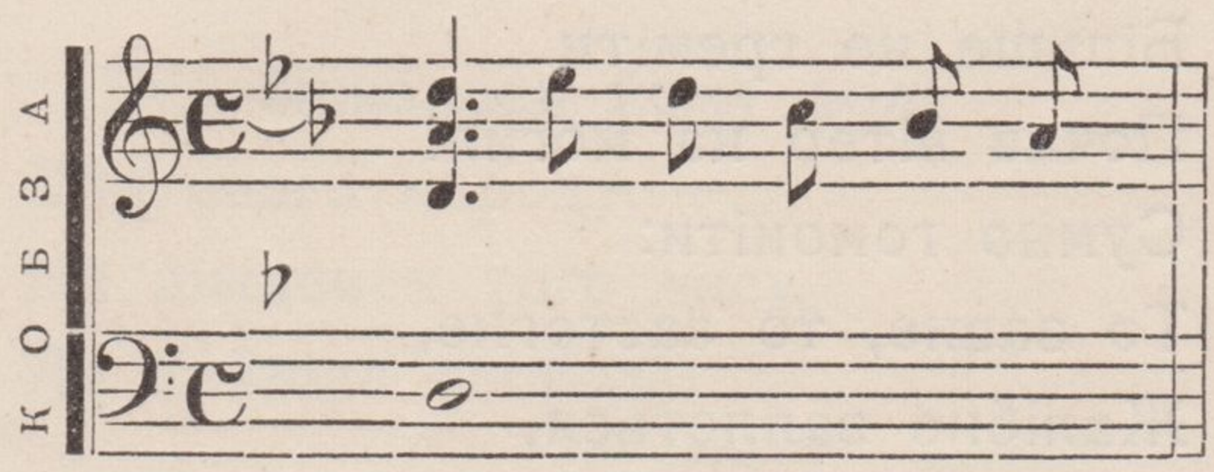

Слова думи „На смерть Т. Г. Шевченко".

Зійшов місяць на могилу
З неба подивиться,
Навкруг глянув ясним оком
Та й почав журиться.
Далі в хмару загорнувся,
Перестав світити,
За ним зірки поховались,
Мов за батьком діти.

(Перéгра).

Ніч як ворон темна стала,
Хмари скрізь блукають,
Вітри буйнії з хрестами
Сумно розмовляють.
Чого ж місяць, чого срібний
Хмарою закрився,
Чого ж вітер о півночі
Грізно расходився?

(Перéгра).

Місяць бачив, як учора
Могилу копали,
А в могилу домовину
Стиха опускали...
Зачинилось на Вкраїні
Покутнє віконце,
Заховали під землею
Українське сонце!

(Перèгра).

Умер кобзарь, його пісні
Більше не греміти...
Почав вітер на могилі
Сумно гомоніти:
То завие, то застогне,
Жалібно заллеться,

Наче сокіл об могилу
Крилами заб'еться!

(Перéгра).

Плаче, квилить, свіжу землю
З могили здіймае...
Просе: „Встань, мій вільний брате“!
— Ні — не дочуває!
Спиж, Тарасе, тихо, тихо!
Доки Бог розбуде!
Твоїж пісні Україна
Повік не забуде!

Іноді кобзарь Пархоменко співав на цей же голос инші слова, які подаемо низче. Кобзарь Ткаченко, од якого й записана ця друга половина, її тільки й зве думою „на смерть Т. Г. Шевченка“.

Сподівалися Шевченка
Сей рік на Вкраїні,
А прийшлося побачити
Його домовину.
Стоїть в Каневі в Соборі,
Вся квітками ввита,
По казацькі китайкою
Червоною вкрита.

(Перéгра).

Ідуть люде повіз неї
Поклін покладають
І за душу кобзареву
Господа благають.
Скілько виплакав він горя
Дрібними сльозами,
Скільки висушив печалі
Щирими словами!

(Перéгра).

Все бажалось йому волі
Для свого народу —
Не діждався того часу,
Як вийшла свобода!

У столиці над Невою
Його поховали,
Честь великую і славу
Йому воздавали.

(Перéгра).

Із могили домовина
На світ піднялася,
Через Москву, через Київ
В Канев подалася!
На Симона, на Зілота
Задзвонили в дзвони,
Стали править кобзареві
Нові похорони!

(Перéгра).

Везуть його простим возом
До нової ями,
Везуть хлопці та дивчата
Кручами-горами!
Перед труною чорними
Коровгами мають,
„Христос Воскрес“! хор церковний
До гроба співае!

(Перéгра).

Уволили твою волю
Українські діти,
На Чернечу несуть гору,
Де хотів ти жити.
Усі стали навкруг тебе
На горі чернечій,..
Чи ти чуєш людський гомін,
Надгробнії речі?

(Перéгра).

Чи ти ж чуеш? Вічну пам'ять
Тобі возгласили!
Брати й сестри над тобою
Знов заголосили!

Ходить хмара кругом сонця,
Вітрець подихае,
Шумить Дніпро, під човнами,
А хвиля ридае!

(Перéгра).

Прощай, славний наш Тарасе,
Прощай славний брате,
Справди легше в рідній землі
І кісткам лежати!
Спи ж, Тарасе, тихо, тихо,
Доки Бог разбуде,
Твої ж пісні Україна
Повік не забуде!

VII. Про Максима Залізняка.

Ця історична пісня записана од кобзаря Пархоменка. В їй співається про зруйнування Умані військом гайдамацького гетьмана Максима Залізняка, яке було за часів цариці Катерини II.

Предюдія.

Заміст неї грається безъ співу І частина аккомпаніменту.

Голос до пісні про Максима Залізняка.

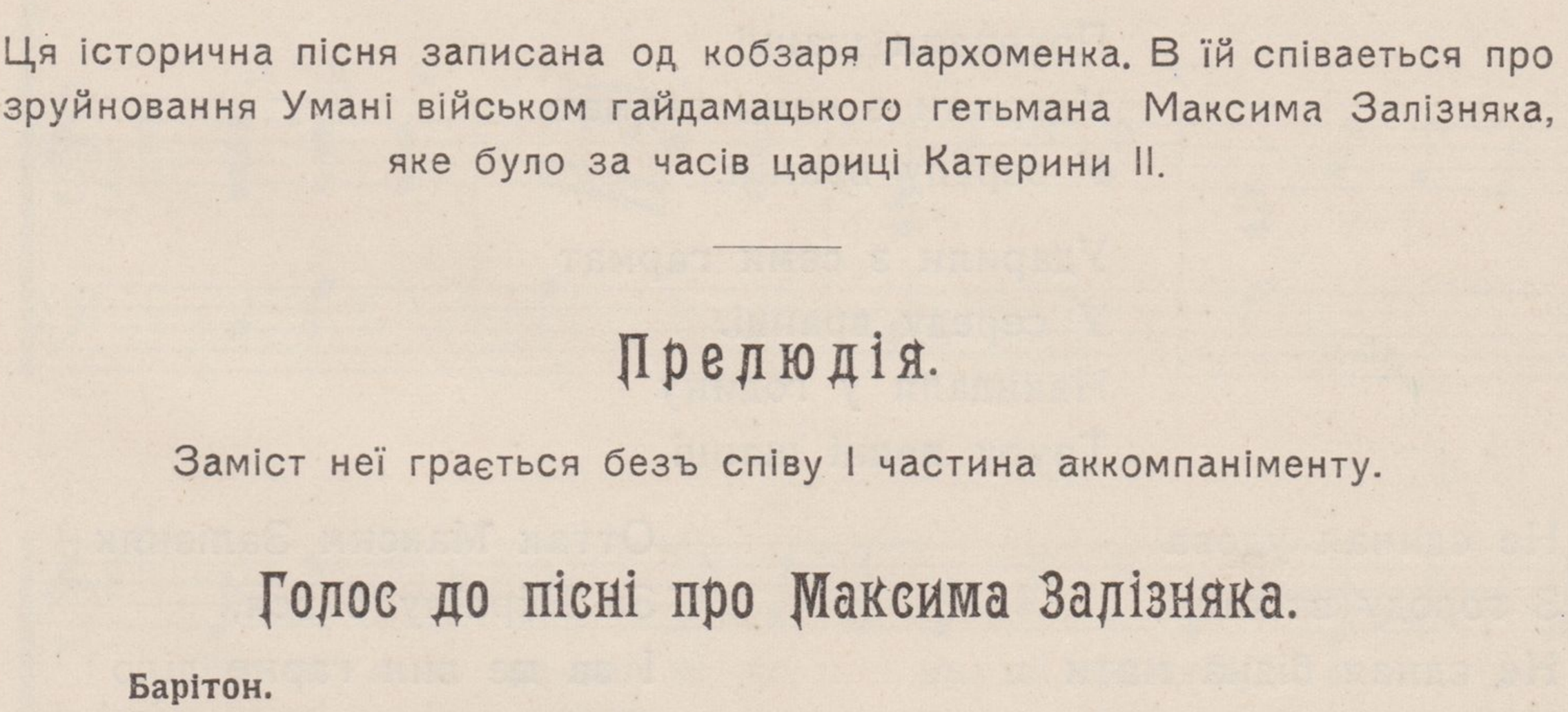

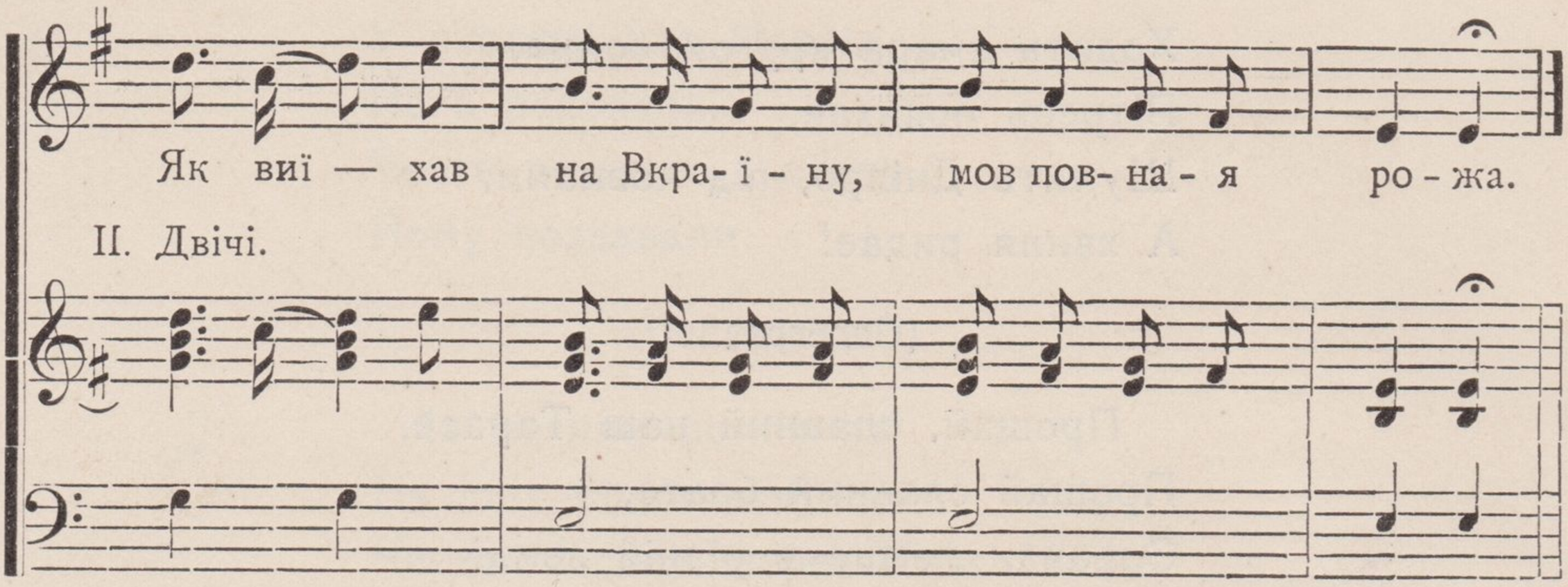

Перéгра.

Заміст неї грається після кінця кожного куплету II частина аккомпаніменту.

Слова до „Максима Залізняка“.

Максим козак Залізняк,
Козак з Запорожжя,
Як виїхав на Вкраїну,
Мов повная рожа.

Зібрав війська сорок тисяч
В місті Жаботині,
Обступили город Умань
У днёвій годині.

Обступили город Умань,
Покопали шанці
Ударили з семи гармат
У середу вранці.

Ударили з семи гармат
У середу вранці.
Накидали у годину
Трупу повні шанці.

Не єдиная удова
З городу втікала,
Не єдная бідна мати
Із дітьми прощалась.

Оттак Максим Залізняк
За Вкраїну бився,
І за це вин гарне діло
Слави заручився!

VIII. Попаденька (Юмористична пісня).

Тенор або барітон.

Записана від В. М. Козловської. Ні прелюдії, ні перегри нема. Замісць останньої після кожного куплету грається на кобзі без співу друга (II) частина аккомпаніменту.

Слова до „Попаденьки“.

Та не росте вищая лобода,
Та не живе кращая попадя!..
„Піп старий, широкая борода...
Нехай тебе инші люблять, а не я“!

Не йди, не йди, батюшка, ти служить,
Кудись твоя матушка забіжить,
Не йди, не йди, батюшка, вінчати,
Піде ж твоя матушка гуляти!

IX. Киселик (Юмористична пісня).

Записана від В. М. Козловської.

Тенор або барітон.

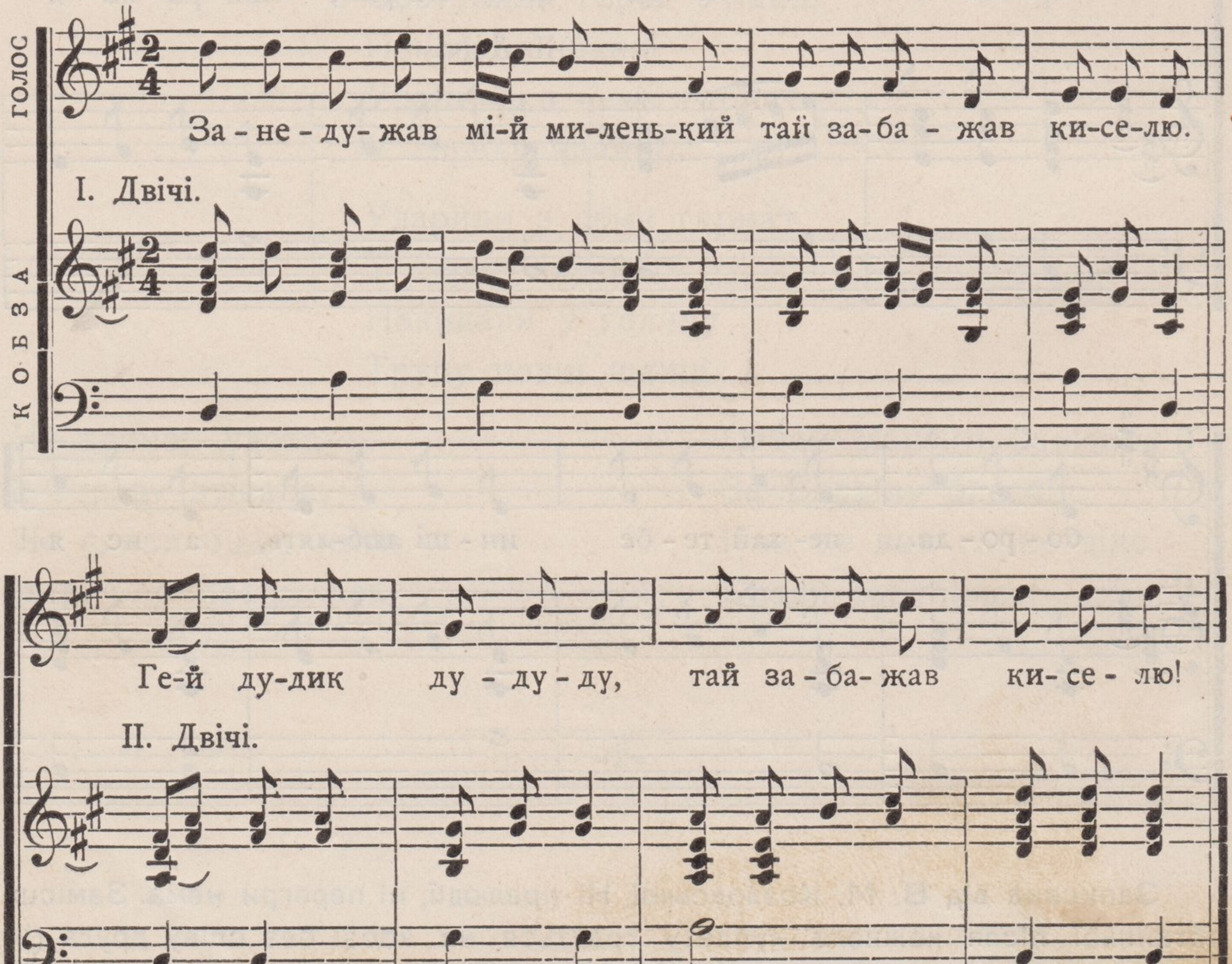

Замість перегри після першої (I) половини куплету, грається без співу (I) перша половина аккомпаніменту; після другої частини куплету грається друга (II) частина аккомпаніменту без співу.

Слова до „Киселика".

Занедужав мій миленький
Та й забажав киселю
Гей дудик, ду-ду-ду,
Та й забажав киселю!

Як пішла ж я по селу,
Добувати киселю!
Гей дудик, ду-ду-ду
Добувати киселю!

Не добула киселю,
Та добула овса!
Гей дудик, ду-ду-ду,
Та й добула овса!

Як пішла ж я по селу
Добувати решета!
Гей дудик, ду-ду-ду,
Добувати решета!

Не добула решета,
Та й добула борону!
Гей дудик, ду-ду-ду,
Та й добула борону!

Просіяла той овес
На середній зубок!
Гей дудик, ду-ду-ду,
На середній зубок!

Процідила той кисіль
У безодній горщок,
Гей дудик, ду-ду-ду,
У безодній горщок!

Поставила той кисіль
На холоднім жару,
Гей дудик, ду-ду-ду,
На холоднім жару!

Ой кипів той кисіль
Вісімнадцять неділь!
Гей дудик, ду-ду-ду,
Вісімнадцять неділь!

Став киселик закипать,
Став мій милий помірать,
Гей дудик, ду-ду-ду,
Став мій милий помірать!

Постій, серце, не вмірай,
Киселику дожидай!
Гей дудик, ду-ду-ду,
Киселику дожидай!

X. Засідатель (Юмористична пісня).

(С. Руданського. Голос записано у Полтавщині, Золот. пов.).

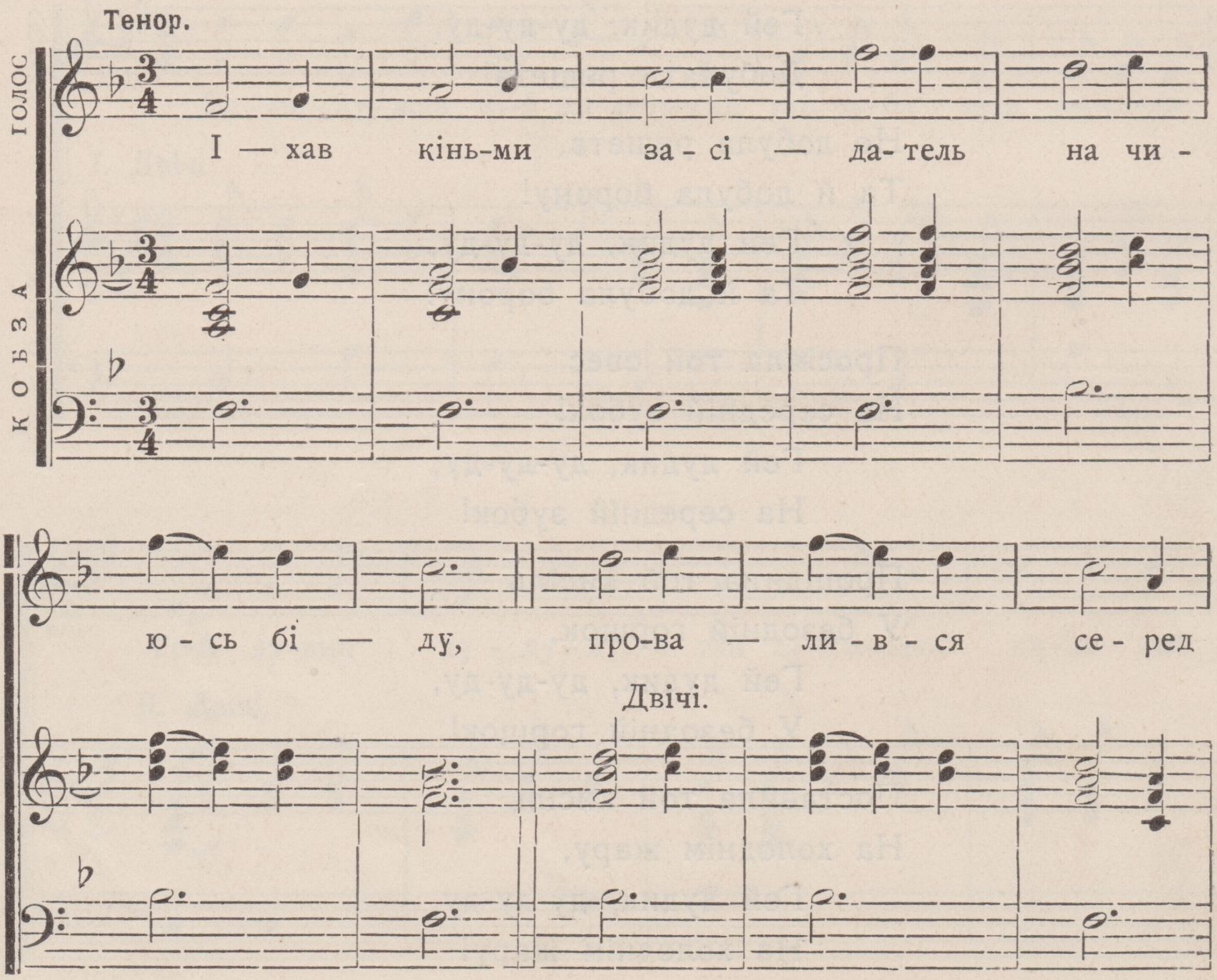

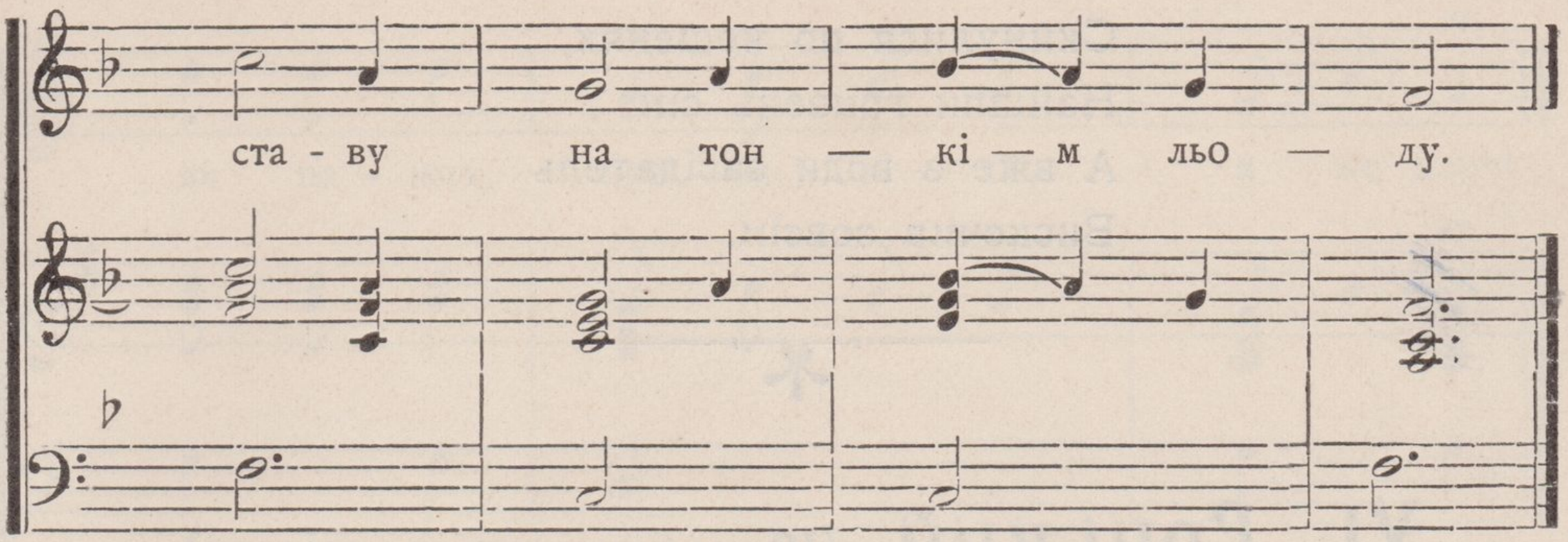

Після кожного проспіванного куплету слід програти другу частину аккомпаніменту без співу.

Слова до „Засідателя“.

Їхав кіньми засідатель,
На чиюсь біду;
Провалився серед ставу
На тонкім льоду.

Біжять соцькі з мужиками,
Невід затягти,
Щоб вже його поскоріше
Витягти з води.

Коли жидок їм на зустріч,
Пейсами потряс:
„Гирсте, гирсте, став питать,
Що теке у вас“?

— „Засідатель утопився,
Господи прости,
Іди, жиде, хоч поможеш
Невід затягти“!

„Гирсте, гирсте, що шукати.
Людської біди?
— Карбованця покажіте.
— Вилизе з води“!

Стали поли добрі люде
В гору завертать,
А вже очі его мосці
Із води блещять.

Скинулися по кешенях,
Найшли гривень сім,
А вже з води засідатель
Вискочив зовсім.

XI. Соцький (Юмористична пісня).

Записано въ Житомирі.

Барітон або тенор.

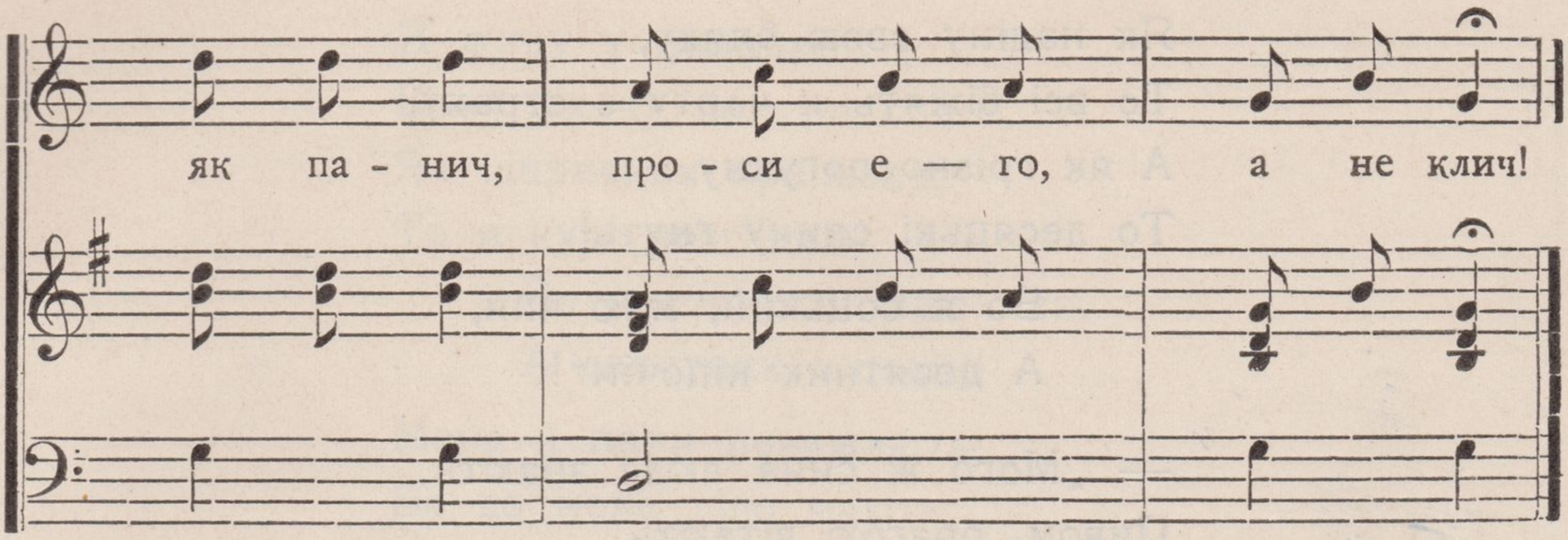

Перéгра.

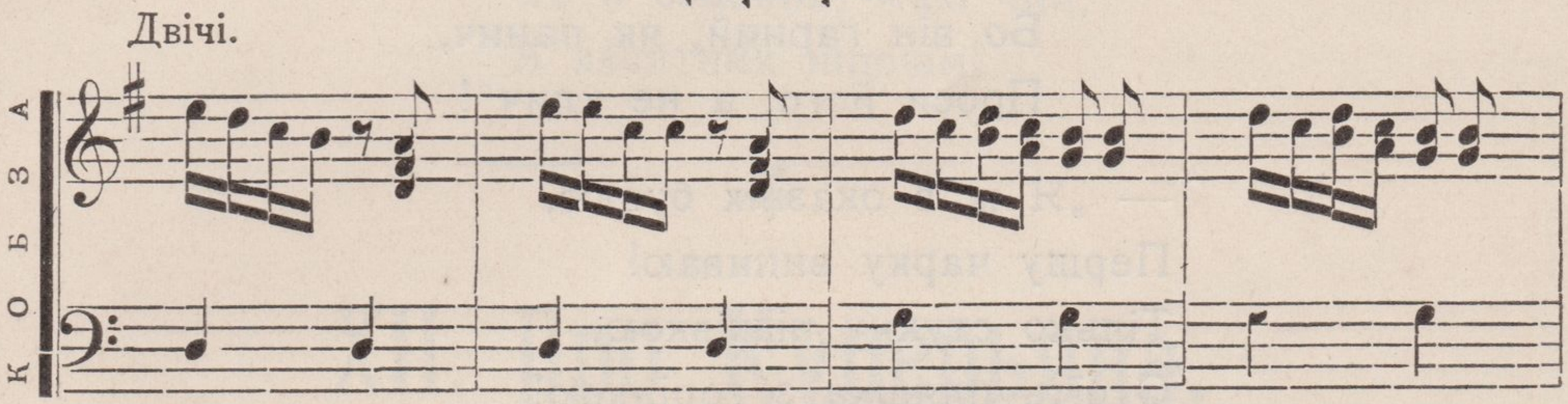

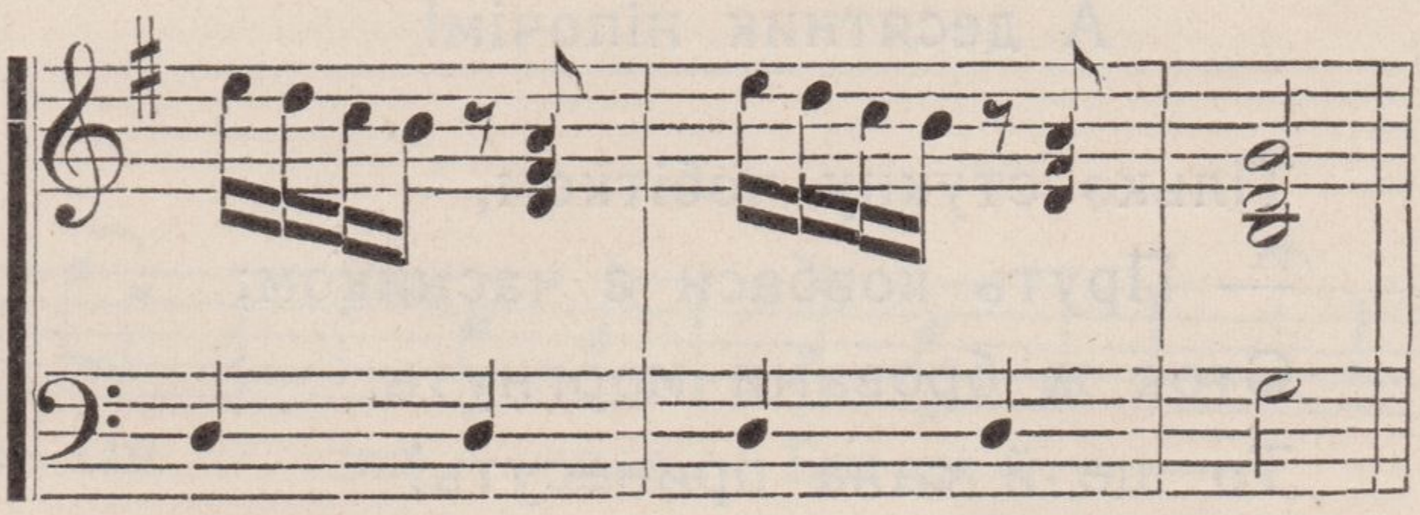

Слова до „Соцького“.

Ой хвалився соцький чином,
А десятник своїм сином.
„В мене, каже, син моторний,
І розумний, і проворний
Дуже гарний, як панич,
Проси его, а не клич“!
— „Мене ж за те жиди знають,
Паном соцьким величають;
Як надіну свій чекмень,
То всі кажуть, що я член!
Бо я соцький, маю чин,
А десятник ніпочім!

Як надіну свою бляху,
То всі біжять к чорту з страху,
А як грізно погукну,
То десяцькі спину гнуть!

Бо я соцький, маю чин,
А десятник ніпочім“!

— „Мого ж сина люде знають,
Пивом, брагою вітають
І паничем завжде звуть,
Перше місце скрізь дають!

Бо він гарний, як панич,
Проси його, а не клич“!

— „Я ж в оказіях буваю,
Першу чарку випиваю!
Тілько стукну підківкою,
Стоїть пляшка з горілкою!

Бо я соцький, маю чин,
А десятник ніпочім!

Тілько стукну чобітком,
— Пруть ковбаси з часником;
Стоє ж бровами моргнуть,
То ще й сала принесуть!

Бо я соцький, маю чин,
А десятник ніпочім!

На хрестинах скріз гуляю,
На покуті засідаю,
На покуті засідаю,
Старшу куму обнімаю!

Бо я соцький, маю чин,
А десятник ніпочім!

Приїзжае в село пристав,
Десятника въ морду хлище,
Мене ж тілько в шию пхае,
Бо я соцький, чина маю!

Бо я соцький, маю чин,
А десятник ніпочім!

Я живу у палацині,
Кому схочу дам по спині,
Як ісправник приїзжае,
То я курі розганяю!
Бо я соцький, маю чин,
А десятник ніпочім!
Мене й пани поважають,
Бо до мене діло мають;
Я й чайок із ними пив..
От де чести заслужив!
Бо я соцький, маю чин,
А десятник ніпочім!

XII. Про Куперьяна.

Юмористична пісня цехових братчиків. Записана від Т. Пархоменка.

Тенор.

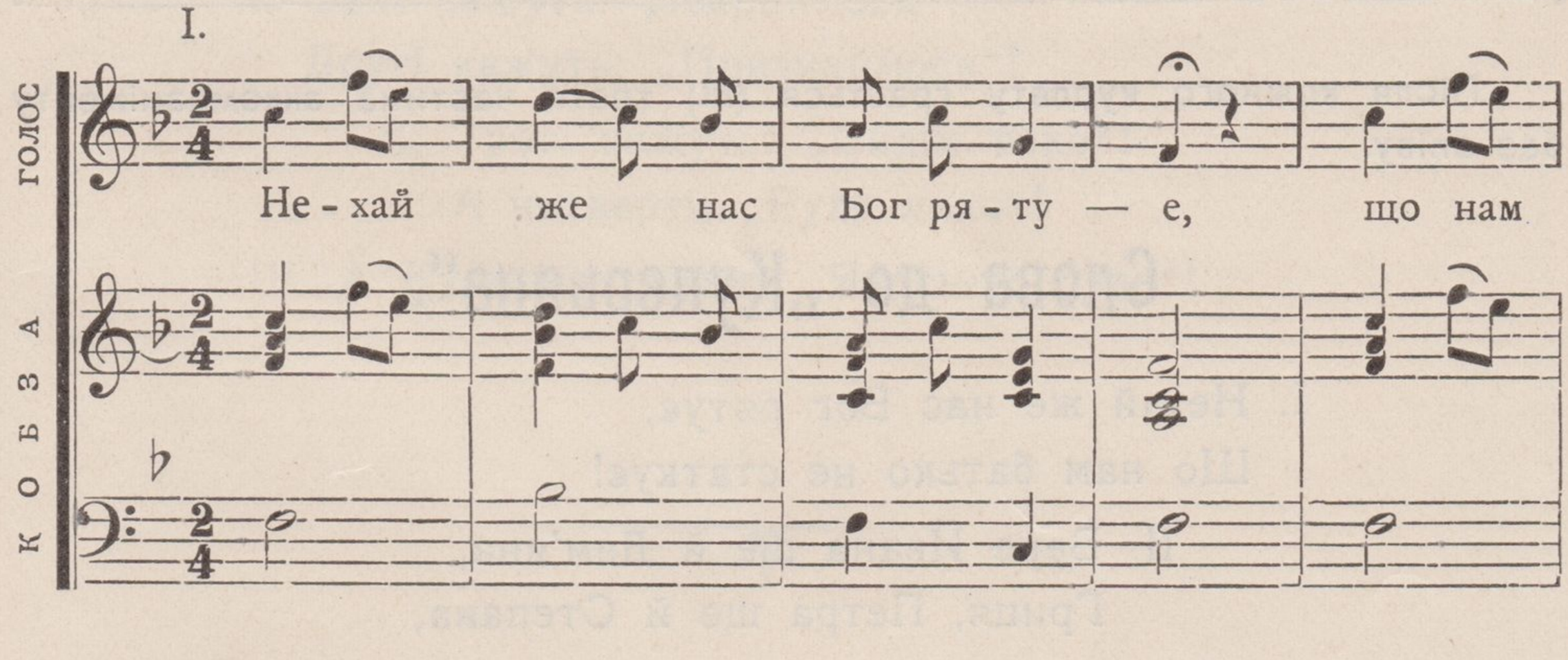

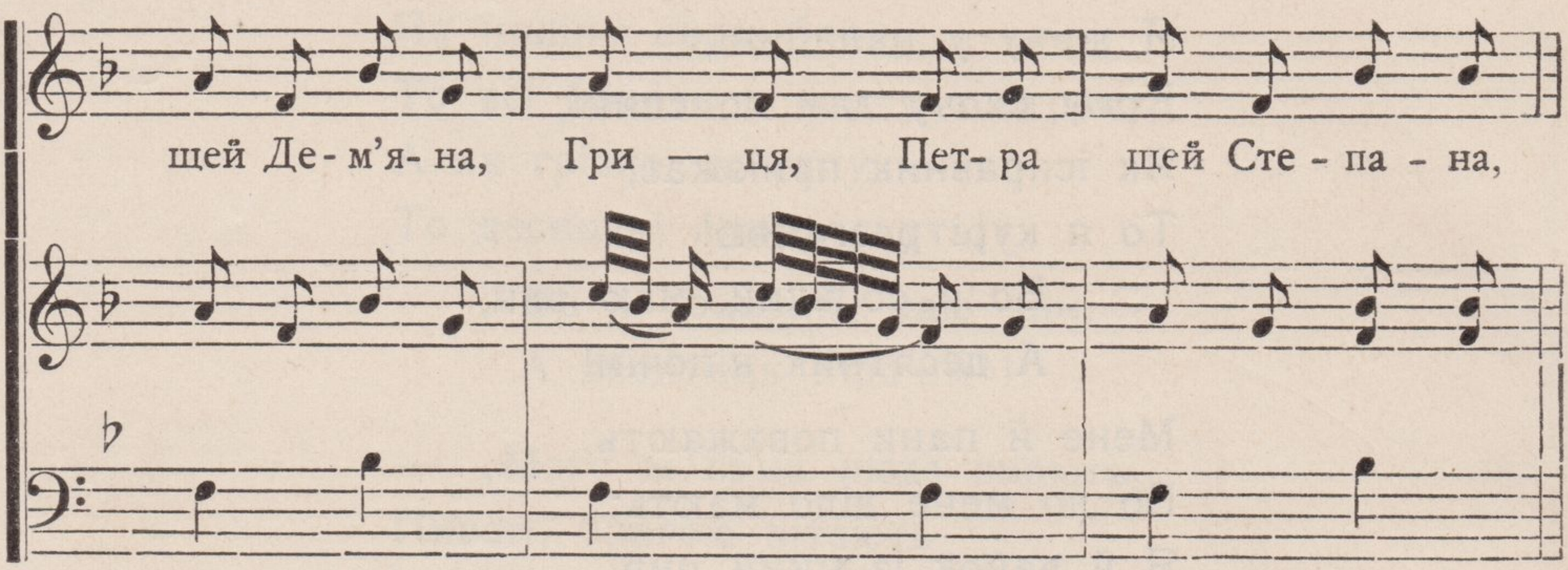

III.

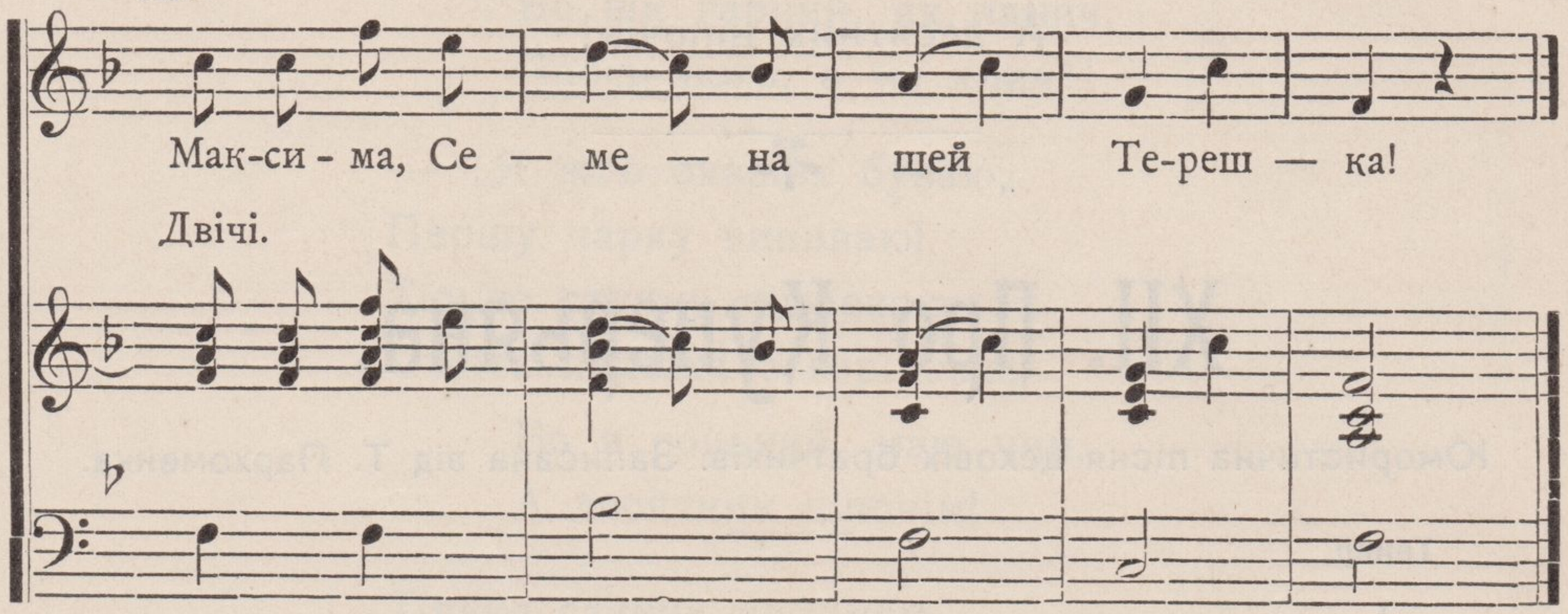

Після кожного куплету грається (III) третя частина аккомпаніменту без співу.

Слова до „Куперьяна".

I. Нехай же нас Бог рятує,
Що нам батько не статкує!

II. Бере Івана ще й Дем'яна,
Гриця, Петра ще й Степана,

III. Максима, Семена ще й Терешка!

I. Зібралася кумпанія;
Невеличка, але чесна!

II. Едні сіли по один бік,
Другі сіли по другий бік,

III. Куперьян найстарший-посередині!

I. Зібрались ми всі тутечки,
Не простії люде всі реміснички!

II. І писарі, і малярі,
І ковалі, і слюсарі,
І музики, і дзвонарі,
І шевчики, і крамарі,
Виновари, й пивовари,
III. Куперьян цехмейстер над соломою!

I. Ой дай же нам, Господи, що ми зібрались!
Що ми собі трошечки понапивались!
II. Хто маючий, хто багатий,
Хто покірний, хто завзятий,
Хто вродливий, хто хороший,
Кому течуть з річок гроши!
III. А Куперьян каже: „Я весь у злоті“!

I. Біжить Ганна ще й Титяна
Стращать батька Куперьяна!
II. Біжить Гапка ще й Данилко:
„Тікай, татку, куди видко!
III. Он мамуня йде! Всім біда буде“!

I. Одні кажуть: „Іскриймося“!
Другі кажуть: „Признаймося“!
II. Треті кажуть: „Сидім тихо“!
А четверті: „Буде лихо“!
III. А Куперьян каже: „Якóсь-то буде“!

XIII. „Хата моя рубленая“ (Пісня).

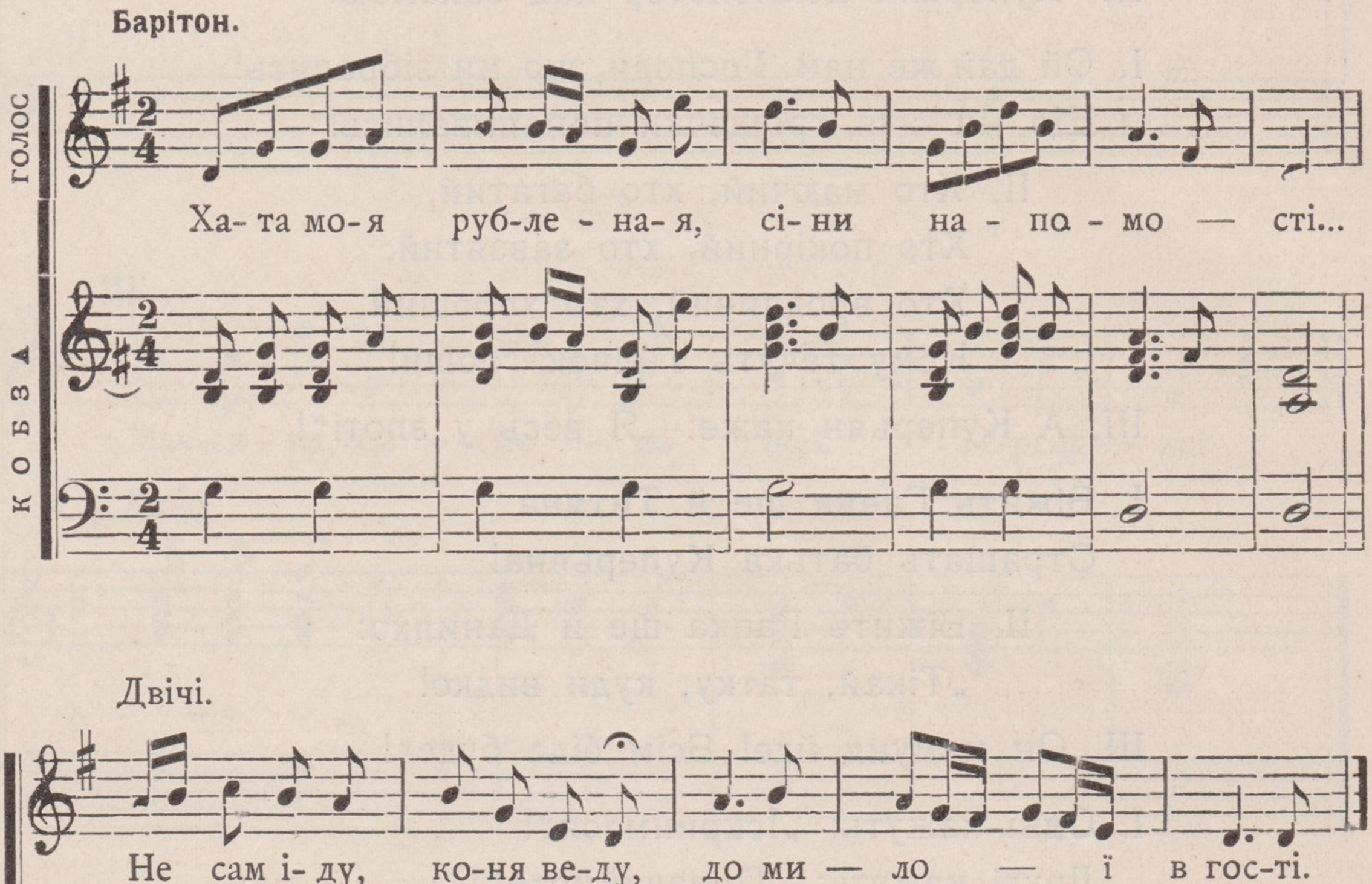

Слова.

Хата моя рубленая,
Сіни на помості...
Не сам іду, коня веду,
До милої в гості!

А кінь ірже, води не п'е,
Він не хоче пити;
Дере в гору голівоньку,
Хоче мене бити!

Не мордуйся, коню сивий,
Пий холодну воду;
Крепи сили, коню милий,
Не зражу я зроду!

Світи ж, світи, місяченьку,
До милої їду!
Тоді зайдеш за хмароньку,
Як у двір уїду!

У милої стайня гарна...
Коню, поспішайся!
А як мила стрічать вийде
— До ніг уклоняйся!

(Од. О. Ф. Палкина, Домантів).

XV. „Там де Янтра“ (Пісня).

I. **Барітон або тенор.**

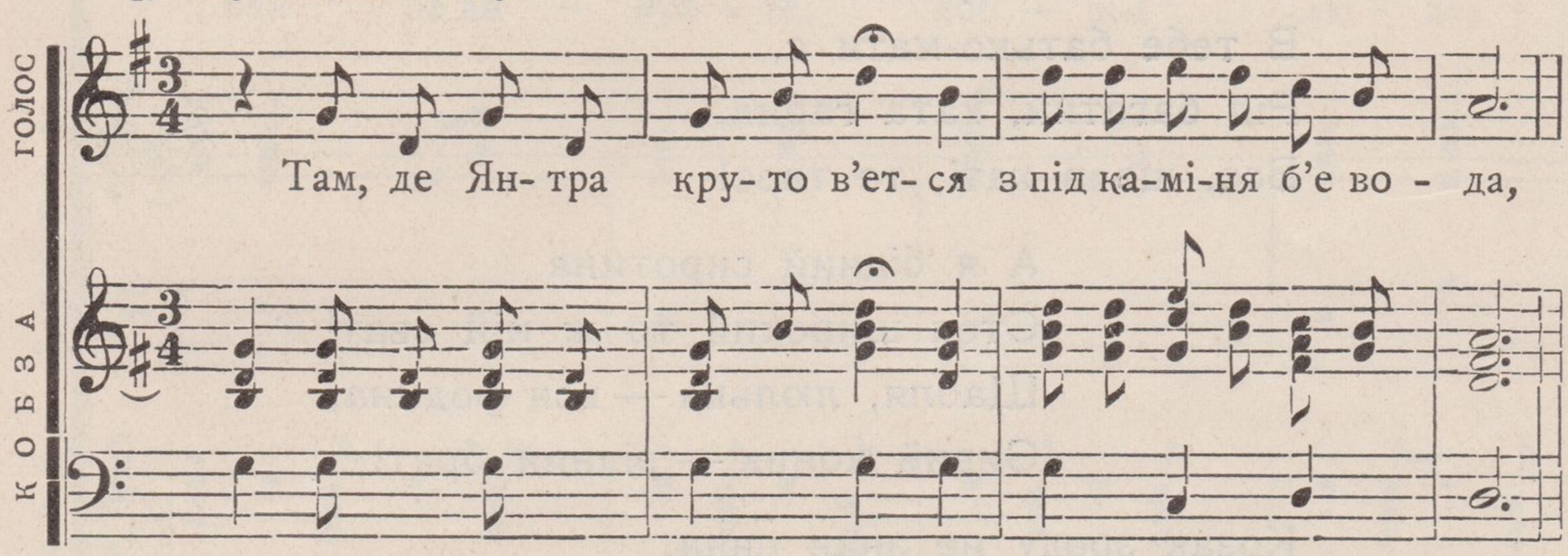

II.

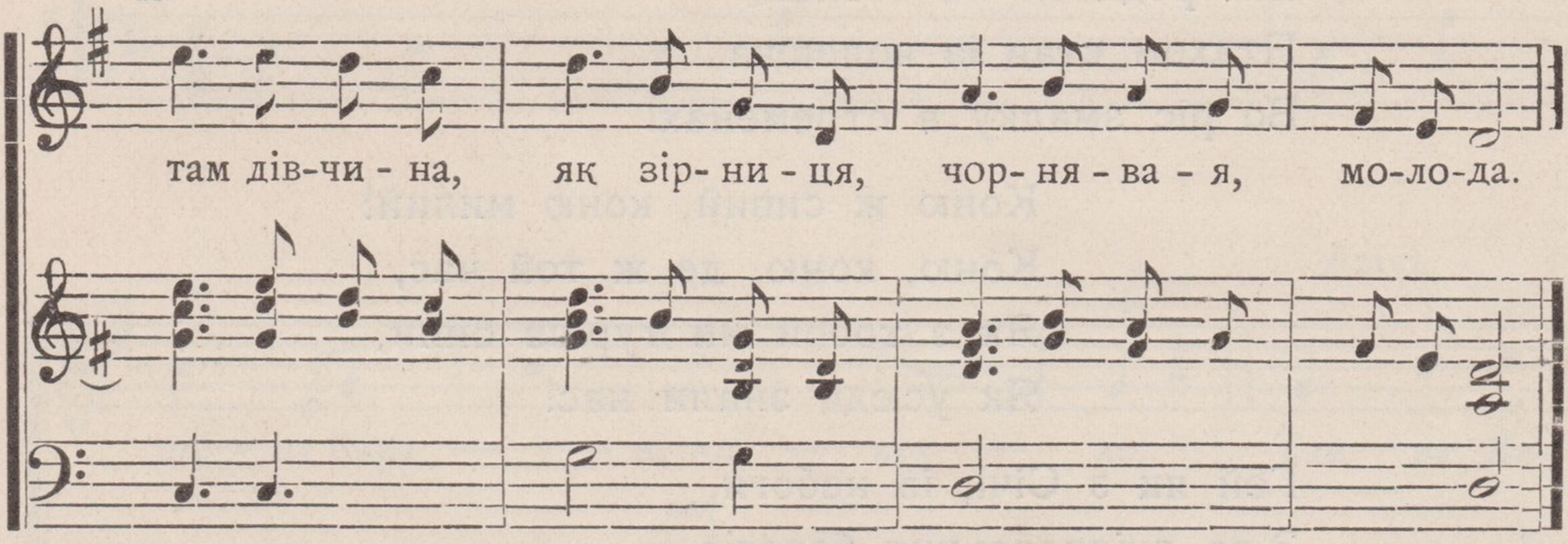

Друга частина пісні (II) повторюется, але трошки на інший лад:

II.

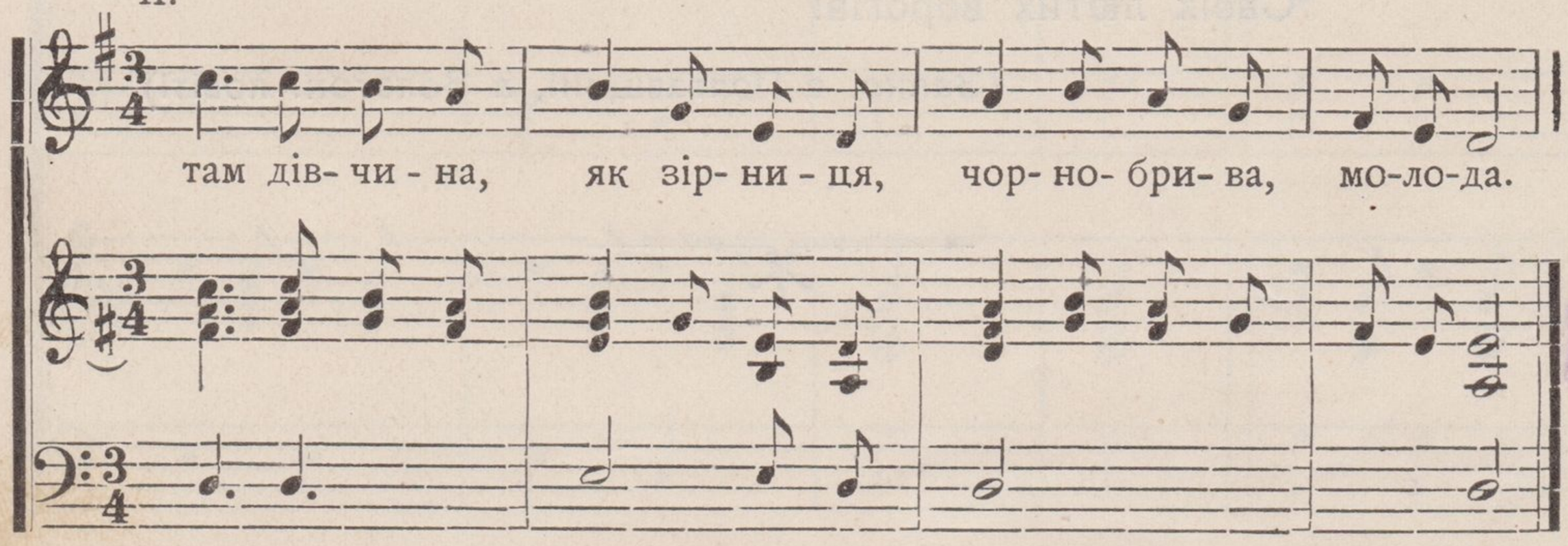

Слова.

Там, де Янтра круто в'ється,
З під каміня б'є вода;
Там дівчина, як зірниця,
Чорнобрива молода!

Дурно дівко квітки сієш,
Вони ж тобі не зійдуть,
Дарма батька-матір просиш,
Бо за мене не 'ддадуть!

Ти багата і вродлива,
В тебе батько-мати є,
Рід багатий, хата гарна,
Все, що в хаті, те твоє!

А я бідний сиротина
Степ широкий то ж мій сват!
Шабля, люлька — вся родина,
Сивий коник — рідний брат!

Козак зроду не знав пана,
Він родився на степах,
Птахом став із чоловіка,
Бо ріс змалку в стременах!

Коню ж сивий, коню милий!
Коню, коню, де ж той час,
Як з тобой ми турків били,
Як усюди знали нас!

Гей як з Січі, із небоги,
З-за дніпровських берегів,
Ми на чайках доганяли
Своїх лютих ворогів!

(Запис. в Полтавщині, в Золотон. повіті).

XV. „Гей не дивуйте“ (Марш).

Подаемо тут голос цієї пісні-марша разом з аккомпаніментом з двох кобз: першої і другої. Але аккомпанірувати сій пісні можна і на одній тільки першій кобзі. На двох, а також і на одній першій кобзі можно грати сей марш і без співу.

Тенор або барітон.

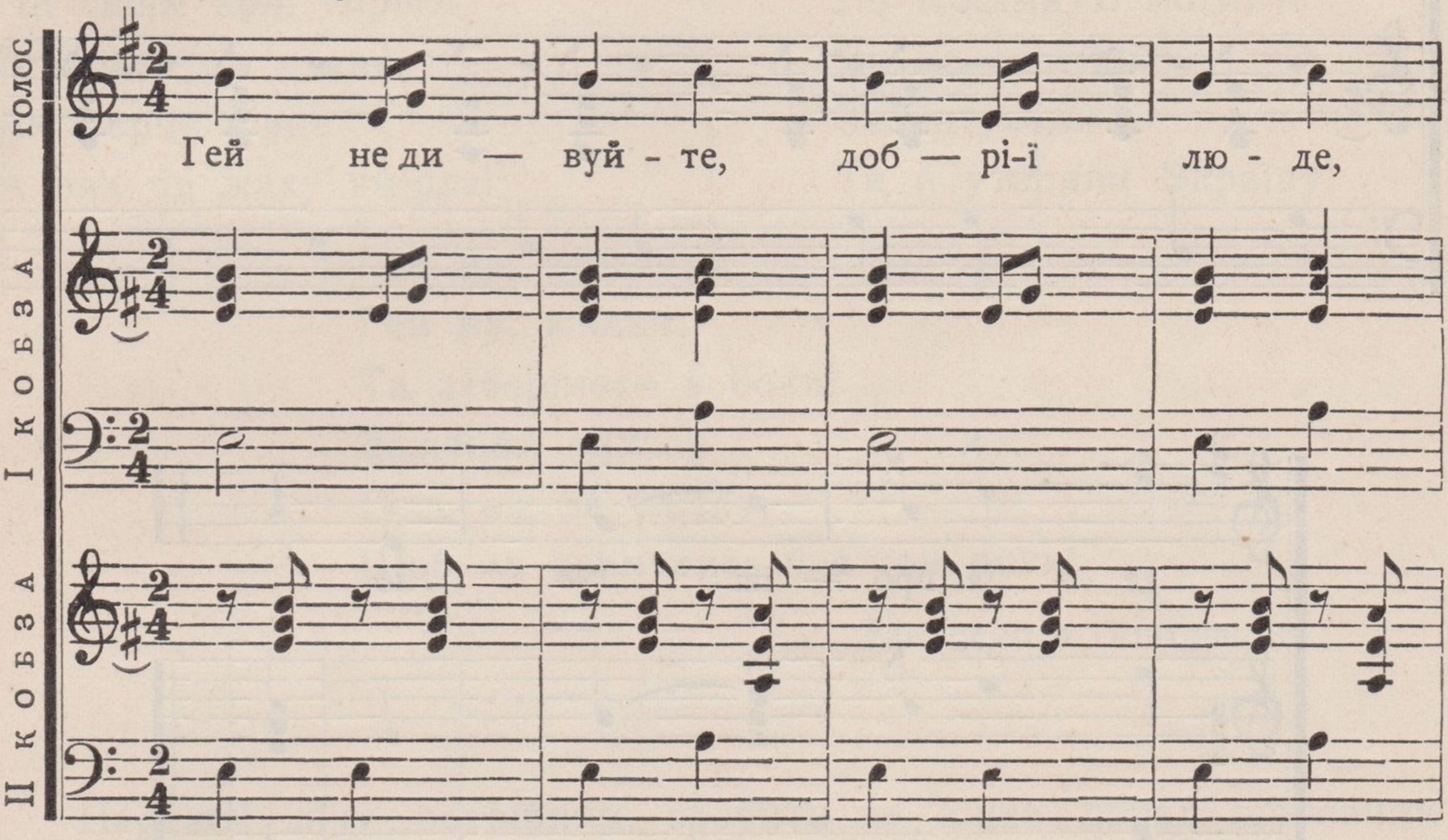

Двічі.

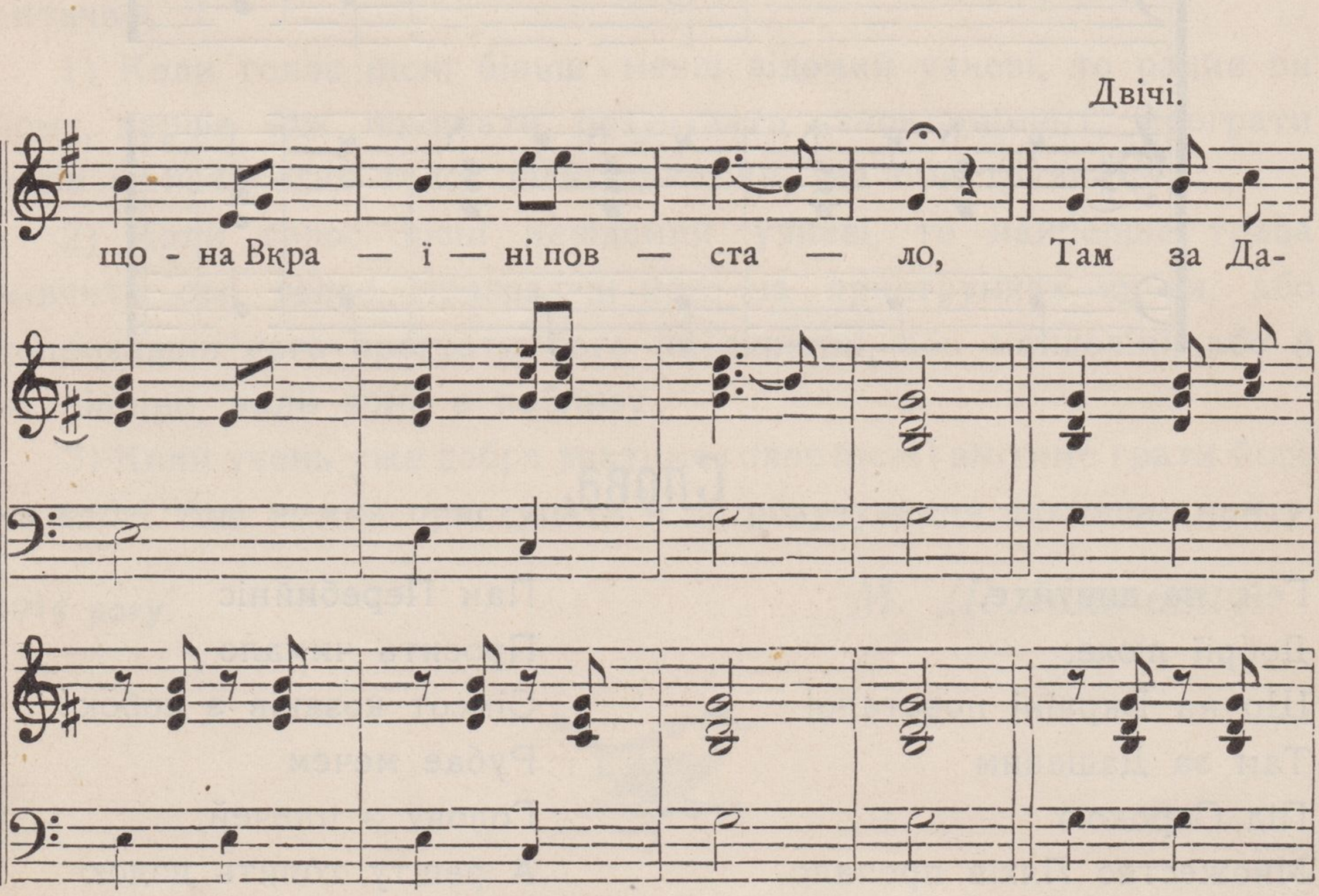

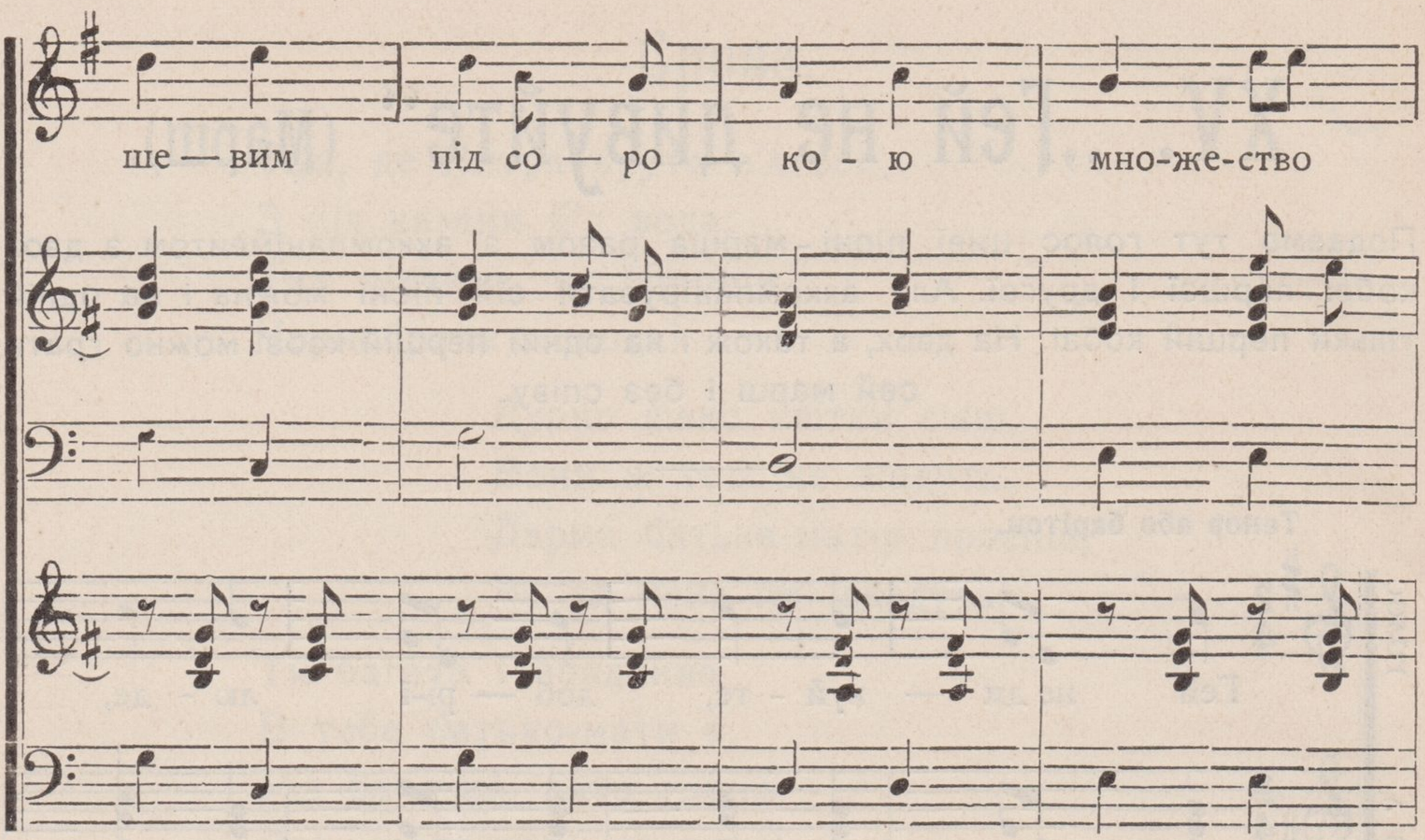

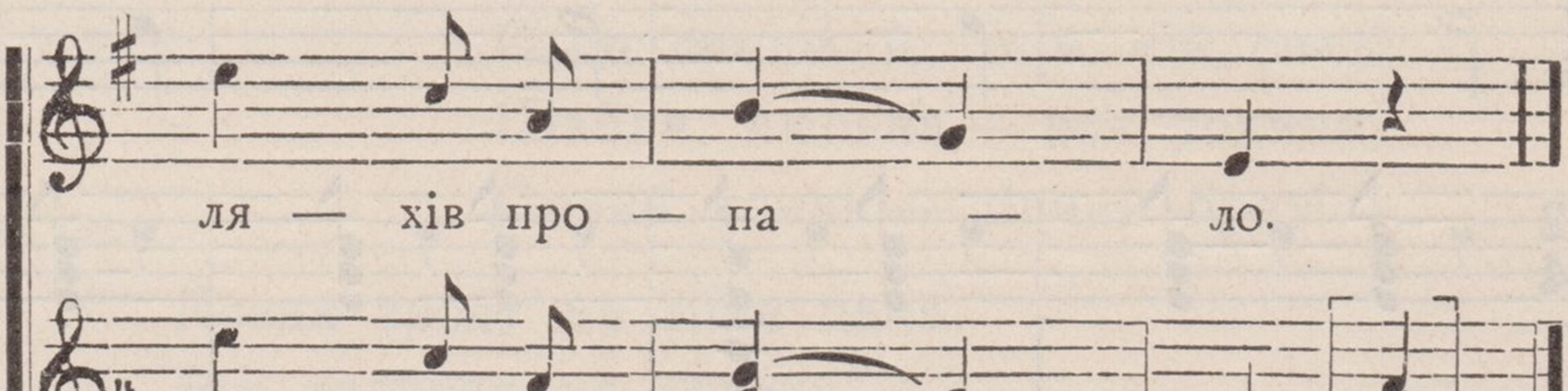

Слова.

Гей, не дивуйте,
Добрії люде,
Що на Вкраїні повстало!
Там за Дашевим
Під Сорокою
Множество Ляхів пропало.

Пан Перебийніс
Просить чимало
Сімсот козаків з собою!
Рубае мечем
Голову з плечей,
А решту топить водою.

Гей пийте ляхи
Вòду — калужі,
Вòди болотянії,
А що пивапи
На Украіні
Вина та меди ситнії!

Ой чи бач, ляше,
Як козак пляше
На своїм коні горою!
З мушкетом стане,
Аж серце в'яне
А лях од жаху вмірає!

Гей чи бач, ляше,
Як пан Хмельницький
На жовтім піску подбився!
Од нас козаків
Од нас юнаків
Ні один ляшок не вкрився!

Гей чи бач, ляше,
Що по Случ наше,
По Костяную могилу!
Як не схотіли,
Забунтували
Та й утеряли Вкраїну!

Гей ну, козаки,
Гей ну, юнаки,
Та заберімося в боки!
Заженем ляшків
Геть аж за Вислу,
Щоб не вернулись й в три роки!

Записано в Полтавщині.

Нарешті лічу потрібним зробити де-кілка порад шановним читачам.

1) Коли голос пісні більш-менш відомий учневі, то радив би йому, перше ніж починати розучувати аккомпанімент, програти разів скілько один голос пісні виключно на приструнках.

2) Коли голос пісні невідомий учневі, то найперше треба вивчити сей голос, програючи його на приструнках кобзи, або попрохавши кого програти його на скрипці, або мандоліні, або й на піаніно, коли воно є поблизу.

3) Коли учень уже добре знатиме голос пісні і вмітиме грати його на кобзі, тоді можна приступати й до розучування аккомпаніменту.

1914 року.

М. Домонтович.

Зміст II частини.

Стор.

1) По за гаем гаем (на 3 строї) 5
2) Гречаники (на 3 строї) 7
3) Про Морозенька (історичня пісня) 15
4) Про Саву Чалого (історичня пісня) 19
5) Про Нечая (історичня пісня) 23
6) На смерть Т. Г. Шевченко (дума). 26
7) Про Максима Залізняка (історичня писня) 31
8) Попаденька (юмористична пісня) 33
9) Киселик (юмористична пісня) 34
10) Засідатель (юмористична пісня) 36
11) Соцький (юмористична пісня) 38
12) Про Куперьяна (юмористична пісня). 41
13) Хата моя рубленая (пісня) 44
14) Там де Янтра (пісня) 42
15) Гей не дивуйте (марш). 47

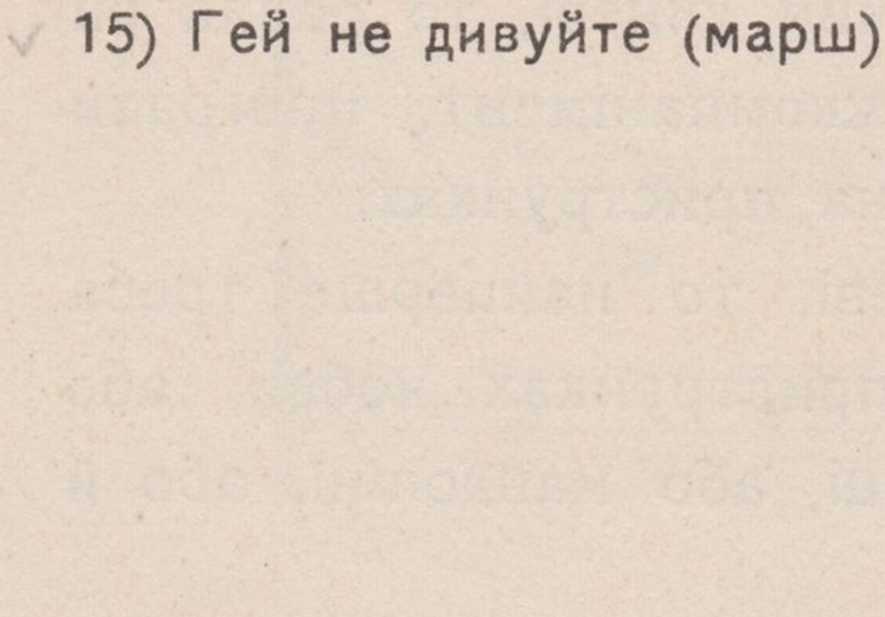

Перевірено 1948 р.

По тих же книгарнях продаються:

С. ПАВЛЕНКА.	Тов. „Просвіта“ въ Одесі	5 коп.
„	Літературні геростратн Украіньства	20 „
„	Бжоляний мед — здоровья	5 „
„	Чи бути Черноморській німеччині?	50 „
С. ШЕЛУХИНА.	Гоголь и малорусское О—во. . .	25 „
„	Значіння рідної мови для народности й творчости	10 „
„	Школа за 2000 років до наших часів	10 „
„	Законъ 14 іюня 1910 г. и поселяне собственники (колонисты) . . .	40 „

Ціна 60 коп.

Незабаром вийде другий збірник пісень з нотами, улаштованими до гри на кобзі.

ПРОДАЄТЬСЯ: В ОДЕСІ — книгарня „Діло“, Преображенська 11.

В КИЇВІ — „Українська книгарня“, Безаківська 8.

Друкарня Є. Фесенка, Одеса.